

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSÂDERENİN
MÜLKİYET HAKKI KARŞISINDAKİ YERİ
Yüksek Lisans Tezi

Danışman Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet BİRSİN Okan KOÇ

MALATYA 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSÂDERENİN MÜLKİYET
HAKKI KARŞISINDAKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET BİRSİN

HAZIRLAYAN
OKAN KOÇ

MALATYA – 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mehmet BİRSİN' in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İslam Hukuku Açısından Müsâderenin Mülkiyet Hakkı Karşısındaki Yeri” isimli tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışması sırasında yararlandığım tüm kaynakların, hem çalışmamda hem de kaynakçada görüldüğü gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

OKAN KOÇ

.../.../2022

ÖNSÖZ

Malî ceza türlerinden biri olarak karşımıza çıkan müsâdere, tarih boyunca hem İslâm devletlerinin hem de diğer devletlerin hukuk sisteminde kendisine yer bulmuştur. İslam'ın ilk yıllarından bugüne kadar gelen uzun bir zamanda sayısız müsâdere örneklerine rastlanmaktadır.

Fıkhın ilgi alanına giren müsâdere, İslam hukukçuları arasında tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmalara dikkat edildiğinde müsâderenin, mülkiyet hakkını ihlal edip etmediği hususunda odaklandığı görülmektedir.

İslam'ın insanlara bahşettiği, ismet, hürriyet ile birlikte üç temel haktan biri olan mülkiyet hakkının ve bu hakka karşı gerçekleştirilen yaptırımların incelenmesi bir hayli önem arz etmektedir. Biz de çalışmamızda bu hak üzerinde gerçekleştirilen yaptırımlardan biri olan müsâdere cezasını, bu bağlamda inceledik.

Tezimizin hazırlık aşamasında ilk olarak müsâdere cezası hakkında genel araştırmalar yaptık. Ardından onun İslam hukukundaki yeri ve meşruiyeti hakkında bilgi temin etmeye çalıştık. Sonrasında İslam'da mülkiyet hakkı konusunu inceleyerek çalışmamızı derinleştirdik. Çalışmamızda, İslam hukukuna dair ansiklopedi maddesi, makale, tez, klasik ve modern dönem eserlerinin yanı sıra diğer bilim dallarındaki eserlerden de istifade ettik. Son olarak da müsâdere cezasını mülkiyet hakkı bağlamında ele almaya çalıştık.

Çalışmamda engin hoşgörüsü, ısrarlı teşviki ve katkısıyla beni destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Birsin'e, ayrıca hem lisans hem de yüksek lisans eğitimim boyunca destek ve yardımlarını esirgemeyen, Prof. Dr. Ali Duman'a, Doç. Dr. Mehmet Öztürk'e, Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Macit'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Maçin'e şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Bu çalışmamızda müsâdere cezasının mülkiyet hakkı karşısındaki yeri incelenmiştir. Mali ceza türlerinden biri olan müsâderenin, meşru bir ceza türü olup olmadığı ve mülkiyet hakkını ihlal edip etmediği İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır.

İslam hukukçularının çoğunluk görüşü müsâdere cezasının caiz olmadığı şeklindedir. Bunun temel sebebi İslam dininin, meşru yollarla elde edilen mülkiyet hakkı ve onun dokunulmazlığına yaptığı vurgudur. Nitekim İslam, insanlara hayatları boyunca sahip olacakları üç temel ve dokunulmaz hak vermiştir. Bunlar; ismet, hürriyet ve mülkiyet haklarıdır.

Mülkiyetin getirdiği haklardan faydalanmanın ve dokunulmaz kılmanın temel şartı, meşru yollarla elde edilmiş, mütekavvim mal ve kazanç olmasıdır. Böylelikle bir Müslüman, elindeki mülk ile ticaret yapabilmekte ve sahih akitler kurabilmektedir. Mâliki olduğu mala herhangi bir dış müdahale söz konusu olduğunda hakkını arayabilmekte ve zararının tazmin edilmesini talep edebilmektedir.

Rüşvet, karaborsacılık, hırsızlık, gasp gibi meşru olmayan yollarla elde edilen kazançlarla birlikte kan, domuz eti, şarap gibi gayrimütekavvim maddeler ise meşru mülkiyet sebebi sayılmamıştır. Bu nedenle söz konusu kazançlar, mülkiyet dokunulmazlığının dışında tutulmuş ve dış müdahalelere açık hale gelmiştir. Söz konusu yollarla elde edilen mal ve kazançların biriktirilmesi, ticaret yapılması yasaklanmış ve kurulan akitler batıl kabul edilmiştir. Bu gerekçelerle müsâderenin meşru olmayan yollarla elde edilen mülkiyete karşı uygulanmasına ise birçok hukukçu onay vermiştir.

Devletler müsâdere cezasını, başlarda sadece meşru olmayan kazançlara yönelik olarak uygulamaya başlamıştır. Fakat daha sonra müsâdere, siyasi güç elde etmek, servet biriktirmek ve insanları baskı altında tutmak gibi amaçlarla uygulanır hale gelmiştir. Hal böyle olunca kişilerin meşru yollarla elde ettikleri mülkiyetleri de müsâdereye konu edilmiştir. Bu da insanların mülkiyet hakkının yok sayılmasına yol açmış ve toplumsal olaylara zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Müsâdere, Mülkiyet Hakkı, Ceza

ABSTRACT

In this study, the place of the confiscation penalty against the property right has been examined. It has been discussed by Islamic jurists whether confiscation, which is one of the types of financial punishment, is a legitimate type of punishment and whether it violates the right to property.

The view of the majority of Islamic jurists is that the penalty of confiscation is not permissible. The main reason for this is that the religion of Islam emphasizes the right to property and inviolability obtained through legitimate means. As a matter of fact, Islam has given people three basic and inviolable rights that they will have throughout their lives. These; rights, liberty and property.

The basic condition of benefiting from the rights brought by property and making it inviolable is that it is permanent property and income obtained through legitimate means. Thus, a Muslim can trade with the goods he owns and establish strong contracts. In case of any foreign intervention in the property he owns, he can seek his right and demand compensation for his loss.

Earnings obtained through illegitimate means such as bribery, black market, theft and extortion and illegal substances such as blood, pork, and wine are not considered grounds for legitimacy. For this reason, these gains have been removed from the immunity of property and made open to foreign interventions. They were forbidden to hoard goods, accumulate their profits, trade, and their contracts were terminated. For these reasons, many lawyers have approved the confiscation of illegally acquired property.

States initially began to enforce confiscation only for illegitimate gains. But later confiscation began to be practiced in order to gain political power, accumulate wealth and oppress people. In this respect, the property of persons acquired through legitimate means has also been subject to confiscation. This situation has led to the ignoring of people's property rights and has prepared the ground for social events.

Keywords: Islamic Law, Confiscation, Property Rights, Punishment

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
MÜSÂDERE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	3
1. MÜSÂDERE KAVRAMI	3
2. MÜSÂDERE HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	4
2.1. Müsâderenin Amacı ve Hukuki Niteliği	4
2.1.1. Müsâderenin Amacı.....	4
2.1.2. Müsâderenin Hukuki Niteliği	5
2.2. Müsâdere Çeşitleri	8
2.2.1. Genel Müsâdere	8
2.2.2. Özel Müsâdere	9
2.2.3. Zorunlu Müsâdere.....	9
2.2.4. İhtiyari Müsâdere.....	9
3. MÜSADERE TARİHİ HAKKINDA ÖZET BİLGİ	10
3.1. İslam Öncesi Devletlerde Müsâdere	10
3.1.1 Hint Hukukunda Müsâdere.....	10
3.1.2. Babil Hukukunda Müsâdere	11
3.1.3. Eski Yunan Hukukunda Müsâdere	12

3.2. İslam Tarihinde Müsadere	13
3.2.1. Hz. Peygamber Döneminde Müsâdere	13
3.2.2. Hülefa-i Raşidin Döneminde Müsâdere	15
3.2.3. Emeviler Döneminde Müsâdere	18
3.2.4. Abbasiler Döneminde Müsâdere	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
MER'Î HUKUKTA VE İSLAM HUKUKUNDA MÜSÂDERE.....	21
1. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE MÜSÂDERE	21
1.1. TCK'de Özel ve Genel Müsâdere.....	22
1.2. TCK'de Zorunlu ve İhtiyari Müsâdere	22
2. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSÂDERENİN MEŞRUIYETİ	23
2.1. Müsâdere Cezasının Caiz Olduğu Görüşü.....	23
2.2. Müsâdere Cezasının Caiz Olmadığı Görüşü.....	26
3. MÜSÂDERE CEZASININ UYGULAMA YÖNTEMLERİ VE ALANLARI	29
3.1. Müsâdere Cezasının Uygulama Yöntemleri	29
3.2. Müsâdere Cezası Gerektiren Durumlar	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
MÜLKİYET HAKKI VE MÜSÂDERENİN MÜLKİYET HAKKI KARŞISINDAKİ YERİ.....	36
1. MÜLKİYET VE MÜLKİYET HAKKI KAVRAMLARI	36
1.1. Mülkiyetin Tanımı ve Konusu.....	36
1.2. Mülkiyet Hakkı Kavramı	36
1.3. Kur'an-ı Kerim'de Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı	38
1.4. Sünnette Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı.....	40
2. MÜLKİYETE KONU OLMA BAKIMINDAN MALLAR.....	40
2.1. Mülkiyet Konusu Olmayan Mallar	40
2.2. Belirli Sınırlar Dâhilinde Mülkiyete Konu Edilebilen Mallar	41
2.3. Meşru İktisap Yolları ile Mülkiyete Konu Edilebilen Mallar.....	41

3. MÜLKİYET HAKKININ KULLANILMASINA GETİRİLEN SINIRLAMALAR	47
3.1. Başkasının hakkı bulunması durumu	47
3.2. Mülkiyetin Kullanımında Kanun ve Düzene Uymak	47
3.3. Hakkın Kötüye Kullanılması Durumu	48
4. MÜLKİYET HAKKI BAKIMINDAN MÜSÂDERE CEZASI	51
4.1. Mülkiyet Hakkının Dokunulmazlığı Karşısında Müsâdere	51
4.2. Özel Mülkiyet ve Devlet Mülkiyeti Ayrımında Müsâdere	56
4.3. Mülkiyet Hakkının Oluşumunda İktisap Yolunun Meşruiyeti ve Müsâdere... ..	59
Sonuç	64
KAYNAKÇA.....	66

KISALTMALAR

b.	Bin
Bs.	Basım
Bkz.	Bakınız
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
md.	Madde
ö.	Ölüm tarihi
ra.	Radiyallahu anh
RG.	Resmi Gazete
S	Sayı
sav.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
TCK	Türk Ceza Kanunu
Thk.	Tahkik eden
Trc.	Tercüme eden
t.y.	Tarih yok
v. dğr.	Ve diğerleri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İnsan yaratıcının kendisine verdiği haklar ile doğmuş, fiziksel gelişimine uygun olarak yeni haklar ve sorumluluklar inşa etmiştir. İnsanoğlunun yarar elde etme hususundaki baskın eğilimi, karşılıklı dengenin sağlandığı bir düzenin inşasını gerekli kılmıştır. İşte hukuk kuralları hak ve sorumlulukların tanımlanması ve ihlali halinde eşdeğer yaptırımın belirlenmesinden ibarettir. Bu bakımdan hukuk düzenin ihlali, medeni hukuk bakımından tazmin, ceza hukuku bakımından ise ceza kavramının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddî ve manevî müeyyideyi ifade eden cezaların,¹ bedeni, hürriyeti sınırlayıcı ve psikolojik olanlarının yanı sıra mali nitelikli olanları da bulunmaktadır. İşte müsadere cezası meşru olmayan yollarla elde edilmiş servete karşı uygulanan bu mali cezalardan biridir.

Klasik fıkıh eserlerinde mali cezalar, genellikle ta'zîr babında işlenmiştir. Müsâdere için ayrı bir genel başlık açılmamıştır. İslam hukuku kaynaklarında ta'zîr babında, mali cezalardan biri olarak ele alınan müsâdere, günümüz İslam hukuku alanında yapılan çalışmalarda müstakil bir tez çalışması olarak incelenmemiştir. Sadece Hüseyin Esen tarafından "*İslam Hukukunda Mali Cezalar*"² adlı yüksek lisans tezinde mali bir ceza türü olarak ele alınmıştır. Daha sonra müsâdere cezası aynı müellif tarafından bir makale³ şeklinde de yayımlanmıştır. Bu bakımdan İslam hukuku açısından müsâdere, yeterince çalışılmamış bir konu olup çeşitli yönlerden incelenmeyi hak etmektedir.

Çalışmamız müsâdere cezasının mülkiyet hakkı karşısındaki konumunu ele almaktadır. Çalışmada İslam tarihinde önemli bir uygulama alanı bulmuş müsâderenin özel kişi mülkiyetini rızası dışında sona erdirmesinin mülkiyet hakkı kavramı bakımından değerlendirilmesi ve hangi şartlarda haklı bir ceza olarak tatbik edilebileceği araştırılmaktadır. İslam hukukunda kişi mülkiyetinin kabul edildiği ve meşru bir sebep olmaksızın başkasının malını almak hatta tasarrufta bulunmanın yasaklandığı (Mecelle, Mad.: 95, 96, 97.) dikkate alındığından müsâderenin meşruiyet çerçevesini belirlemek önem kazanmaktadır.

¹ Adil Bebek, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), VII: 469.

² Hüseyin Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996).

³ Hüseyin Esen, "İslam Hukuku Açısından Müsâdere", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2002): 191-225.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tarih boyunca çeŐitli medeniyetlerin hukuk sistemlerinde kendisine uygulama alanı bulan műsâdere cezası, kiŐilerin műlkiyet hakkı üzerindeki bir yaptırımdır. İnsanların hayatlarını idame ettirebilmek adına önemli haklardan biri olan műlkiyet hakkının bu gibi cezalarla sonlandırılması Babil'den, Eski Roma'ya, Abbasîlerden, Osmanlı Devleti'ne kadar yer yer adaletin, yer yer ise zulműn kılıcı gibi kullanılmıŐtır.

İslam'ın ilk yıllarından bu yana izleri gűrűlen műsâdere cezası, Emeviler ile dűzenli uygulama alanı bulurken, Abbasiler dűneminde zirve yaptığı gűrűlűr. Dolayısıyla mali bir ta'zîr cezası olan műsâdere, fakihler tarafından meŐruiyeti ve kiŐinin műlkiyeti üzerindeki etkileri çerçevesinde tartıŐılan műhim hususlardan birisi olmuŐtur.

İslam dininin kiŐiye bir hak olarak tanıdığı ve korunmasını sađlayacak titiz űlçűler konulduđu gűrűlen műlkiyet hakkının műsâdere yoluyla sonlandırma yaptırımına muhatap kılınması, İslam tarihinde birçok űrneđi bulunan bir durumdur. Őer'i hukuk ile yűnetilen devletlerde sıklıkla űrneklerine rastlanan műsâderenin, İslam hukuku prensiplerine gűre deđerlendirilmesi, fakihlerin gűrűŐlerinin derlenmesi ve műlkiyet hakkı bađlamında deđerlendirilmeye tabi tutulması bu çalıŐmanın amacını oluŐturmaktadır.

III. ARAŐTIRMANIN YűNTEMİ

ÇalıŐmamızda kaynak taraması yapılarak elde edilen bilgilerle bir sonuca varılmaya çalıŐılmıŐtır. Bu bakımdan araŐtırmamızın temel yűntemi tűme varım yűntemidir. Bu yűntemin dıŐında tarihsel olgular veya fıkıh mezheplerinin gűrűŐleri olduđu gibi gűsterilmeye çalıŐılmıŐ ve bu amaçla betimleme (tasviri) yűntem kullanılmıŐtır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSÂDERE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1. MÜSÂDERE KAVRAMI

Arapça, “s-d-r” kökünün mufâ’ale vezninden türeyen müsâdere sözlükte, bir mal veya nesne için kişiyi sıkıştırıp talep etmek, ısrarla istemek, el koymak manasındadır.⁴ *Vankulu Lügati*’nde ise, bir kişiye ikrah etmek anlamına geldiği belirtilmiştir.⁵ İngilizce *confiscation* kelimesi müsâdereye karşılık gelmekte ve devletin, özel mülkiyete müdahale etme ve ele geçirme eylemi olarak tanımlanmaktadır.⁶

Roma Hukukunda ise müsâdere, *consecratio bonorum* kelimesiyle ifade edilmekte ve devlete karşı işlenen suçlara karşılık kişinin mallarına el konulup satılması sonucu özel mülkiyetinin sona erdirilmesi olarak tanımlanmaktadır.⁷ TCK’de, yasak olan veya suçta kullanılan eşyaların kanunla el konulması şeklinde tanımlanıp 54. maddede şu şekilde işlenmiştir; “İyiniyetli üçüncü kişilere ait olmamak koşuluyla, kasıtlı bir suçun işlenmesinde kullanılan veya suçun işlenmesine tahsis edilen ya da suçtan meydana gelen eşyanın müsâderesine hükmolunur. Suçun işlenmesinde kullanılmak üzere hazırlanan eşya, kamu güvenliği, kamu sağlığı veya genel ahlak açısından tehlikeli olması durumunda müsâdere edilir.”⁸

İstilahta ise, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufu olarak tanımlanmıştır.⁹ Müsâderenin el koyma, itlaf ve satışa çıkarma gibi yollarla da yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁰ Bu

⁴ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Bs (Beyrut: Daru Sadır, 1993), “sdr”, IV: 448; Mütercim Ahmet Asım Efendi, *El-Okyânûsul-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsul-Muhît Tercümesi*, trc. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, 1. baskı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), “sdr”, II: 2093.

⁵ İsmâil b. Hammâd Cevherî - Vankulu Mehmet Efendi, *Vankulu Lügati*, ed. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, 1. Bs (Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), I: 809.

⁶ “confiscation | law | Britannica”, erişim: 18 Temmuz 2022, <https://www.britannica.com/topic/confiscation>.

⁷ Hüseyin Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 1. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), 49.

⁸ “Türk Ceza Kanunu”, 5237: § 2 (2004), 5237: md. 54, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>.

⁹ Cengiz Tomar, “Müsâdere”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), XXXII: 65.

¹⁰ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 1. Bs (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 55-56; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 27. Bs (Mektebetü'l-Menari'l-İslamiyye, 1994), III: 500.

noktadan hareketle *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*'de, "hükümlünün malına el koymak veya itlaf etmek ya da ceza olarak satarak mülkiyetinde çıkarmaktır" .¹¹

2. MÜSÂDERE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu başlık altında hem İslam hukukuna tabi devletlerin hem de diğer hukuk sistemlerine tabi devletlerin müsâdere uygulamalarındaki, hukuka uygun ve uygun olmayan amaçlarını anlatmaya çalışacağız. Suçla ilgili bir eşya veya malvarlığının failden alınmasının hangi amaçlarla gerçekleştirildiğini ayrıca müsâderenin, devlet ve toplum arasındaki işlev ve ilişkiyi, bu amaçların nasıl etkilediğini ortaya koyma çabasında olacağız.

Müsâderenin hukuk düzeni içerisindeki yerini tespit etmek de önem arz etmektedir. Bu sebeple bu konuya da eğilerek müsâderenin ceza olma vasfıyla tatbiki ile emniyet tedbiri olarak uygulanması şeklindeki görüşleri ele alacağız.

2.1. Müsâderenin Amacı ve Hukuki Niteliği

2.1.1. Müsâderenin Amacı

Müsâdere ile güdülen amaçlar, hukuka uygun olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye taksim edilebilir.

2.1.1.1. Hukuka Uygun Olan Amaçlar

Genel olarak ifade etmek gerekirse kamuya ait bir mal varlığının hukuka aykırı bir yol ile elde edilmiş olmasının kesinlik kazanması durumunda bu malın kamuya iade edilmesi, kendisiyle suç işlenen veya suç işlemek için hazırlanan mala ya da suç fiili ile kazanılan mala el konulması suçu önleyici vasıfları bakımından hukuka uygun amaçları oluşturur.

Devletin, rüşvet, yolsuzluk gibi meşru olmayan yollarla kazanç elde etmiş kişilerin veya suç örgütlerinin mal varlıklarına karşı müsâdere uygulamasına başvurması toplumsal güvenlik bakımından bir zorunluluktur. Bu ihtiyaca dayalı olarak geçmişten günümüze çeşitli müsâdere uygulamaları ortaya çıkmıştır. İslam tarihinde de bunun örnekleri görülmüş ve bu bağlamda yasallığı şüpheli senetlerin tamamının yahut bir kısmının devlet tarafından müsâdere edilmesine¹² kadar birçok örnek ortaya çıkmıştır.

¹¹ Heyet, "Musâdere", *Mevsûatu'l-Fıkhi'l-İslâmî* (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şûni'l-İslamiyye, 1997), 37: 353.

¹² Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 91.

2.1.1.2. Hukuka Uygun Olmayan Amaçlar

Tarih boyunca müsâdere, sadece haksız kazancı cezalandırmak ve bu tip kazançlarla mülk edinimini önlemek amacıyla uygulanmamıştır. Haksız kazanca yönelik başlayan müsâdere uygulamaları, sonraki zamanlarda yönetimlerin siyasi, ekonomik ve askeri menfaatler için kullandıkları da görülmüştür. Öyle ki daha sonra aktaracağımız üzere, Emeviler, Abbasiler, Memlukler ‘de müsâdere, yer yer iktidar mücadelesinin yer yer beytü’l-malı doldurmanın bazen de kişisel serveti arttırmanın etkili bir aracına dönüştürülmüştür.¹³

2.1.2. Müsâderenin Hukuki Niteliği

2.1.2.1. Ceza Olduğu Görüşü

Müsâdere, bulundurulması ve kullanılması serbest olan mallara uygulandığı zaman ceza olma özelliği taşır.¹⁴ Rüşvet, zulüm, zimmetine mal geçirme, kalpazanlık, karaborsacılık, isyan, eşkıyalık, görevi ihmal vb. suçları işleyenlere karşı uygulanan bir ceza olarak görülmüş ve fıkıh kaynaklarında, mali ta’zîr cezalarından biri olarak yer almıştır. Bu haliyle kişinin bulundurulması ve biriktirmesi mubah olan mallarına el konulması suretiyle uygulanan bir ceza olma özelliği taşımaktadır.¹⁵

Yargılama sonucu hâkim kararıyla verilen müsâdereler ceza olma özelliği taşırken, yargı kararı olmadan idareciler eliyle verilen müsâdereler ise idari yaptırım sınıfında yer almaktadır. Dolayısıyla yasakları düzeltmek, başkalarına karşı caydırıcı olmak, asayişî sağlamak, halkı korumak ve kargaşayı önlemek için idari makamlar tarafından uygulan müsâdereler, idari yaptırımdır.¹⁶

Müsadereyi bir ceza kabul edenler, müsâderenin, cezaların genel amaç ve şartlarını taşıması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Çünkü cezaların hedeflenen sonucu verebilmesi için bazı

¹³ Corcî Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, trc. Nejdet Gök, 7. Bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), I: 520-524; Taner Yıldırım, “Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* VIII/2 (2013): 120-124; Abdülaziz ed-Dûrî, *İslam Kurumları Tarihi*, trc. Kasım Koç, 1. Bs (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019), 181-182; Tomar, “Müsâdere”, XXXII: 66.

¹⁴ Mehmet Karataş, “18-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsâdere Uygulamaları”, *OTAM(Ankara, 2006, 221.*

¹⁵ Esen, “İslam Hukuku Açısından Müsâdere”, 194; Mahmud Esad Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu* (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 2013), 126-127.

¹⁶ Abdurrezzak bin Muhammed Süleyman el-Bedir, *Ukubetu’l-Musadereti fi’ş-Şer’iati ve’n-Nizami ve’t-Taatbikatuha fi’l-Memleteti’l-Arabıyyeti’l-Suudiyye* (Yüksek Lisans Tezi, Akademiyeti Naif el-Arabıyyeti lil Ulûmu’l-Emniyeti, 2000), 141.

şartları taşıması gerekir.¹⁷ Bu bağlamda cezaların genel amaç ve şartlarını İslam hukukunun yaklaşımlarını da dikkate alarak aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

- Ceza insan onuruyla bağdaşır olmalıdır.¹⁸
- Ceza kanunla belirlenmiş olmalıdır.¹⁹ Hukukta kanunilik ilkesi olarak ifade edilen bu durum, klasik fıkıh eserlerinde kavram olarak geçmez.²⁰ Lakin fıkıhta cezalara ayrı bir başlık açılmış hem had hem de ta'zîr cezaları detaylı bir şekilde incelenmiştir.
- Cezalar, toplumda güven ve huzur ortamını oluşturmak için suçlunun bu ortama verdiği zarar ve ona bunu yaptıran nedenlere uygun ve etkili olmalıdır.²¹ Dolayısıyla suç fiiline verilecek ceza hem suçun tam karşılığı hem de adalet ilkesine uyacak şekilde olmalıdır.²² Öyle ki Kur'an, suçların misliyle karşılık bulacağını söylemiştir.²³
- Ceza kişisel olmalıdır.²⁴ Özellikle müsâdere uygulamalarında suçu işleyen kişinin ailesi de ciddi şekilde etkilenmektedir. Genel müsâdere gibi durumlarda, mirasçılarının hakları da gasp edilmiş olmaktadır. Nitekim Kur'an da suçun şahsiliği hususuna dikkat çekmiştir.²⁵
- Kanun önünde eşitlik ilkesinin uzantısı olarak cezaların uygulanması bakımından da eşitlik ilkesine uyulmalıdır.²⁶ Müsâdere cezaları aynı suçlardan ötürü verilmiş olsa dahi kişilerin mülk miktarı eşit olmadığı için kişilerin çektikleri ceza miktarı asla eşit olmamaktadır.
- Ceza bölünebilir olmalıdır.²⁷ Özellikle genel müsâderelerin bu ilkeye uymadıkları görülmektedir.
- Cezaya yargısal bir karar ile adil bir yargılanma sonucunda hükmedilmelidir.²⁸ Daha sonra örneklerine yer vereceğimiz üzere kişisel servet biriktirmek, siyasi güç elde etmek gibi nedenlerle yapılan müsâdereler bu ilkeye bir hayli ters düşmektedir.

¹⁷ Fatih Birtek, *Ceza Hukuku (Genel Hükümler) Temel Bilgiler*, 6. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2018), 454.

¹⁸ Mualla Buket Soygüt Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere* (Doktora, Galatasaray Üniversitesi, 2014), 59.

¹⁹ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 60.

²⁰ Bayram Demir, *İslam Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2018), 79.

²¹ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 60.

²² Bebek, "Ceza", VII: 469.

²³ el-Bakara, 2/194; el-En'âm, 6/160; eş-Şûrâ, 42/40.

²⁴ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 60.

²⁵ el-En'âm, 6/164; el-İsrâ, 17/15; el-Fâtır, 35/18; ez-Zümer, 39/7; en-Necm, 53/38.

²⁶ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 60.

²⁷ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 60.

²⁸ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 61.

- Ceza, temel hak ve özgürlüklere olan etkisi nedeniyle en son başvurulması gereken bir araçtır.²⁹ Mâlikiyet hakkı da bu kapsamda dokunulmaz bir hak olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla çeşitli bahanelerle saldırıya açık hale getirilmemelidir.
- Ceza, faili birtakım yoksunluklara maruz bırakır. Bu nedenle ıstırap verici, acı çektirici ve bastırıcı nitelik gösterir.³⁰ Müsâdere de bu noktada kişinin mülkiyet hakkı üzerinden verdiği zararlarla hem şahsı hem de toplumu ıstırap verme, acı çektirme ve baskı altına alma noktasına getirir.

2.1.2.2. Güvenlik Tedbiri Olduğu Görüşü

Güvenlik tedbiri olarak uygulanan müsâdere, kişinin şahsına değil eşyaya yönelik bir işlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinen haram veya haramı doğurma ihtimali olan mallara yönelik olan bu uygulama zorunlu müsâdere kısmına da dâhil olabilmektedir.³¹ Yargılanan kişi, suçundan beraat etse dahi bu tür mallar hâkimin takdir yetkisi olmadan zorunlu olarak müsâdere edilir. Söz konusu malların sahibinin kim olduğunun veya sahibinin olup olmadığının bir önemi yoktur. Amaç, dinen yasaklanan ve toplumda muhtemel bir zarara yol açabilecek malların, dolaşımdan kaldırılarak ihtiyati tedbir uygulanmasıdır.³²

Ceza olarak uygulanan müsâderede, ortada suç teşkil edecek bir fiilin bulunması gerekir. Tedbir olarak uygulanan müsâderede ise ortada bir suç fiili ve bu fiili işleyen bir şahsın olması şart değildir. Çünkü tedbir olarak müsâdereye başvurulmasındaki gerekçe tamamen eşyanın kendi özündeki zararlı olma halidir.³³ Bu tip mallara; içki, domuz eti, uyuşturucu, kumar aletleri gibi birçok örnek verebiliriz.

Şahsa değil eşyaya yönelik bu uygulamalardan biri de Ömer b. Hattab'ın, Saad bin Ebi Vakkas'ın Kûfe şehrine yaptırdığı sarayın yakılmasını emretmesidir. Muhammed bin Mesleme'yi görevlendirip Saad b. Ebi Vakkas'ın sarayını yaktırmıştır.³⁴ Halifeyi bunu yapmaya iten asıl nedenin, sarayın yapılması olmadığını anlamaktayız. Buradaki asıl endişe toplumun bu gibi hızlı ve aşırı adımlarla dengesiz bir dönüşüme bozulmaya gitme durumudur. Ayrıca yapılan bu sarayın halk ile yönetici arasına duvar örülmesine neden olacak bir adım olmasıdır.

²⁹ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 61.

³⁰ Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 61.

³¹ Esen, "İslam Hukuku Açısından Müsâdere", 195.

³² el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi'ş-Şer'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatıha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 146-147.

³³ Esen, "İslam Hukuku Açısından Müsâdere", 195; el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi'ş-Şer'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatıha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 146.

³⁴ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 50.

Aynı şekilde Ali bin Ebi Talib de içki satılan bir köyün yakılmasını emretmiştir. Ebu Ubeyde ve diğerlerinden rivayetle; Bunun nedeni, satış yerinin, içki kapları gibi olmasıdır ve bu Ahmed b. Hanbel, İmam Malik ve diğerlerinin bilinen görüşüne göre de böyledir.³⁵

2.2. Müsâdere Çeşitleri

Müsâdere, uygulama yöntemlerine göre “genel müsâdere” ve “özel müsâdere” olmak üzere ikiye ayrılır. Müsâdere edilecek eşya ve hâkim takdirinin bulunup bulunmamasına göre de “zorunlu müsâdere” ve “ihtiyari müsâdere,” olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışmamızın bu başlığında müsâderenin bu türlerini inceleyeceğiz

2.2.1. Genel Müsâdere

Genel müsâdere, suç fiilini işleyen kişinin menkul ya da gayrimenkul mülkiyetinin tamamının müsâdere edilmesi ve bu mallarda mülkiyet hakkının devlet lehine el değiştirmesidir.³⁶ Kişinin bütün mallarının müsâdere edilmesi suretiyle uygulanan genel müsâdere, sadece hükümlüyü değil, ailesini de ciddi şekilde etkilenmektedir. Hükümlünün kendisinden sonraki yakınlarının da şiddetli bir şekilde cezalandırılıp sindirilmesi amacı güttüğü açık olan bu yöntem, cezaların şahsiliği ilkesini de ihlal etmektedir. Kişiye hem ekonomik hem de sosyal yönden ciddi zararlar veren genel müsâdere cezası, çağdaş hukuk sistemlerinde de kabul görmemiştir.³⁷ İslam, kadın ve çocuklar başta olmak üzere suçsuz aile bireylerinin, yerinden edilmesini, evsiz bırakılmasını uygun görmez.³⁸

Bu nitelikteki müsâdere uygulamalarına yapılan eleştiriler genel olarak;

- Cezaların eşitliği ilkesine aykırılık,
- Cezaların şahsiliği özelliği ile bağdaşmaması,
- Bölünebilir olmaması nedeniyle suçlunun durumuna uyarlanamaması,
- Malvarlığı olmayan suçlulara uygulanamaması,

³⁵ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 51.

³⁶ Abdullah Dölen, *Müsâdere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı* (Yüksek Lisans, Çağ Üniversitesi, 2020), 16-17; Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 278; Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, 112.

³⁷ Şahin Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 1. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2017), 40; el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi's-Şer'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 120.

³⁸ Hatem Abdullah Shweish, “el-Musadere ve Tatbikatuha beyne Şer'iatı ve'l-Kanun”, *Anbar Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* IV/16 (Temmuz 2013): 316.

şeklindedir.³⁹

2.2.2. Özel Müsâdere

Failin suç işlemek maksadıyla hazırladığı veya kullandığı, bunun yanında suçun neticesi olarak oluşan, bizatihi varlığı suç teşkil eden eşyaların müsâderesidir. Dolayısıyla sadece suç ile iltisaklı malların bir bölümünün devlet mülkiyetine intikali durumudur.⁴⁰

2.2.3. Zorunlu Müsâdere

Müsâdere cezasına hükmedilmesi konusunda hâkimin takdir hakkının olmayıp müsâderenin vacip olduğu bu gibi durumlara zorunlu müsâdere denir.⁴¹ İçki, kan, domuz eti gibi dinen yasak olan gayr-i mütekavvim mallar ve satılması, kullanılması ve bulundurulması yasak olan maddelere yönelik olarak uygulanan bir müsâdere türüdür. Piyasadan kaldırılması gereken bu gibi maddelerin müsâderesinde hâkimin takdir yetkisi yoktur.⁴² Ömer bin el-Hattab ile Ali bin Ebi Talib'in içki satılan yerin yakılmasını emretmesi buna örnektir.⁴³

2.2.4. İhtiyari Müsâdere

Bizzat münker ile ilgili olmayan durumlarda müsâdere cezası verilmesi hususunda gerekli şartların gerçekleşmesi mukabilinde, hâkimin uygulama kararı alıp almama konusunda söz sahibi olması haline ihtiyari müsâdere denir.⁴⁴ Bizzat münker olmayan ama münkerin mahalli olan malların durumuyla ilgili fakihler arasında ihtilaflar mevcuttur. İmam Malik, Ahmed b. Hanbel ve fakihlerin çoğuna göre tambur gibi eğlence aletlerinin, şarap kaplarının ve içki satılan dükkânların müsâdere edilip itlaf edilmesi caizdir.⁴⁵ Bazı fakihlerin bu esasta, kötü dokunmuş elbiseler gibi sanayilerde hileli ürünlerin yok edilmesinin caiz olduğu hususunda görüşleri mevcuttur.⁴⁶

³⁹ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 40.

⁴⁰ Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, 112-113; Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 42; Hüseyin Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 1. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), 82; Aysun Dalkılıç, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 1. Bs (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2013), 23; Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 279; Dölen, *Müsâdere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı*, 17-18.

⁴¹ Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, 115; Dölen, *Müsâdere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı*, 18; Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 270.

⁴² el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi'ş-Şer'iati ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 174.

⁴³ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 49.

⁴⁴ Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, 115; Dölen, *Müsâdere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı*, 18; Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 273.

⁴⁵ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 51.

⁴⁶ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 52.

3. MÜSADERE TARİHİ HAKKINDA ÖZET BİLGİ

3.1. İslam Öncesi Devletlerde Müsâdere

Tarihi kökeni çok eskilere dayanan müsâdere cezası, şartları ve hükümleri farklılık göstermekle birlikte geçmişten günümüze kadar birçok ülkenin hukuk sistemlerinde bir cezaî yaptırım türü olarak kendisini göstermiştir.

Mülkiyet hakkını sonlandırması esasına dayanan müsâdere cezasının, çeşitli medeniyetlerde, toplumsal yapı, siyasi düzen, örf ve adetlere göre farklı uygulamalarına tanık olunmuştur. Şimdi bu farklılıkları belirli medeniyetlerdeki yansımalarını ele alacağız.

3.1.1 Hint Hukukunda Müsâdere

Hindistan bölgesindeki dini inançların ortak noktalarının başında “Kast Sistemi” gelir. Hindu inancına göre kutsal bir inanç olarak kabul gören ve toplumsal sınıflaşmayı öngören kast sistemi, aynı soya mensup insanların, aralarında geçiş imkânı bulunmayıp aynı sınıfsal ve mesleki grupta yaşamlarını sürdürmesi durumudur.⁴⁷ En tepeden başlayarak sırasıyla; “Brahmanlar: din adamları, Kşatriyalar: yöneticiler ve askerler, Vaisyalar: tüccar ve rençberler, Sudralar: işçiler ve köleler,” kast sistemini oluşturmaktadır. Kast Sistemindeki bu sınıflamalar, Manu Kanunnamesi’nden çıkarılmıştır.⁴⁸ Aynı sınıfa dâhil olan kişiler, bir konuda görüş beyan etme, aynı masada yemek yeme, evlenme gibi sosyal ilişkilerde denktir. Her kastın görev ve sorumlulukları olması hasebiyle, içinde buldukları sınıfsal katmanların meslek ve görevleri buna göre belirlenir. Sudra sınıfına dâhil olan işçi ve köleler, üst katmanda bulunanlara hizmet ederler. Dolayısıyla sudra sınıfına mensup kişilere göre diğer katmandakiler kendi aralarında daha irtibatlıdır. Her sınıfın görev ve sorumlulukları olduğunu belirtmiştik. Bu görev ve sorumluluklar, beslenmeden giyinmeye kadar tüm hayatı kapsar. Kastlar arası geçiş yapılamaz ve sistemine karşı gelinmesi yasak ve günahtır.⁴⁹

Hint hukuk sisteminde cezaların çeşitleri, mahiyeti, kimlere ve nasıl uygulanacağı gibi hususlar Manu Mecellesi’nde düzenlenmiştir. Bu hukuk sisteminde; öldürme, müessir fiil, zina, tecavüz, hırsızlık, iftira gibi eylemler cezalandırılmıştır.⁵⁰

⁴⁷ Mehmet Beden, *Dünya Dinlerinden Hinduizm* (İstanbul: Festival Yayıncılık, 2016), 45-46.

⁴⁸ Beden, *Dünya Dinlerinden Hinduizm*, 46-48.

⁴⁹ Beden, *Dünya Dinlerinden Hinduizm*, 48; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 45.

⁵⁰ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 10; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 46.

Suç fiillerine uygulanan cezalar; uzvun kesilmesi, sürgün, para, hapis, öldürme ve müsâdereden oluşmaktadır. Ayrıca suçluya verilen bu cezaların çeşidi ve miktarı hususunda kast sisteminin etkisi de görülmektedir. Alt tabakada yer alan bir kişi üst tabakadaki bir kişiye karşı suç işlediğinde daha ağır cezalar verilmektedir.⁵¹

Manu Mecellesine göre, adam öldürme suçunda vaisyalar sınıfına dâhil bir kimse kendi sınıfından biri tarafından öldürülmüşse suçlunun malları müsâdere edilirdi.⁵² Manu Mecellesi'nde müsâdere cezasının tatbikinden, kast sisteminin en tepesinde yer alan Brahmanlar sınıfının faydalandığı görülmekte ve müsâdere edilen mallar bu sınıfa mensup kişilere verilmektedir.⁵³

3.1.2. Babil Hukukunda Müsâdere

Babil toplumunda kral düzeni yasalar vasıtasıyla sağlamaktaydı.⁵⁴ Hukuk sistemi ise Hammurabi Kanunlarına göre şekillenmiştir.⁵⁵ Doğu toplumlarındaki müsâdere uygulamalarının ilk izlerine dünyanın en eski kanunnamelerinden biri olan Hammurabi Kanunnamesinde rastlanmaktadır.

Babil Kralı Hammurabi'nin hazırlattığı kanunnameye müsâdere, ölüm cezasının yanında verilen fer'i bir ceza niteliğindedir. Öyle ki askerlik hizmetinden kaçmak veya birine haksız ithamda bulunmak gibi suçlara verilen ölüm cezasına ek olarak kişinin malları da müsâdere edilirdi.⁵⁶ Örneğin, 26. Maddede, "*Savaşmak için kralın seferine katılması emrolunan bir subay ya da bir er sefere katılmaz da paralı asker tuttuğu takdirde bedelini kendi uhdesinde tutuyorsa o yetkili ya da er ölümle cezalandırılır. Ayrıca onu temsil eden kişi onun evine sahip olur.*"⁵⁷ Görüldüğü üzere, askerlik hizmetinden kaçan kişiye verilen ölüm cezasına ek olarak müsâdere cezası da verilmiştir.

⁵¹ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 10.

⁵² Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 15-16; Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 11; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 46; Dalkılıç, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 19.

⁵³ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 10-11; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 45-46; Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 15-16.

⁵⁴ Yusuf Kılıç - Elvan Eser, "Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar", *Belgi Dergisi*, 11 (01 Şubat 2016): 144.

⁵⁵ Tahsin Saygılı, "Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları", *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi II/2* (01 Nisan 2015): 3; Kılıç - Eser, "Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar", 144-145; Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 15.

⁵⁶ Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 15; Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 11; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 44-45.

⁵⁷ Saygılı, "Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları", 6.

Babil’de, nehirden sınınanma yöntemiyle kişilerin suçlu olup olmadığı belirleniyordu. İnançlarına göre, suç isnad edilen kişi eğer nehirden boğulursa, kişinin suçluluğuna hükmedilip malları müsâdere edilirdi. Lakin su üstünde kalır ve boğulmaz ise suç itham eden kişiye ölüm cezası verilir ve buna ek olarak malları da müsâdere edilirdi.⁵⁸ Bu husus Hammurabi’de şu şekilde aktarılır; “*Bir kimse, bir adam hakkında bir suçlamada bulunur ve suçlanan kişi ırmağa gidip ırmağın üzerinden atlar da batarsa, suçlayan kişi onun evine sahip olur. Ama ırmak suçlanan kişinin suçlu olmadığını kanıtlar ve o kişi canı yanmadan kurtulursa o zaman onu suçlayan kişi ölümle cezalandırılır ve ırmağı atlayan kişi kendisini suçlayanın evine sahip olur.*”⁵⁹

3.1.3. Eski Yunan Hukukunda Müsâdere

Eski Yunanlılar, site-devlet yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Siyasal, sosyal ve dini bir yapının sonucunda oluşan bu siteler, Yunan pozitif hukukunun temelini oluşturmaktadır.⁶⁰ Eski Yunan hukuk sisteminde müsâdere cezası ilk başlarda, vatana ihanet ve kutsalı aşağılama gibi suçlara verilen ölüm cezasına ek, fer’i bir ceza niteliğinde olmuştur. Daha sonraları bu iki cezanın aynı anda verilmesinden vazgeçilerek sadece ölüm cezası verilmekle yetinilmiştir.⁶¹

Atina sitesinde kamu görevlilerinin rüşvet ve görevi kötüye kullanma gibi suçlar nedeniyle siyasi mahrumiyetle birlikte kişinin malları müsâdere edilmiştir. Yine öldürmeye teşvik veya vatandaş olmayan birisinin öldürülmesi nedeniyle verilen sürgün cezalarına ek olarak müsâdere cezası da verilmiştir.⁶²

Verilen müsâdere cezaları kişinin tüm mal varlığına yönelik olduğu için genel müsâdere özelliği taşımaktaydı. Bu nedenle sadece suçlu kişi değil, onun ailesi de cezalandırılmış olmaktadır. Bazen ise suçlunun karısına ve çocuklarına malların bir kısmı bırakılmış olsa dahi sadece suça bulaşmış mallara yönelik yapılmadığı için genel müsâdere özelliğini koruyan bir ceza olmuştur.⁶³

⁵⁸ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 44-45.

⁵⁹ Saygılı, “Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları”, 4.

⁶⁰ Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 46-47; Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 12.

⁶¹ Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 47; Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 18.

⁶² Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 12.

⁶³ Altuğ, *Ceza Hukukunda Müsâdere Kavramı*, 12; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 47-48.

İktidar sahiplerinin müsâdereyi siyasi bir araç olarak kullanması hususu Eski Yunan'da da görülen bir durumdur. İktidarı ele geçiren grup, rakiplerini güçsüz duruma düşürmek için müsâdereyi bir silah olarak kullanmaktaydı.⁶⁴

Platon, *Yasalar* isimli kitabındaki müsâdere ile ilgili düşünceleri, Eski Yunan'daki müsâdere uygulamalarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Örneğin; kişi, yöneticilerden izin aldıktan sonra Yunanistan dışına çıkıp geri döndüklerinde getirdikleri yabancı paraları, değeri kadar yerli para ile değiştirerek devlete bırakmalıdır. Bu değişimi yapmayarak parayı elinde tutması, değerinden farklı miktarda değişim yapması, insanların malvarlıklarının belirli miktarları aşması, düğün hediyelerinin abartılı miktarda olması, yine azatlı kölelerin malvarlıklarının makul sınırları aşması ve hileli mal satımı gibi durumlarda bir ceza olarak müsâdere uygulamalarını öngörmektedir.⁶⁵

3.2. İslam Tarihinde Müsadere

3.2.1. Hz. Peygamber Döneminde Müsadere

İslamiyet'in erken devirlerinden itibaren müsâdere cezasının pek çok örneklerine rastlanır. Öyle ki İslam'ın ilk yıllarında yani Hz. Muhammed ve Hulefâ-yı Raşidîn dönemlerinde haraç kâtipleri ve valiler gibi devletin mali konularıyla iltisaklı tüm görevlileri sürekli olarak denetim altında tutulmuş ve kazançlarındaki şüpheli artışlar, “nereden kazandın?” şeklindeki sorularla irdelenmiştir. Söz konusu denetim sonrasında haksız kazanç elde ettikleri saptananların mallarının belirli bir kısmı veya tamamı müsâdere edilmiştir.⁶⁶ İbn Teymiyye, Hz. Peygamberin malî konularda görevli kişileri denetim altında tuttuğu ve mal varlıkları da dâhil tüm hesapları incelediğini aktarır.⁶⁷ Nitekim Hz. Peygamber, Beni Suleym'in zekâtını toplama görevini Ezd veya Esed kabilesine mensup olan İbnu'l-Lutbiyye'ye vermişti. İbnu'l-Lutbiyye zekâtları toplayıp Hz. Peygamberin karşısına çıktığında hesap vermesi istendi. Göreviyle ilgili malumatları verirken “*Şunlar sizin (yani beytülmalin), bunlar da benim; bana hediye edildiler,*” ifadelerini kullanması karşısında kızan Hz. Peygamber, minbere çıkarak, “Görevlendirdiğim memura ne oluyor ki, bana gelip “*Şunlar sizin, bunlar da benim; bana hediye edildiler,*” ifadelerini kullanabiliyor? Anne ve babasının dizinin dibinde oturup beklese ve kendisine hediyelerin gelip gelmeyeceğini görse idi ya! Allah'a yemin olsun ki biriniz zekât

⁶⁴ Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*, 18-19.

⁶⁵ Platon, *Yasalar*, trc. Candan Sentuna - Saffet Babür (İstanbul: Kocabalçık Yayınevi, 2007), 205, 219, 243, 424, 427.

⁶⁶ Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 92.

⁶⁷ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: İnsan Yayınları, 1989), 51.

malını zimmetine geçirirse kıyamet günü onu boynunda taşıyarak getirecektir...”⁶⁸ Söz konusu rivayete baktığımızda hem devlet görevlilerinin denetlendiğini hem de olası bir haksız kazanca izin verilmediğini görüyoruz.

Tebük Seferi için hazırlıkların sürdüğü bir dönemde, Yahudi Süveylim’in evinde toplanan bazı münafıkların, sefere katılmak için hazırlanan Müslümanları engellemek ve onların savaşa katılmalarını önlemek amacıyla oldukları haberi Hz. Peygambere ulaşır. Hz. Peygamberin görevlendirdiği Talha b. Ubeydullah ve beraberindeki sahabeler, verilen emir üzerine, Süveylim’in evini ateşe verir ve yıkarlar.⁶⁹

Zinbâ‘ b. Selâme’nin, Sender (ö. 65/685) adında bir kölesi vardı. Zinbâ, kölesi ile cariyesini birbirlerini öperken yakalayınca ona türlü işkenceler edip burnunu kesmiştir. Söz konusu cezayı abartılı bulan Sender, Hz. Peygamberin yanına gidip şikâyetçi olmuştur. Hz. Peygamber, Zinbâ’yı yanına çağırması ve bu gibi hukukî olarak çözüme ulaştırılacak bir hususun cezasını kendisinin kesemeyeceğini belirtmiştir. Efendilerin, kölelerine iyi davranmaları gerektiğini, onlara kaldıramayacakları yükleri yüklememelerini, yemek ve giyim konusunda iyi bakmaları gerektiğini buyurdu. Memnun olmadıkları köleleri ellerinden çıkarmalarını lakin asla işkence edemeyecekleri hususunda uyarmıştır. Hz. Peygamber, müsle⁷⁰ yapmanın uygun olmadığını buyurmuş ve Sender’i elinden aldığını bildirmiştir. Daha sonra ise Sender’e artık hür olduğunu söylemiştir.⁷¹

Başka bir rivayette ise, Hz. Peygamber’in zekâtını vermeyen kişilerin mülkiyetinin yarısını müsâdere ettiği nakledilmiştir.⁷²

Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 92.

⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu‘fi Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh* (Mısır: Matbaât’ul-Kûbra el-Amiri, 1893), Hibe, 51; Hiyel, 90; Ahkâm, 93.

⁶⁹ Rifat Uslu, *İslam Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 110-111.

⁷⁰ Ağz, kulak, burun gibi organları keserek işkence etmek.

⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa‘d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, 1. Bs (Beyrut: Daru Sadr, 1968), VII: 505-506; Mehmet Özşenel, “Sender”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), XXXVI: 512.

⁷² Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü’l-Asriye, t.y.), Zekât, 9.

3.2.2. Hülefa-i Raşidin Döneminde Müsâdere

3.2.2.1. Hz. Ebu Bekir Döneminde Müsâdere

Hz. Ebû Bekir, (ö. 13/634) ilk Müslümanlardan olup, İslam Devleti'nin de ilk halifesidir. İki yıllık görev süresiyle Hülefa-i Raşidinin en az kısa süre yönetimde kalan halifesidir.⁷³ Hz. Ebû Bekir dönemine dair karşılaşılan tek müsâdere örneği Muâz b. Cebel'e (ö. 17/638) yönelik olarak uygulanmıştır. Söz konusu olayda Hz. Peygamber, Yemen'e elçi, zekât memuru ve kadı olarak gönderdiği Muâz b. Cebel'e, hazineden borç para alarak ticaretle uğraşmasına müsaade etmiştir. Bu durum Hz. Ebû Bekir döneminde de devam etmiştir. Hz. Ömer (ö. 23/644) ise devlet yönetimi açısından pek hoş olmadığını düşündüğü ve diğer devlet görevlilerine kötü örnek olup yönetimi güç durumda bırakacağını öngördüğü bu durumun durdurulması için halifeye öneride bulundu. Buna göre Muâz, ihtiyaç fazlası tüm mallarını iade edecekti. İlk başta buna yanaşmayan Muâz, Hz. Peygamber'den aldığı bu yetkiyi devam ettirmek istedi. Daha sonra rüyasında Hz. Ömer'in kendisini boğulmak üzereyken kurtardığını görünce Hz. Ebû Bekir'e gelerek tüm mallarını teslim etti.⁷⁴

3.2.2.2. Hz. Ömer Döneminde Müsâdere

Hz. Peygamber sonrası dönemde de olası haksız kazançların tespit edilip cezalandırılması durumu devam etmekteydi. Öyle ki, Hz. Ömer döneminde meşru olmayan kazançlara yönelik sıkı bir denetim uygulandığını görmekteyiz. O, görevlilerin ve memurların kazançlarındaki hızlı artışları inceliyor ve hesap vermelerini istiyordu. Örneğin o vakitler Mısır valisi olan Amr İbn el-As'a (ö.43/664) haber göndermiş ve mülkiyetinde bulunan, at, deve, sığır ve köle sayısındaki artışın kaynağını sormuş ve hesap vermesini istemiştir.⁷⁵ Böylelikle âmillerden birinin haksız yolla servet edinip edinmediği kolayca tespit edilir; haksız kazanç sağladığı görülen âmillerin malvarlıkları müsâdere edilirdi.⁷⁶

Hz. Ömer, Taif valiliği görevinden azlettiği Utbe b. Ebi Süfyân'ın Medine'ye dönüşünde yanında getirdiği 30.000 dirhemi görmüş ve paranın kaynağını sormuştur. Utbe, bu parayı

⁷³ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), X: 101-108.

⁷⁴ Ömer Günan, *İslâm Tarihinde Müsâdere Uygulamaları (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)* (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2021), 54.

⁷⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ fî şîna'ati'l-inşâ* (Beyrut: Dârû'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010), VI: 373.

⁷⁶ A. Serdar Özlü, *Dört Halife Döneminde İç Güvenlik* (Doktora, Ankara Üniversitesi, 2003), 62-63.

ticaret yaparak elde ettiğini söylemiştir. Hz. Ömer ise bu paranın beytülmale ait olduğunu ifade etmiş ve söz konusu meblağı müsâdere etmiştir.⁷⁷

İmam Mâlik, vergi tahsildarlarının Hz. Ömer tarafından denetlendiğini ve mallarının yarısını aldığını aktarır. Nitekim Ebû Hureyre'yi de denetlemiş ve onu sorguya çekerek: “Bu malları nereden kazandın?” diye sormuş, Ebû Hureyre ise: “Yetiştirdiğim hayvanlardan ve uğraştığım ticaretten.” Şeklindeki cevabı sonrasında Ömer şu emri verdi: “Hemen, yarısını ver!”⁷⁸ İmam Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Dürrü'l-Mensûr* isimli eserinde, Yusuf Suresi'nin 55. ayetinin tefsirinde, Hz. Ömer ile Ebu Hureyre arasındaki bu olaya değinmektedir. Buna göre Hz. Ömer, Ebu Hureyre'nin on iki bin dinarının müsâderesinden sonra onu tekrar görevlendirmek istemiş ama Ebu Hureyre bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, Kuran-ı Kerîm'de “Beni yeryüzünün hazinelerine bakmakla görevlendir...”⁷⁹ şeklinde geçen Hz. Yusuf'un sözünü hatırlatarak Hz. Yusuf'un kendisinden daha hayırlı bir kişi olduğu halde böyle bir vazifeyi reddetmediğini söylemiştir. Ebu Hureyre ise, Hz. Yusuf'un babasının da dedesinin de peygamber olduğunu, kendisinin ise Ümeyye'nin oğlu olduğunu ve bilmeden bir şey söylemekten, bilmeden fetva verip de dayak yemekten, sövülmekten ve elinden malının alınmasından korktuğunu söyleyerek Hz. Ömer'in teklifini reddetmiştir.⁸⁰

Hz. Ömer, çeşitli yerlere vali, kadı ve tahsildar gibi unvanlarla gönderdiği kişilerin mevcut mülkiyetlerinde, verilen görev sonrası meydana gelen hızlı artış sonrası mallarının yarısını müsâdere ederdi. İmam Mâlik, İbn Ömer kardeşi Abdullah ile birlikte aldıkları develeri otlaması için otlaklara götürmüşlerdir. Hz. Ömer, oğullarına bakarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Siz hayvanlarınızı (teba'nın) merasında otlattınız.” Söz konusu ifadelerden sonra iki oğlunun da malının yarısını müsâdere etmiştir.⁸¹

Hz. Ömer, bir Müslümanın biriktirmesi, alıp- satması veya kullanması yasaklanmış ürünlerin de takibinde olmuş ve bu ürünlerle ilişkisi bulunan Müslümanlara itlaf şeklinde uyguladığı müsâdere cezaları vermiştir. Örneğin içki imalat ve ticaretini yapan Ruveysid es-

⁷⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Tarih-i Taberî*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l-Turas, 1967), IV: 220.

⁷⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Velîd b. Muhammed b. Halef el-Fihri et Turtûşi, *Sirâcu'l- Mülûk* (Mısır, 1872), 143.

⁷⁹ Yûsuf, 12/55.

⁸⁰ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr* (Beyrut: Daru'l-Fikrî, t.y.), IV: 551-552.

⁸¹ Turtûşi, *Sirâcu'l- Mülûk*, 143.

Sakafi'ye ait yeri itlaf ettirmiştir.⁸² Başka bir örnekte ise İbni Zübeyr'in üzerindeki ipek elbiseyi yırtmış ve giyilmesinin yasak olduğunu hatırlatmıştır.⁸³

3.2.2.3. Hz. Osman Döneminde Müsâdere

İlk Müslümanlardan ve İslam Devleti'nin üçüncü halifesi olan Hz. Osman, on iki yıl yönetimde kalmıştır.⁸⁴ Bu süreçte akrabaları yönetimde söz sahibi olmuştur. Atadığı valilerin çoğunluğu akrabalarından oluşmuş, bu da onları selefleri kadar hassas denetleyememesine yol açmıştır. Bu sebeple onun döneminde müsâdere uygulamalarına daha az rastlanmaktadır.⁸⁵

Hz. Osman, Yemen Valisi Ebû Hâlid Ya'lâ b. Ümeyye'nin (ö.60/679-80) mallarını müsâdere etmiştir. Hz. Osman ona: "Mekke'de kaç tane evin var?" diye sormuş ve Ya'lâ da dört evi olduğunu söylemiştir. Hz. Osman, bu evlerden birini seçmesini istemiş, Ya'lâ da Bab-ı Beni Şeybe Kapısı yakınındaki evini seçmiştir. Hz. Osman da onun Yemen valiliği görevine son verip seçtiği ev haricindeki mallarını müsâdere etmiştir.⁸⁶

3.2.2.4. Hz. Ali Döneminde Müsâdere

Hz. Ali de Hz. Ömer'in yöntemini benimseyip devam ettirerek, görevli memurların suiistimallerine müsaade etmemiştir. Örneğin, Beni Esed kabilesinden amil olarak tayin ettiği Dubay'a b. Züheyr ya da Züheyr b. Dubay'a kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra Hz. Ali'ye gelerek, "Ey müminlerin emiri! Bana verdiğin görevi yaparken halk bana birtakım hediyeler verdi. Verilen hediyeler bu miktara ulaştı. Helal dersin yiyeyim lakin demezsen hepsi burada," dedi. Hz. Ali "Kendine ayırsaydın gulûl olurdu," diye cevapladı ve elindeki malları alarak beytülmal koydu.⁸⁷

Hz. Osman'ın intikamını almak için hazırlanan ordunun ihtiyaçlarında kullanılmak üzere on bin dinar verdiğini öğrendiği Ya'lâ b. Ümeyye'nin söz konusu parayı beytülmalden aldığına hükmederek, onu yakaladığında bütün mal varlığını müsâdere edeceğini duyurmuştur. Söz

⁸² Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ* (Medine: Kral Fahd Kur'an-ı Kerim Basım Kompleksi, 1995), XXVIII: 113.

⁸³ İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ*, XXVIII: 114.

⁸⁴ İsmail Yiğit, "Hz. Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIII: 439.

⁸⁵ Günan, *İslâm Tarihinde Müsâdere Uygulamaları (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)*, 77.

⁸⁶ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr* (Beyrut: Dâru'l-Endülüs, 1983), II: 245.

⁸⁷ Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebû Şeybe el-Kûfî el-Absî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 1. Bs (Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989), IV: 444.

konusu hüküm, Abdullah b. Ebî Rebia (ö. 35/656) için de aynı şekilde geçerli olacaktır. Çünkü bu olayda Ya'lâ'ya yardımında bulunmuştur.⁸⁸

3.2.3. Emeviler Döneminde Müsâdere

Müsâdere uygulamaları Emeviler döneminde artarak devam etmiştir. Muaviye b. Ebu Süfyan'ın, vefat eden valilerin mallarının yarısını müsâdere etmesi ve bu uygulamayı Hz. Ömer'e nispet etmesiyle müsâdere yapmak bir gelenek haline gelmiştir.⁸⁹

Emevilerin ilk yıllarında başlayan müsâdere uygulamaları valiler için korkutucu ve tedirgin edici bir boyuta ulaşmıştır. Örneğin, Abdullah b. Âmir (ö.59/679)⁹⁰, Basra valiliği görevinden alınacağını anlayarak, Muaviye'ye şu taleplerde bulunmuştur: “Ben senden üç şey isteyeceğim, bana: ‘Bunları sana verdim de.’ Muaviye de buna mukabil ona: “Evet istediklerini sana verdim, ben Ümmü Hâkem'in oğluyum!” şeklinde yanıt vermiştir. İbn Âmir ise: “Bana görevimi geri verecek ve kızmayacaksın, Arafat'taki malımı, mülkümü bağışlamamı istiyorum ve Mekke'deki evlerini bana vermeni istiyorum.” talebinde bulundu. Muaviye de: “Peki, onları da sana verdim.” diyerek cevap vermiştir.⁹¹ Rivayet edilen bu hususta Abdullah b. Âmir'in artan müsâdere cezalarından kendisini korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

⁸⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dımaşk İbn Asâkir* (Dımaşk: Daru'l-Fikrî, 1984), XXVIII: 57.

⁸⁹ Vecdi Akyüz, *Emevilerin Kuruluş Devrinde İslam Amme Hukukunun Gelişmesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1989), 337.

⁹⁰ Babası Âmir, Hz. Peygamber'in halası Beyzâ'nın oğludur. 626 yılında doğdu. Umretü'l-kazâ veya Mekke fethi esnasında daha üç yaşında iken Hz. Peygamber'e getirilmiş, Peygamber onu okşamış, “O bizim oğlumuzdur, içinizde bize en çok benzeyen odur” demiş ve “Hiçbir zaman susuz kalmasın” buyurarak dua ettiği rivayet edilir. Hz. Osman döneminde, henüz yirmi beş yaşındayken Basra valiliği görevi verilmiştir. (650). Bu görevi sırasında İran ve Horasan'ın fetihleri gerçekleşmiş ve son Sâsânî Hükümdarı III. Yezdicerd Merv'de öldürüldü. Hz. Ali'nin hilafetine karşı çeşitli hazırlıklar içerisinde olan ve Şam'a gitmeyi planlayan Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ile görüşüp; Basra'ya gitmeleri hususunda onları yönlendirip mali destekte bulunmuştur. Cemel Savaşı'na oğlu Abdurrahman ile katılıp savaşmıştır. Aynı savaşta oğlu hayatını kaybetmiş, kendisi ise yaralı kurtulmuştur. Savaş sonrası Şam'da Muâviye'ye katılmıştır. Muâviye, Abdullah b. Âmir ile beraber Büsr b. Ebû Ertât'ı, başka bir nakle göre ise (bk. Buhârî, “Şulh”, 9; “Fiten”, 20) Abdurrahman b. Semüre'yi, Hz. Hasan ile görüşüp anlaşma yapmaları için görevlendirdi (661). Abdullah b. Âmir, hem siyasî hem de askerî konularda aktif bir şekilde kendisini göstermiştir. Özellikle İran ve Horasan gibi yerlerin fethedilmesinden ötürü önemli bir kii haline gelmiştir. Şehir ihtiyaçlarını karşılamak için giriştiği imar hizmetleri de önemlidir. Şehrin su ihtiyacını gidermek için Basra'da iki, Übülle'de bir olmak üzere üç kanal yaptırmış, Nibâc ve Karyeteyn'i ağaçlandırıp, şehir içi düzenlemelere gidip yol ve çarşı yaptırmıştır. Arafat'ta bir havuz yaptırıp hac ibadetini yapan insanların hizmetine sunmuştur. Kaynaklar, onun kişiliğini ve özellikle su konusundaki icraatlarını Hz. Peygamber'in ona dua etmesinde dayandırmaktadır. Mustafa Fayda, “Abdullah b. Âmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), I: 84.

⁹¹ İzzeddün Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-arabiyye, 1997), III: 38-39.

Valiler görevlerinden alındıktan hemen sonra mallarının müsâdere olunacağını biliyorlardı. Bu sebeple ya servetlerini daha güvenli ve gizli bir yere taşıyorlar ya da beytûlmaldeki parayı halka dağıtıyorlardı. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, olası bir azledilme sonrası servetlerini korumak. İkincisi ise beytûlmali halka açarak söz konusu parayı müsâdere edeceklerine vermektense halka vermeyi daha evla kabul etmeleri idi.⁹²

Emeviler döneminde artarak devam eden müsâdere uygulamaları hakkında Corcî Zeydân şunları söyler, “özellikle Emevilerin son dönemlerinde halifeler, valileri görevden aldıklarında onlardan hesap sormadan, mal ve servetlerinden ele geçirilebilen şeylere el koymadan yakalarını bırakmazlardı.”⁹³ Dolayısıyla bu dönemde sıklaşan müsâdere uygulamalarından kurtulan vali sayısının bir hayli az olduğu görülmektedir.

Ayrıca burada “dârü'l-istihrâc” adı verilen kurumdan da bahsetmek gerekir. İlk olarak Irak valisi Ziyad b. Ebîh tarafından kullanılan bu kurumda sahibu'l-istihrac adı verilen görevliler bulunurdu. Özellikle vergi kaçırın, rüşvet alan ve yolsuzluk yapan memurlara işkence dâhil, oldukça ağır yöntemlerle suçlarını itirafa zorlanırdı. Suçlu oldukları ortaya çıkanların malvarlıkları müsâdere olunurdu.⁹⁴

3.2.4. Abbasiler Döneminde Müsâdere

Abbasiler döneminde müsâdere cezalarının sıklaştığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde, müsâdere uygulamaları daha sistemli bir hal almış ve bununla ilgili bir daire ihdas edilip kurulmuştur.⁹⁵

Vezir, tam yetkili kılınmış ve bunun bir sonucu olarak, valileri, hâkimleri tayin edebileceği gibi onları vazifelerinden de uzaklaştırabilir; pek tabiidir ki bunları yaparken nazarı yönden Halifenin rızasını almış sayılır ve hatta vezir, kendi yerine, tevarüs yoluyla bir kimseyi bile getirebilir. Gözden ve itibardan düşen valinin mal ve mülkünü vezirin, müsâdere etme âdeti vardır; aynı şekilde valinin de kendinden alt rütbedeki vazifelilerin ve tebaadan fertlerin mallarını müsâdere etmesi gelenek hâlindeydi. Nihâyet Halife de geleneğe uygun bir biçimde, vazifeden uzaklaştırdığı vezirini aynı cezaya çarptırabilirdi.⁹⁶

⁹² Hakan Temir, *Emevilerde Valilik* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019), 273-274.

⁹³ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 520.

⁹⁴ Metin Yılmaz, “İtaatkâr Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevî Örneği)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/4 (2008): 100-101.

⁹⁵ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), II: 491.

⁹⁶ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, II: 490.

Devletin ilk zamanlarında vali ve diğer yönetim kadrosunda halifeye kan bağı ile bağlı kişiler bulunuyordu. Söz konusu valilerden bir kısmı yer yer olumsuz hareketlerde bulunmalarına rağmen, istihraç ve mukaseme usulü kullanılarak malları asla müsâdere edilmezdi. Zamanın ilerlemesiyle yönetici sınıfında görevli kişilerle halife arasında kan bağı kalmamıştır. Yeni valiler Mansur zamanında bile hırs ve tamaha kapılıp, para kazanıp biriktirmek için şiddet kullanmayı ihmal etmediler. Halife Mansur da söz konusu valilerin görevlerine son verip, kazançlarını müsâdere ederdi. Ele geçirilen mallar ise “Beyt’ül-mâli’l-mezâlim” adıyla kurduğu hazineye konurdu.⁹⁷

Halife Mehdi zamanında ise valilerin zulüm ve haksızlıkları haddi iyice aştığından, halife halkın şikâyetlerini bizzat dinleyip sıkıntıları gidermek zorunda kaldı. Bu şikâyetler yalnızca valiler hakkında yapılıyordu. Daha sonra Hâdi, Hârünürreşîd, Me’mun ve hicri 3.yy ortalarında Halife Mehdi’ye kadar bütün halifeler bu çeşit şikâyetleri bizzat dinleyip, haklarında hüküm veriyorlardı.⁹⁸

Fazlaca başvuru alan müsâdere uygulamalarından nasibini alan başka bir kesim de tüccarlar olmuştur. Özellikle Abbasiler döneminde, çoğu kez devletin yönetim kısmında görevli kişilere uygulanan müsâdere cezasına pek çok vakit tüccarlar da çarptırılıyordu.⁹⁹

⁹⁷ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 520.

⁹⁸ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 520.

⁹⁹ Yıldırım, “Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi”, 120.

İKİNCİ BÖLÜM

MER'Î HUKUKTA VE İSLAM HUKUKUNDA MÜSÂDERE

1. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE MÜSÂDERE

Müsâdere kurumu, 1926 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı TCK'nin 36. maddesinde “*Mahkûmiyet halinde cürüm veya kabahatte kullanılan veya kullanılmak üzere hazırlanan veya fiilin irtikâbından husule gelen eşya fiilde methali olmayan kimselere ait olmamak şartıyla mahkemece zapt ve müsâdere olunur. Kullanılması, yapılması, taşınması, bulundurulması ve satılması cürüm veya kabahat teşkil eden eşya bir ceza mahkûmiyeti olmasa ve faile ait bulunmasa bile mutlaka zapt ve müsâdere olunur.*” şeklinde düzenlenmiştir.¹⁰⁰ 765 sayılı TCK'nin bu maddesinde sadece eşya müsâderesine yer verilmiş, kazanç müsâderesi ise kanunda düzenlenmemiştir.¹⁰¹

08.06.1933 tarihinde 2275 sayılı kanunda yapılan değişiklikle 36. maddeye, “*Taşınması memnu olmayan silahların ruhsatsız taşınması halinde de zapt ve müsâderesine hükmolunur.*” şeklinde düzenlenen 3. fıkra eklenmiştir.¹⁰²

5237 sayılı TCK'de ise 54. ve 55. Maddelerde sırasıyla eşya ve kazanç müsâderesi yer almıştır.¹⁰³ Böylece 765 sayılı TCK'de yer almayan ancak 4208 sayılı kanun kapsamında sadece belirli suçlar özelinde uygulama alanı bulan kazanç müsâderesine artık bütün suçlar yönünden müracaat imkânı ortaya çıkmıştır. Bu sayede suç işleyenlerin, suçtan elde ettikleri gelirin suçlunun yanına kâr kalması önlenilecektir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ 01/03/1926 tarih ve 765 sayılı Kanun, RG., 13/03/1926, S.320. Arslan, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere*, 24.

¹⁰¹ M. Emin Artuk v.dğr., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 14. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 974.

¹⁰² 08/06/1933 tarih ve 2275 sayılı Kanun, RG., 20/06/1933, S.2432.

¹⁰³ 26/09/2004 tarih ve 5237 sayılı Kanun, RG., 12/10/2004, S.25611.

¹⁰⁴ Artuk v.dğr., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 974.

1.1. TCK’de Özel ve Genel Müsâdere

Tanzimat Fermanı ile kaldırılan genel müsâdere daha sonra sırasıyla (1924-1961-1982) anayasalarında da yasaklanmıştır. 1961 Anayasasının 33. Maddesinin son fıkrasında genel müsâdere cezasına izin verilmemiştir.¹⁰⁵

1982 Anayasasının ilk şeklinde “Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar” başlıklı 38. Maddesinin 7. fıkrasında yer alan ve 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı kanunun 5. maddesi ile değiştirilmiş 38. Maddenin 9. Fıkrasının “genel müsâdere cezası verilemez” denildiği için genel müsâdereye veya bu sonucu doğuracak şekildeki müsâdereye hükmedilemez.¹⁰⁶

Anayasanın 38. maddesinde yer alan hüküm genel müsâdere cezasının verilemeyeceği şeklindedir. Ancak halen genel müsâdere niteliğinde hükümler de söz konusudur.¹⁰⁷ Örneğin 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu’nun “Düşman Tarafına, Yabancı Memlekete Kaçanlar Hakkında Mali Cezalar” başlıklı 78. maddesinin a bendinin 1. fıkrasında “*Düşman tarafına kaçan veya seferberlikte mükellef olduğu hizmetten uzak kalmak kastiyle yabancı bir memlekete sığınanların veya yabancı memlekette kalanların mevcut ve ileride vücut bulacak menkul ve gayrimenkul bütün mal ve mülklerinin millet namına zaptına karar verilir.*” hükmüne yer verilmiştir. Kişinin mevcut ve ileride kazanacağı malvarlıklarının müsâdere edileceğini şeklinde düzenlenen ve genel müsâdere özelliği gösteren ayrıca anayasanın 38. Maddesi ile ters düştüğü hukukçular tarafından belirtilmiştir.¹⁰⁸

1.2. TCK’de Zorunlu ve İhtiyari Müsâdere

765 sayılı TCK’nin 36. maddesi zorunlu müsâdere sistemini kabul etmiş olmasına rağmen, 5237 sayılı TCK’de müsâdere olarak ihtiyari müsâderenin benimsenmiş olduğunu görmekteyiz. Nitekim 54. maddenin 3. fıkrasında, “*Suçta kullanılan eşyanın müsâdere edilmesinin işlenen suça nazaran daha ağır sonuçlar doğuracağı ve bu nedenle hakkaniyete aykırı olacağı anlaşıldığında, müsâderesine hükmedilmeyebilir.*” demek suretiyle müsâdere kararı verme hususunda hâkime takdir yetkisi tanınmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 80.

¹⁰⁶ Artuk v.dğr., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 974; Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 80.

¹⁰⁷ Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 80.

¹⁰⁸ Acar, *Türk Ceza Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 80-81.

¹⁰⁹ Artuk v.dğr., *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 975.

2. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSÂDERENİN MEŞRUIYETİ

2.1. Müsâdere Cezasının Caiz Olduğu Görüşü

Mali ta'zîr cezalarının, caiz olup olmadığı hususu fıkıh âlimleri arasında ihtilafıdır. Nitekim mali ta'zîr cezalarından biri olan müsâdere cezası için de bu ihtilaf söz konusudur. Mezheplerin kabulüne göre mal alarak uygulanan ta'zîr cezaları caiz değildir. Ebu Yusuf, Malikî mezhebinden İbn Ferhun, Hanbelilerden İbn Teymiyye ve talebesi İbnü'l-Kayyim ve İbn Hazm, Şafîî mezhebindeki bir görüşe göre ise mali cezaların caiz olduğu görüşü mevcuttur.¹¹⁰

Müsâdereyi caiz görenlerce, sünnetten birçok delil öne sürülmüştür. Hz. Peygamberin, malından zekât vermeyen bir kişinin malının yarısını müsâdere ettirmesini, kurumayacak miktardaki meyve ve hurmaların ağaçlarının itlaf edilmesini emretmiştir. Sahabe dönemine geldiğimizde halifeler, Hz. Ömer ve Hz. Ali içki imalat ve ticareti yapılan binaları itlaf emri vermişlerdir.¹¹¹ Hz. Peygamber(sav), üvey annesi ile evlenen kişiye ölüm cezası vermiş ve mallarının müsâdere edilmesini emretmiştir.¹¹² Behz b. Hakîm'in, dedesinden rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kırlarda otlayarak beslenen her kırk deveye iki yaşını bitirip üç yaşına basmış bir dişi deve (zekât) vardır. (Ortak) develerin hesabı ayrı yapılmaz. Zekâtı, kim sevap umarak verirse." İbnü'l-Alâ; "karşılığında sevab umarak" şeklinde belirtti: "O'na sevabı vardır. Kim de onu vermezse Azîz ve Celîl olan Rabbimizin haklarından bir hak olarak onu ve malının yarısını muhakkak alırız. Muhammed (s.a.v) soyuna ondan bir şey yoktur."¹¹³ Söz konusu rivayette, Hz. Peygamber (sav)'in, zekâtını vermeyene yönelik mali cezayı onayladığını görmekteyiz. Müsâdereye delil olarak sunulan bu hadisle ilgili çeşitli ihtilaflar söz konusudur. Rivayete getirilen ilk eleştiri isnad zinciriyle alakalıdır. Hadisi rivayet eden Behz'e yönelik tenkitler yapılmıştır. İbn Hatim, delil olarak kullanılamayacağını, el-Hâkim, Şafîî'den bir rivayetinde, delil olmayacağını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda, yüzünü bilmediğini, İbnü'l-Tala'a ise meçhul olduğunu, İbn Hazm ise adaletle tanınmadığını söylemiştir.¹¹⁴ İmam Nevevi bu tenkitlere cevaben, Behz b. Hakîm'e hadis

¹¹⁰ Vehbi Zühaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayıncılık, 1994), VII: 476; Halil Muhammed Kenan, *Müsâderetu'l-Emvali fi'l-Fıkhu'l-İslamî* (Yüksek Lisans, Gazze İslam Üniversitesi, 2003), 38.

¹¹¹ Zühaylî, *İslam Fıkıhı*, VII: 476.

¹¹² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Hûdud, 37; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şakir v.dğr. (Mısır: Şirketu ve Matbaâtu Mustafa el-Bâbi el Halebî, 1975), Ahkâm, 13.

¹¹³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Zekât, 9.

¹¹⁴ Kenan, *Müsâderetu'l-Emvali fi'l-Fıkhu'l-İslamî*, 41.

isnadının İmam Buhari ve öğrencisi Müslim'in sahih hadis koşullarına uyduğunu aktarmıştır.¹¹⁵ Delil olarak sunulan bu hadisle alakalı başka bir ihtilaf konusu ise, nesh edildiği iddiasıdır. Nesh iddiasına daha sonra değineceğiz.

Hanefi mezhebinin genel kabulüne göre; müsâdere gibi mal ile ta'zîr yapılamaz.¹¹⁶ İbn Abidin'in aktardığına göre: *Fetih*'te, İmam Ebû Yusuf 'dan bir rivayete yer verilmiştir. Söz konusu rivayete göre, sultanın mal olarak ta'zîr cezası uygulamasına cevaz verilmiştir. Ebu Hanife, İmam Muhammed ve diğer âlimlere göre ise; böyle bir ta'zîr cezası caiz değildir.¹¹⁷ Yine İbn Abidin'in, *Miraç* adlı kitaptan aktardığı da bu yöndedir. İmam Ebû Yusuf'a ait olduğu iddia edilen rivayetin zayıf olduğu görüşü dile getirilmiştir.¹¹⁸

İnsanların ellerindeki mallarını alma yönünde verilecek bir cevazın, zalim kişilerin çeşitli bahanelerle onlara zulmedip, yoksul bırakmasına neden olacağını belirten Şürûnbûlalî, Ebu Yusuf'un söz konusu rivayetine dayanarak fetva verilemeyeceğini söylemiştir.¹¹⁹ Müsâdereyi caiz görenlerce Ebu Yusuf'un fetvasının anlamı şudur: failin işlediği suçtan ötürü pişman olup dönmesi için suçlunun mallarının belirli bir miktarı alınıp muhafaza edilir. Bazılarının söylediği üzere beytûmale kalıcı olarak aktarılmaz. Çünkü meşru bir neden olmadan hiçbir Müslümanın malını almak ve mülkiyet hakkını sonlandırmak caiz değildir.¹²⁰ Ancak sonraki birtakım Hanefi âlimler, Ebu Yusuf'un kavlini, uygulamada kötüye kullanılma ihtimalini göz önüne alarak, yalnızca suçlunun tevbe edip ıslah olmadığı durumlarda geçerli saymışlardır.¹²¹ Ebu Yusuf'un bu görüşünü Kitâbû'l-Haraç isimli eserinde de görmek mümkündür.

Ebu Yusuf der ki, “benim düşünceme göre; dindar ve emin kişiler arasından seçilen görevlileri, valiler ve memurların icraatlarını, görevde oldukları yerlerde yaptıkları şeyleri, vergileri ne şekilde tahsil ettiklerini, vergi kanunundaki koşullara uyup uymadıkları, görevlerini nasıl yerine getirdikleri hususunda denetlenmelidir. Denetleme neticesinde, görevi kötüye kullandıkları tespit

¹¹⁵ Kenan, *Müsâderetu'l-Emvali fi'l-Fikhu'l-İslamî*, 41.

¹¹⁶ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l-Fikrî, 1977), IV: 61.

¹¹⁷ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, IV: 61.

¹¹⁸ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, IV: 61.

¹¹⁹ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, IV: 61; el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi's-Sher'iate ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 43.

¹²⁰ *el-Fetava'l-Hindiyye*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l-Fikrî, 1310), II: 167; Zühaylî, *İslam Fıkhi*, VII: 477; Shweish, “el-Musadere ve Tatbikatuha beyne Sher'iate ve'l-Kanun”, 329.

¹²¹ Abdülkadir Üdeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, trc. Akif Nuri (İstanbul: İhya Yayınları, 1977), 339-340; Abdurrahman Cezârî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), VIII: 3448.

edilirse, o vakit denetleyen görevlilere emredip, onların insanlardan aldıkları malları ve meşru olmayan kazançları müsâdere ederler. Bu suçu işleyenleri sert bir şekilde sorguya çekerler.”¹²²

Ebu Yusuf bu görüşünü, haraç valisinin işlediği bu suçların tamamen halife tarafından emredildiğinin sanılma ihtimalinin olması ve gerekli olan bu tip cezaların verilmesinin kötü fiilleri önleyeceğini, verilmemesinin ise haraç mükelleflerine tecavüzlerin, haksızlıkların ve baskıların artarak devamına neden olacağı şeklinde gerekçelendirir.¹²³

Zühaylî’ye göre meşru olmayan mülkiyetin, devlet tarafından müsâderesi caizdir. Zühaylî bu görüşünü Hz. Ömer’in uygulamalarına dayandırarak, “Ömer (r.a.) kendi devrindeki birtakım valilerin mallarının yarısını onlardan almıştır. Bunlar görevlerinden, daha önce sahip olmadıkları mallarla geri döndüğünde, bir kamu maslahatını yerine getirmek maksadıyla böyle bir uygulamaya gitmiştir. Bu kamu maslahatı ise böyle görevleri servet yığmak için bir yol edinmekten ve şüphelerden uzaklaşmaktır.”¹²⁴ İmam Gazali de mal almak suretiyle cezalandırmayı bidat gördüğü halde, haksız kazanca yönelik müsâdereleri meşru kabul etmektedir. O’na göre bu cezalandırmadan ziyade, hakkın yerine iadesi, mülküne devlet malı karışmış kişiden bunun ayıklanmasıdır. Gazali de Hz. Ömer’den delil getirmiş ve onun, bazı amillerin mallarının yarısını müsâdere etmesiyle ilgili rivayetler hakkında şunları söylemiştir; “Zannedildiği gibi Ömer İslam’da alışlagelmiş şeklin dışında, suçludan mal alarak bidatta bulunmuş değildir. Çünkü o, memurların görevleri dolayısı ile elde ettikleri mallar ile asıl mallarının karıştığını çok iyi tetkik etmişti. İşte bu ortamda, memurlarının mallarından bir kısmını alarak, bu malların asıl yerleri olan devlet hazinesine döndürülmesini sağlamıştır.”¹²⁵

Esad Efendi, *Üss-i Zafer* isimli eserinin müsâdere hususunu işlediği bölümünde, Şeyhülislam Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703), Mevlana Sunullah Efendi (ö. 1021/1612) ve Mehmed Efendi’lerin, (ö. 1092/1681) konuyla ilgili fetva verdikleri bilgisini aktarmaktadır.¹²⁶

¹²² Ya’küb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 1. Bs (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 2010), 124.

¹²³ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 124.

¹²⁴ Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 35.

¹²⁵ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *Şifâ’ü’l-galîl fi beyâni’ş-şebih ve’l-muḥîl ve mesâlikî’t-ta’lîl*, 1. Bs (Bağdat: Matbaât’ul-İrşâd, 1971), 243-244; Macid Muhammed Ebu Ruhayye, “İslam’da Mali Ta’zir Cezası”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. Nihat Dalgın, 11 (1999): 330.

¹²⁶ Esad Efendi, *Üss-i Zafer* (İstanbul, 1827), 126-127.

Sunullah Efendi'nin "Kira Kadın"¹²⁷ olayında, şehirden sürülmesine ve mallarının müsâderesine fetva verip, katline fetva vermemiştir.¹²⁸ Osmanlı Devleti'nde müsâdere konusunda ilk fetva veren kişi Şeyhülislam Sunullah Efendi'dir. O, fetvasına dayanak olarak Tarsûsî 'yi (ö. 758/1357) göstermiştir.¹²⁹ Nitekim Tarsûsî 'ye göre müsâdere cezasının verilme nedeni; vezir, kadı, vali gibi mevkilerde bulunan yöneticilerin, nüfuzlarını kullanarak meşru olmayacak yollarla kazanç elde etmiş olmaları durumudur. Öyle ki söz konusu şahıslar, o anki mevkilerinde olmasalardı bu şekilde bir servet kazanıp biriktiremezlerdi. Aynı şekilde bu gibi mevkilerdeki kişilerin aldıkları hediye kabulleri de bu durumun içerisindeydi.¹³⁰

Benzer şekilde Berki de, ta'zîri anlatırken, "Ta'zîr, döğmekle, hapis ile nefi ile tekdir ve tevbihle ve bazı kavle göre bilâhare ıslahı hal edince iade edilmek şartı ile mücrimin malını almakla olabilir" diyerek, müsâderenin de meşru bir ta'zîr cezası olduğunu belirtmiştir.¹³¹

2.2. Müsâdere Cezasının Caiz Olmadığı Görüşü

Ebu Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre mal almak suretiyle ta'zîr caiz değildir.¹³² İmam Muhammed, eserlerinde mal almak suretiyle ta'zîri zikretmez.¹³³

¹²⁷ "Yahudi kadınlar Osmanlı saray hayatında oldukça etkin bir rol oynamışlar, özellikle harem ile ilişki içerisinde olanlar bir takım önemli görevler de üstlenmişlerdir. Osmanlı belgelerinde bunlar, "Kira Kadın", "Kiraca" gibi isimlerle adlandırılmaktadırlar. Esasen Grekçe'de kadın anlamına gelen kira kelimesi, Osmanlı Devleti'nde yeni bir boyut kazanmış ve özellikle, valide sultanların ekonomik danışmanlıklarını yapan, harem dışarıyla bağlantısını sağlayan Yahudi kadınlar için kullanılır olmuştur. Esparanzo Malchi de bu kadınlardan birisidir. Tarih eserleri bu kadını Yahudi Kira olarak aktarmaktadırlar Safiye Sultan'ın emrinde olan Esparanzo Malchi, siyasi konulara müdahil olması, gümrük mültezimliği hususu, atama işlerinde rüşvetle kayırmayla müdahil olması gibi faaliyetlerinden ötürü kuralları çiğnediği gerekçesiyle okları kendisine çevirtirmiş; neticede sonu askerlerin elinden gelmiştir. Olay şöyle gelişmiştir: 17. yüzyılın ilk Ramazan'ında İstanbul'daki sipahilere verilen maaşın bir kısmının kalb akça çıkması üzerine sipahiler Şeyhülislam Sunullah Efendi'ye gelip kendilerine kalb akça verilmesinin helal olup olmadığını sorarlar. Şeyhülislam'ın helal değildir, der. Rüşvet yolu ile mal elde etmiş, Şeyhülislam'a da ordunun ihtiyaçları için bu haksız kazancın müsâdere edilip edilemeyeceği sorulmuştur. Şeyhülislamsa bunun vacip olduğunu, yapılmamasının vebale neden olacağını belirtmiştir. Katli konusunda fetva isteseler de Şeyhülislam katle fetva vermeyip kadının şehirden sürülmesini öngörse de, sipahileri durduramaz. Neticede Kira Kadın Ramazan'ın 17. günü, 1 Nisan 1600 tarihinde katledilir." Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 88-89.

¹²⁸ Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 88-89.

¹²⁹ Abdullah Bay, "Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsâdere Uygulamasına Muhalefeti", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XVII (2017): 4.

¹³⁰ Ebû İshâk Necmüddîn İbrâhîm b. Alî b. Ahmed et-Tarsûsî, *Tuhfetü't-Türk fîmâ yecibü en yu'mele fi'l-mülk*, 2. Bs (el-Mektebetu's-Şamile, 2010), 54.

¹³¹ Ali Himmet Berki, *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, 1. Bs (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2020), 66.

¹³² el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi's-Ser'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 44.

¹³³ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, 3. Bs (Mısır: Daru'l-Kitabi'l-İslamiyye, t.y.), V: 44.

Burada İmam Muhammed'in mali cezaları ta'zîrin bir türü olarak görmeyip caiz saymadığını anlamaktayız.

Kitap ve sünnette, insanların birbirlerinin mallarını haksız bir şekilde almasını yasakladığı görülür. “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayanan ticaret böyle değildir.*”¹³⁴ Başka bir ayette ise, “*Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.*”¹³⁵

Yukarıdaki ayetlerden çıkarılabilecek genel hüküm, meşru şekilde kazanılmış mülkiyet hakkının, kişinin elinden herhangi bir bahaneyle haksız yere alınmasına karşı bir önlem niteliğindedir. Çeşitli bahanelerle insanların mallarını almak ise yöneticilerin bunu bir zulme dönüştürmesine neden olacaktır.¹³⁶

İbn Kudame'ye göre ta'zîr, dayak, hapis ve kınamadan ibaret olup, mal alarak ta'zîr uygulamak caiz değildir. Çünkü bu hususla ilgili kitap ve sünnette bir delil bulunmamaktadır.¹³⁷ Tuna'nın Siyaset-i Şeriye'den aktardığına göre, “Dede Cöngî, Siyaset-i Şeriye’inde mal almak suretiyle ta'zîrin caiz olduğunu Hülâsâ ve Bezzâziye’ye atıfla belirtmektedir. Örneğin, cemaate katılmayan ve namaz kılmayan kimseler ile bâğîlere ve müfsidlere bu tür bir ceza verilebilecektir. Ancak bunların tevbe etmeleri halinde alınan malın geri verilmesi gerekir.”¹³⁸ Konuyla ilgili görüşlerini Hülâsâ’ya dayandıran başka bir isim olan Şeyhîzâde Damad Efendi, mezhebin genel görüşüne göre müsâdere şeklinde yapılan ta'zîrin caiz olmadığını belirtir.¹³⁹ Lakin Hülâsâ’ya dayandırdığı görüşünün devamında, kadı ve valilerin bu gibi cezaları verebileceğini belirtir. Tevbe edenlerin mallarının iade edileceğini, tevbe etmeyenlerin mallarının ise uygun görülen bir yere harcanacağını belirtip hâkimin kendi hesabına veya hazine adına mal alamayacağı şeklindeki klasik görüşü aktarır.¹⁴⁰

Mali cezaların caiz olmadığı şeklinde görüş beyan eden hukukçular, söz konusu cezaların İslamiyet'in ilk zamanlarında var olduğunu, lakin daha sonra nesh edildiğini öne sürerler. Bu

¹³⁴ en-Nisa, 4/29.

¹³⁵ el-Bakara, 2/188.

¹³⁶ Amer Aldershevi - Khaled İbrahim, “Usul-i Fıkıh Açısından Mali Müeyyide Olarak Tazir Cezası”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/2 (Aralık 2020): 619.

¹³⁷ Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudame, *el-Muğni*, 1. Bs (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1969), IX: 178.

¹³⁸ Abdullah Sabit Tuna, *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngî'nin Yeri ve Eserinin Tahlili* (Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 2011), 88-89.

¹³⁹ Damad Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (Daru Ahya'i- Turasi'l- Arabiyyi, 2010), I: 609.

¹⁴⁰ Şeyhîzâde, *Mülteka'l-ebhur*, I: 609.

görüşü ortaya koyan ilk fakih, h. 3. yüzyılda Hanefî ulemasından Tahavi (ö. 321/933) olmuştur.¹⁴¹

Mal almak suretiyle yapılan ta'zîr uygulamalarının nesh edildiği iddiasını Trablusi kabul etmez ve Hulefa-i Raşidin döneminde de bu uygulamalara devam edildiğini belirtir. İmam Malik ve Ebu Yusuf'un mali ta'zîr cezalarını caiz olarak gördüklerini de aktarır.¹⁴² Nesh iddiasını kabul etmeyen başka bir isim olan İbn Kayyim, kitap ve sünnette bu konuda bir delilin bulunmadığını ve nesh iddiasının geçerliliğini gösteren bir icmanın da söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nde verilen müsâdere ve diğer mali cezaların fıkıhtan sapma olarak nitelendirildiğine dair Neşet Çağatay şunları aktarır; “Osmanlılarda bu alanda fıkha aykırı kurallar daha geniş ele alınmıştır. Bu cümleden olarak bazı Osmanlı hükümdarları, nizam-ı âlem için kardeşlerini boğdurmuş, en küçük bahanelerle vezirleri idam ve mallarını müsâdere etmişlerdir. Öte yandan, İslam ceza hukukunda, adam öldürmedeki kısasta-belli şartların oluşması halindeki uygulama hariç-para cezası bulunmadığı halde, Osmanlı kanunnamelerinde cezaların birçoğu para cezaları haline sokulmuş veya şeriatın belirlediği cezalara para cezaları, türlü biçimlerde ilave edilmiştir.”¹⁴⁴

¹⁴¹ Üdeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, 340; Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsâdere Kurumu*, 80.

¹⁴² Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl Trablusî, *Mu'înü'l-ḥükkâm fîmâ yetereddü beyne'l-ḥaşmeyni mine'l-aḥkâm* (Daru'l-Fikrî, t.y.), 195.

¹⁴³ Bekr bin Abdullah Ebu Zeyd, *el-Hudud ve'l-Ta'zirat inde İbn Kayyim*, 2. Bs (Riyad: Daru'l-Asima, 1994), 499.

¹⁴⁴ Neşet Çağatay, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, *Belleten* LI/200 (1987): 633.

3. MÜSÂDERE CEZASININ UYGULAMA YÖNTEMLERİ VE ALANLARI

3.1. Müsâdere Cezasının Uygulama Yöntemleri

3.1.1. İtlaf

Sözlükte “tahrip etmek, yok etmek” anlamına gelen itlâf,¹⁴⁵ ıstılahta ise kişinin sahip olduğu, suç unsuru olan ya da suça bulaşmış malın, devlet tarafından müsâderesinden sonra tahrip ve yok edilmesidir.¹⁴⁶

İçki, uyuşturucu gibi üretilmesi ve satılması yasak olan malların bulunduğu suç mahallinin itlaf edilmesi hususunda sahabeden de birçok örnek getirmek mümkündür. Örneğin, Ömer bin el-Hattab ile Ali bin Ebi Talib'in içki satılan yerin yakılmasını emretmesi buna örnektir.¹⁴⁷ Sadece suç teşkil eden madde ile kalmayıp suç mahallinin de itlaf edilmesindeki maksada baktığımızda, aynı suçun bir daha tekrar edilmemesi amacını taşıdığını görmekteyiz.

3.1.2. Tağyir

Sözlükte, değiştirmek manasına gelen¹⁴⁸ tağyir, müsâderenin uygulama yöntemlerinden birisi olarak zikredilmiştir. İbn Teymiyye, müsâderenin sadece itlafla olmayıp, tağyirle de olabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁹ İbn Kayyim de benzer görüşleri dile getirmiş, yakarak, yıkarak veya suretini değiştirerek uygulanabileceğini belirtmiştir.¹⁵⁰

Tağyirle ilgili Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadis, delil olarak getirilmektedir. Hz. Peygamberden rivayetle: “Cibrîl gelip şunları söyledi: “Dün sana gelmişim yanına girmekten beni başka bir şey alıkoymadı. Ancak kapı üzerinde hayvan suretleri vardı. Evde de üzerinde işlenmiş suretler olan ince yünlü renkli bir perde vardı. Yine evde bir de köpek vardı. Ağaç şekline benzemeleri için evdeki suretlerin başlarının kesilmesini emret. Üzerine suret işlenmiş perdenin kesilerek, yere serilip çığneden iki minder yapılmasını emret,” dedi. Hz. Peygamber bunu uyguladı. Söz konusu köpek, Hz. Hasan ve Hüseyin'e ait olup, onların giysilerini bulundurdıkları yerin altındaydı. Olay üzerine Hz. Peygamber buyurdu da o köpek

¹⁴⁵ Mehmet Akif Aydın, “İtlâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), XXIII: 466.

¹⁴⁶ Kenan, *Müsâderetu'l-Emvali fi'l-Fıkhu'l-İslamî*, 50.

¹⁴⁷ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 49.

¹⁴⁸ Sedat Şensoy, “Tağyir” (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 376.

¹⁴⁹ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslam*, 55-56.

¹⁵⁰ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, III: 500.

bulunduğu yerden çıkarıldı.”¹⁵¹ Söz konusu hadisin, tağyirin meşruiyetine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada delil olarak getirilen hadisin isnadında bulunan ravilerden, Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebî el-Kûfî, Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî el-Ferrâ ciddi tenkitlere maruz kalmıştır. Mûcâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî el-Mekkî'nin ise hadisi Mürsel olarak naklettiği ve Ebu Hureyre'den hadisi işitmediği söylenmiştir.¹⁵² Çolak, bu noktadan hareketle hadisin zayıf olduğunu ve delil olmaya elverişli bir rivayet olmadığını belirtir.¹⁵³

3.1.3. Temlik

Temlik, kişinin malının malikiyetini ya da malî başka bir hakkını devren vermesi anlamını taşıyıp,¹⁵⁴ tasadduk şeklindeki cezaları kapsamına almaktadır. Müsâdere edilen malların bir kısmı tasadduk edilebildiğinden, bu işlem bir tür müsâdere olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁵

3.2. Müsâdere Cezası Gerektiren Durumlar

İslam tarihi boyunca müsâderenin uygulanmasına baktığımızda pek çok sebep karşımıza çıkmaktadır. Kişinin mallarına el konulması veya itlaf edilmesiyle sonuçlanan bu sebeplere maddeler halinde bakalım.

3.2.1. Tüccarların Sahte ve Gayrimütekavvim Mallarına El Konulması

Kişi sattığı üründe hile ile alıcıyı kandırmasını dinimiz net bir şekilde yasaklamıştır. Nitekim “Bizi aldatan bizden değildir.”¹⁵⁶ hadisi buna en güzel örnektir. Ayrıca içki, uyuşturucu, domuz eti vb. maddelerin satışını yapan kişinin Müslüman olması veya Müslüman bir toplum içerisinde satması da yasaktır. Tacirler, alım-satım yaptıkları ürünlerde hile ve dolandırıcılığa başvurduklarında ya da dinen yasak olan ürünler satma teşebbüslerinde mallarına el konulması ve itlafı ile cezalandırılmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Libas, 31; Tirmizî, *es-Sünen*, Edeb, 41.

¹⁵² Ali Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2012), 175-176.

¹⁵³ Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı*, 175-176.

¹⁵⁴ Bilal Aybakan, “Temlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011), XL: 428.

¹⁵⁵ Esen, *İslam Hukukunda Mali Cezalar*, 114.

¹⁵⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Kahire: Matbaâtu İsa el-Babi el-Halebi, 1955), İman, 1; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb, 40.

¹⁵⁷ Shweish, “el-Musadere ve Tatbikatuha beyne Şer'iatî ve'l-Kanun”, 326-330.

Örneğin; Hz. Ömer, Ruveysid'in içkinin, ticaret ve imalâtını yaptığı evini itlaf ettirmiştir.¹⁵⁸ Bundan başka olarak, Sevâd ehlinden bir şahsın içkinin ticaretiyle zenginleştiğini gördüğünde, valiye emir vererek: "İçki ile ilgili ele geçirdiğiniz her şeyini imha edin. İçki ticaretinde kullandığı için bütün bineklerine el koyun. Ona ait hiçbir şeye kimse asla acımasın."¹⁵⁹

Yukarıdaki örneklere baktığımızda, yapılan uygulamanın sadece meşru olmayan ve bir Müslümanın üzerinde mülkiyet kuramayacağı maddelere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, suç unsuru olan veya suçta kullanılan mallara yönelik olması, özel müsâderenin net bir örneğidir.

3.2.2. Zekâtı İnkâr veya Aksatma Nedeniyle Uygulanan Müsâdere

Zekât, sözlükte artma ve çoğalma anlamındadır. Zekâta bu ismin verilmiş nedeni; onun, dünyada verilenin yerini başkalarının almasıyla çoğalıp artmasından, ahirette de sevaba neden olmasındandır.¹⁶⁰ Şer'î olarak zekât, mülkiyet altındaki mal ve eşyadan verilmesi gereken bir sorumluluk ve ibadettir. Hanefîlerin tanımı ise: "Belli bir malın belli bir kısmını Allah Teâlâ'nın belirlediği belli bir şahsa, Allah rızası için temlik etmektir."¹⁶¹

"Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin"¹⁶² buyurmuştur. Zekât, Allahu Teâlâ'nın emri ile farz olmuş bir ibadettir. Kur'an'da imanın üçüncü unsuru olarak anılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurur: "Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekât da verilerse artık yollarını serbest bırakın."¹⁶³

"Onların mallarından sadaka (zekât) al..."¹⁶⁴ âyeti gereği de verilmesi farz olan şey, mala bağlanır ve "malların zekâtı" denilir. Farz olan şeyler nedenlerine bağlanırlar. Ama mal, sahibinin zenginliğine itibarla nedendir.¹⁶⁵

Sünnette ise dinin beş esasından biri olarak zikredilmiştir. "İslam beş temel üzerine kurulmuştur, Allah (c.c.)'dan başka ilah olmadığına tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât

¹⁵⁸ İbn Teymiyye, *Mecmuû Fetâvâ*, XXVIII: 113; Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 102.

¹⁵⁹ Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 102.

¹⁶⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebûsût* (Beyrut: Daru'l-Marifa, 1993), II: 149.

¹⁶¹ Zühaylî, *İslam Fıkhı*, III: 247.

¹⁶² et-Tevbe, 9/ 103.

¹⁶³ et-Tevbe, 9/ 5.

¹⁶⁴ et-Tevbe, 9/ 103.

¹⁶⁵ es-Serahsî, *Mebûsût*, II: 149.

vermek, ramazan orucu tutmak ve oraya gidebilenlerin Kâbe'yi hacetmeleri"¹⁶⁶ Kur'an ve hadislerde gördüğümüz üzere zekât, Müslüman kişi için önemli bir ibadet ve sorumluluktur.

Zekâtı eda etme sorumluluğuna uymayanların, devlet eliyle kişilerden zorla müsâdere cezasının tatbik edilmesi şeklinde alınması dünyevî cezasıdır.¹⁶⁷ Bu hususta delil olarak getirilen, daha önce de bahsettiğimiz, Behz b. Hakîm'in rivayet ettiği hadistir.¹⁶⁸

Zekâtı vermeyenler aleyhine malî bir ta'zîr cezasını uygulanmasına yönelik delil olarak gösterilen bu hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştik. Ebû Hanife, Şâfiî ve İmam Mâlik, böyle bir olayda devlet, yalnızca eda edilmeyen zekâtı alma hakkına sahiptir. Lüzum görmesi halinde ta'zîr uygular ama bu uygulayacağı mali ta'zîr olamaz. Bunun sebebi ise Hz. Muhammed(sav) zamanında böyle bir yaptırım uygulanmamasıdır. İlk halife Hz Ebu Bekir zamanında, zekât borcunu eda etmeyen kişilerle savaşma yolu tercih edilmiştir. Lakin malların müsâderesi yolu tercih edilmemiştir. Hanefilerden yalnızca İmam Züfer malın yarısının müsâdere edilebileceği görüşündedir.¹⁶⁹

3.2.3. İhtikâr nedeniyle müsâdere

Sözlükte "hakkını yemek, kötü davranmak; kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek, tekeline almak" anlamlarındaki hakr kökünden türeyen ihtikâr, besin ürünlerinin toplanılarak parasal olarak etiketlerinin artması düşüncesiyle herhangi bir mekânda saklamak demektir.¹⁷⁰ Kâsânî ihtikârı, "Gıda ürünlerini başka bir şehirden ya da bulunduğu şehrine gelmeden, şehir dışında bir mevkiden satın aldıktan sonra satışa sunmayarak bir yerde saklamak suretiyle insanlara zarar vermek," şeklinde tanımlamıştır.¹⁷¹

Karaborsacılık yapmak ticari ahlak ile örtüşmeyen, kötü niyet göstergesi olup halkı da zor durumda bırakan gayri ahlaki bir durumdur.¹⁷² Bu sebeple dinimizde hoş görülmemiş ve yasaklanmıştır. Resullah (sav), "Karaborsacılığı ancak günahkâr kimse yapar,"¹⁷³ buyurarak

¹⁶⁶ Buhârî, İman, 1; Müslim, İman, 16.

¹⁶⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayın San. A.ş., 2016), II: 110.

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Zekât, 9.

¹⁶⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, II: 110.

¹⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV: 208; Cengiz Kallek, "İhtikâr", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), XXI: 560.

¹⁷¹ Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud Kâsânî, *Bedaiü's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai'*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Alemiyye, 1982), V: 129.

¹⁷² Ali Yüksek - Camilahon Coraeva, "İslam Ticaret Hukukunda Temel Ahlaki Ölçütler", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Dergisi İlmî Dergisi*, 30 (2021): 13.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Büyü, 22; Tirmizî, *es-Sünen*, Büyü, 12.

muhtekirin günah içerisinde bulunduğuna dikkat çekmiştir. Hz. Ali'den şöyle rivayet edilir: “Kırk gün yiyecek maddelerini (pahalı satmak için) istif eden bir kimsenin kalbi katılaşır.”¹⁷⁴

Hanefiler ve Hanbelîler ile Maliki mezhebinde tercih edilen görüşe göre halk için hayatî tehlike söz konusu olduğunda karaborsacılığı yapılan mallar müsâdere edilebilir.¹⁷⁵ Nitekim Hz. Ali ihtikârca bir kimsenin istif ettiği yiyecek maddelerini ateşe atıp yakmıştır.¹⁷⁶

Hanefî fakihlere göre, yönetici şehir halkının açlıktan dolayı helâk olmasından endişe etmesi durumunda, karaborsacıların ellerindeki mallara el koyarak halka dağıtabileceğini belirtmişlerdir. Halk imkân bulduğunda, aldıkları malların misil ücretlerini ödemekle mükelleftir. Zira bir zaruretten dolayı başkasının malını almak zorunda kalan bir kişi, daha sonra onun ücretini ödemek zorundadır.¹⁷⁷

3.2.4. Mürtedin Malının Müsâderesi

Mürtedin mallarının müsâderesi hususunda İslam hukukçuları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre, mürtedken ölen veya öldürülen kimsenin Müslümanken kazandığı mallar, onun Müslüman mirasçılarına intikal eder. Mürtedken kazandığı mallar, Müslüman toplumuna fey' olarak kalır.¹⁷⁸ İmameyn'e göre ise, Her iki dönemdeki kazancı da Müslüman mirasçılarına intikal eder. Çünkü irtidattan önceki hali esas alınır. Mürtedlik, kişinin ölüm sebebidir. Dolayısıyla bu durumda Müslüman, Müslümana mirasçı olmaktadır.¹⁷⁹

Mâlîki, Şafîî ve Hanbelîlere göre ise, mürtedin Müslümanken kazandığıyla mürtedken kazandığı mallar ganimet olur. Çünkü o, kâfir olarak ölmüştür. Müslümanın kâfire mirasçı olmayacağı hususunda icmâ vardır. Sonra bu mal, emanı bulunmayan bir harbînin malıdır. Üzerine at ve bineklerle saldırılmadığı için fey' olur.¹⁸⁰

İrtidat hali üzere ölme veya öldürülme hali olmadığında ise fukahanın görüşünü Esen şöyle aktarıyor, “Cumhurun görüşüne göre ölünceye veya öldürülünceye kadar malları ve

¹⁷⁴ Yusuf Sidkî el-Mardinî v.dğr., *Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn: Şerh u Terceme-i Kitâb-i İhyâ Ulûmi'd-Dîn*, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), IV: 326.

¹⁷⁵ Kallek, “İhtikâr”, XXI: 563.

¹⁷⁶ Yusuf Sidkî el-Mardinî v.dğr., *Mesîru umûmi'l-muvahhidîn*, IV: 326.

¹⁷⁷ Ebû Muhammed Fahrudîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî, *Tebyîn'ul-Hakâ'ık fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*, 1. Bs (Kahire: el-Matbaatu'l-Kubra el-Emiriyye, 1895), VI: 28; *Kâsânî, Bedaiü's-Sanai'*, V: 129.

¹⁷⁸ el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi'ş-Şer'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 90; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII: 1933.

¹⁷⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII: 1933; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 198.

¹⁸⁰ el-Bedir, *Ukubetu'l-Musadereti fi'ş-Şer'iatı ve'n-Nizami ve't-Tatbikatuha fi'l-Memleteti'l-Arabiyyeti'l-Suudiyye*, 90; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VIII: 1933.

yaptığı tasarruflar mevkuftur, askıdadır. Tekrar İslam'a dönerse malları üzerindeki mülkiyeti devam eder. Ebu Yusuf ve Muhammed ile Zeydiyye ve Şafilere göre malları üzerindeki mülkiyeti ancak ölüm veya öldürme ile son bulur. Şafiilerin bir görüşü ve İmamiyye'ye göre, anne ve babası Müslüman ise malları üzerindeki mülkiyet ortadan kalkar. Tekrar İslam'a dönerse mülkiyet de yeni baştan sabit olur ve bu arada yaptığı tasarruflar geçersizdir.”¹⁸¹

3.2.5. Rüşvet Olarak Verilen Malın Müsâderesi

Meşru olmayan kazanç yollarından biri de rüşvet fiilidir. Fakihler, rüşvet alan suçlunun malının müsâdere edilmek suretiyle ta'zîr cezası verilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî hukukçularından Ebu Hanife ve İmam Muhammed, Şâfiî'nin mezheb-i cedidi, Hanbelî mezhebinden bazı fakihler ve Malikilerden gelen bir görüşe göre rüşvet alan suçluya mal almak suretiyle bir ta'zîr cezası verilebilir.¹⁸² Ancak Malikilerin ve Hanbelîlerin meşhur görüşü ile Şafîi mezhebinin kadim görüşüne göre böyle bir ta'zîr cezası verilemez.¹⁸³

Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi, bu konuda hediyein veriliş şekline ilişkin bir tasnif yapmaktadır. Buna göre hediye isteyerek verildiyse bunun alınıp beytülmale konulması caizdir. İstemeyerek gerçekleştiyse bunun sahibine reddi gerekecektir.¹⁸⁴ Lakin sahibine red mümkün değilse, lukata gibi sahibi zuhur edinceye kadar beytülmalde muhafaza edilecek ve nihayetinde sahibi zuhur etmezse, fukaraya harcanacaktır. Nitekim Ömer b. Abdülaziz dahi bu doğrultuda amel etmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca mürteşinin, sadece rüşvet olarak aldığı malın müsâdere edilmesiyle kalmayıp bulunduğu görevinden de azledilmesi ve rütbe düşürülmesi söz konusudur.¹⁸⁶ Örneğin hırsızlık, gasp ve cinayet gibi yollarla haksız kazanç elde etmiş kişilerin, aldıkları mallar elinde mevcut ama sahipleri bilinmediği için iade edilemiyorsa, bu mallar müsâdere edilip fukaraya sadaka olarak dağıtılır. Böylece haksız kazanç elde edenin zilyetliği son bulmuş olur.¹⁸⁷

Berki, Fetâvay-ı Feyziyye'deki şu fetvayı aktarıyor, “Serhadd-i İslâm'da olan kılâğın hıfzı için muayyen olan mücahidinin vazifelerine bin yük akça lazım olup mühimmatı sefer için

¹⁸¹ Esen, “İslam Hukuku Açısından Müsâdere”, 219.

¹⁸² Mehmet Ümütlü, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçunun Hukuki Sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 95.

¹⁸³ Ümütlü, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçunun Hukuki Sonuçları*, 95.

¹⁸⁴ Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi, *Tercüme-i Siyasetname* (İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1275), 65.

¹⁸⁵ Mehmed Arif Efendi, *Tercüme-i Siyasetname*, 65.

¹⁸⁶ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), I: 814.

¹⁸⁷ Ali Kârî, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, trc. Yunus Vehbi Yavuz, 3. Bs (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 415.

dahi nice yüz yük akça lazım olup beytülmalde ve cümlelerin edasında usret olmanın hinde havassı beytülmalde gelmiş ve rüşvet tarikiyle cem olmuş hazâin-i emval olsa halifetullah hazretleri zikrolunan emvalin cümlesini bikusur alıp mühimmatı sefere ve vazâifi guzat ve mücahidine vermek meşru olur mu? Elcevab olur, vâciptir, tehiri mazanne-i vebaldır.”¹⁸⁸ Söz konusu fetva, beytülmalde saklanmış ve sahibine red imkânı olmayan rüşvet paralarının askeri seferler için harcanabilmesinin dayanağı niteliğindedir.

¹⁸⁸ Berki, *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, 93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜLKİYET HAKKI VE MÜSÂDERENİN MÜLKİYET HAKKI KARŞISINDAKİ YERİ

1. MÜLKİYET VE MÜLKİYET HAKKI KAVRAMLARI

1.1. Mülkiyetin Tanımı ve Konusu

Me-le-ke fiil kökü, “*mülk, melk, milk*” şeklindeki kullanımıyla sözlükte lügat manası; bir şeye sahip olmak, kendine ait kılmak, elde etmek, eline geçmek, bir işi kontrolü altında tutmak, bir şeye ya da bir işe hâkim olmak, ‘alâ harf-i ceriyle kullanıldığı zaman herhangi bir şey ya da kimse üzerinde nüfuz ve otoritesi bulunmak, yönetmektir. Dolayısıyla *mülk*, mülkiyet üzere zabt ve tasarruf olunacak nesneye denir.¹⁸⁹

Bu sözlük anlamı etrafında fakihler tarafından sistemleştirilen tanımlar bulunmaktadır: Hanefî âlimler mülkiyeti, kişiye mal üzerinde mutlak tasarruf ve öncelik yetkisi sağlayan ve başkalarının söz konusu mal üzerindeki tasarruflarını da engelleyen hukuki bir kavram olarak tanımlamışlardır.¹⁹⁰ Örneğin Kasani, “Mülkiyet, tasarrufa konu olan şey üzerinde sadece sahibine ait tasarruf yetki ve iktidarındır veya mülkiyet, tasarrufa konu olan şey üzerinde hukuk düzenince ortaya konulan bir yetki ve iktidardır,” şeklinde tanımlamıştır.¹⁹¹ İnsan ve eşya ilişkisinden hareket eden Zühaylî’ye göre mülkiyet veya mülk, şeriatın kabul etmiş olduğu bir insan ve meta ilişkisi olup bu ilişki sebebiyle mal, o insana ait özel bir varlık olur ve insan kendisini tasarruftan alıkoyan bir engel olmadığı sürece onda her türlü tasarrufta bulunur.¹⁹² Hanbelî âlim İbn Teymiyye’ye göre, “mülkiyet, malın rakabesi üzerindeki şer’î bir tasarruf yetkisidir.”¹⁹³

1.2. Mülkiyet Hakkı Kavramı

Debûsî ve Serahsî’ye göre, Yüce Allah’ın emanetini taşıması için insana zimmet ve akıl bahşettiğini ve bu sayede insanın, temel ve devredilemez hakları olan; ismet, hürriyet ve

¹⁸⁹ Ahmet Asım Efendi, *El-Okyânûsul-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, V: 4294-4296; Hayreddin Karaman, “Toprak Mülkiyeti ve Öşür”, *Diyanet Dergisi* XV/1 (1976): 6.

¹⁹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Raik*, V: 278.

¹⁹¹ Kâsânî, *Bedaiü’s-Sanai’*, VII: 128.

¹⁹² Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 11.

¹⁹³ Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Kavâidu’n-Nûrâniyye Fıkhîyye*, 1. Bs (Riyad: Dâru İbn-i Cevziyye, 2001), 300.

mâlikiyet haklarına mazhar olduğunu belirtir. Öyle ki insanı değerli hale getiren de bu haklara sahip olmasıdır.¹⁹⁴ Debûsî ve Serahsî, insana bahşedilen bu hakları akıl ve zimmet zemini üzerine bina etmektedir. Yine onlara göre, bu üç temel ve devredilemez hakka, kişi doğduğu andan itibaren zorunlu olarak sahiptir ve bu durum mümeyyiz ve gayri mümeyyiz kişiler için eşittir.¹⁹⁵

İsmet sözlükte, “engel olmak, korumak, mani olmak” anlamına gelen asm kökünden türemiş bir isimdir.¹⁹⁶ Köksal’a göre ismet, “bir hukuk terimi olarak her şeyden önce can ve mal dokunulmazlığını ifade eder. Fertler hem diğer fertlerin hem devlet yetkililerinin hukuka aykırı taarruzlarından korunmuştur. Buna göre ismet, içerisinde iki temel hakkı barındıran bir üst kavram olmaktadır.”¹⁹⁷ Kişinin ismet hakkına sahip oluşu, onun diğer temel haklarını da koruyabilmesine zemin oluşturmaktadır.

Hanefilere göre, can ve mal dokunulmazlığının temelini “âdamiyyet” oluşturur.¹⁹⁸ Bu anlayışı mülkiyet hususunda da görmek mümkündür. Serahsî’ye göre, “İnsanoğlu aslen malik olmak için yaratılmıştır. Onun mülkiyete konu olması (kölelik) sonradan ortaya çıkan bir niteliktir. Kaldırılması mümkündür. Bu nitelik ortadan kalktıktan sonra söz konusu kişi eskiden olduğu gibi yine malik olabilecektir.”¹⁹⁹ Serahsî, başka bir yerde ise şunları söyler, “Mal, ihtiyaçlarımızı gidermemiz için yaratılmış olan bizim dışımızdaki şeylere verilen isimdir. İnsan ise mala sahip olmak üzere yaratılmıştır. İnsanın mal olması ile mal sahibi olması arasında bir çelişki vardır.”²⁰⁰

¹⁹⁴ Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsmâ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-Edille*, 1. Bs (Beyrut: Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 417; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Daru'l-Marifa, 2010), II: 334.

¹⁹⁵ es-Serahsî, *Usûl*, II: 334; ed-Debûsî, *Takvîm*, 417.

¹⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII: 403.

¹⁹⁷ Asım Cüneyd Köksal, “İnsan Haklarının Felsefî Krizi: İslâmî Bir Perspektif”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LVIII/58 (26 Haziran 2020): 33.

¹⁹⁸ Recep Şentürk, “Âdamiyyah and 'Ismah: The Contested Relationship between Humanity and Human Rights in Classical Islamic Law”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 8 (2002): 45.

¹⁹⁹ es-Serahsî, *Mebûsüt*, XII: 30.

²⁰⁰ es-Serahsî, *Mebûsüt*, XV: 125.

1.3. Kur'an-ı Kerim'de Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda mülkiyetin, Allah'a²⁰¹, topluma²⁰² ve şahıslara²⁰³ izafe edildiğini görmekteyiz. Mülkiyet hakkının kimin olduğu hususunda bu ayetler arası çelişki var gibi görünebilir. Lakin mülkiyetin bu ayetlerdeki kullanım amacı farklıdır.

Mülkiyetin Allah'a ait olduğunu bildiren ayetlerde, evrenin ve ahiretin yönetimi manasında kullanılmıştır. Bu ayetler, Allah'ın kozmik ya da ontolojik anlamda, başka bir ifadeyle tekvini olarak evren üzerindeki sahiplik ve tasarrufunu ifade eder.²⁰⁴ Örneğin, “*İşte o gün mülk (hükümranlık) Allah'ındır. O, insanların arasında hükümünü verir. Artık iman edip salih ameller işlemiş olanlar Na'im Cennetleri'ndedirler.*”²⁰⁵ ayetinde kıyamet zamanı Allah'ın fani ömür için bahsettiği sınırlı mülk sahibi olma haklarımızın elimizden alınıp mülkün gerçek sahibine döneceğini bizlere haber vermektedir.²⁰⁶

Mülkiyetin topluma ait olduğunu belirten ayetler ise, bu hakkın sosyal fonksiyonuna işaret etmektedir. Kişinin mülk sahibi olması sadece kendi gayret ve emeğinin değil, içinde bulunduğu tabi ve toplumsal çevrenin de katkısının bir sonucudur.²⁰⁷ Mülkiyet Hakkı aslında “mutlak” bir haktır. Allah tüm nimetleri kullara bahsetmiştir.²⁰⁸ Bundan hareketle âdemoğlu dışındaki tüm yaratılmışlar mülk edinilebilir konumdadır. Örneğin, “*Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne varis olanlara hâlâ şu gerçek belli olmadı mı ki? Eğer biz dileyseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğrattırдық! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar gerçekleri işitmezler.*”²⁰⁹

Mülkiyetin kişilere izafe edilmesi hususu ise özel mülkiyete izin verildiğinin göstergesi niteliğindedir. Örneğin, “*Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline! O, malının, kendisini ebedileştirdiğini sanır.*”²¹⁰

²⁰¹ En'âm 12; A'râf 128.

²⁰² A'râf 100, 137; Ahzâb 27; Enbiyâ 105.

²⁰³ En'âm 152; Bakara 264; Kehf 32-43; Meryem 77; Kalem 10-14; Müddessir 12-13; Hümeze 1-3; Nûh 21; Leyl 1-21; Mesed 2; Hâkka 28.

²⁰⁴ Ahmet İnan, “Kur'an'da Mülkiyet”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* XVI/4 (2003): 484.

²⁰⁵ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-i Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), el-Hac, 22/56. Ayet meâllerinde söz konusu eser dikkate alınmıştır.

²⁰⁶ Hayreddin Karaman v.dğr., *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Yolu Tefsiri*, 2. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, 2007), III: 742.

²⁰⁷ H. Mehmet Günay, “İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması”, 5, erişim: 17 Mart 2022.

²⁰⁸ el-Bakara, 2/29; el-Câsiye, 45/13.

²⁰⁹ el-A'râf, 7/100.

²¹⁰ el-Hümeze, 104/1-3.

“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin. İşte Allah, düşünesiniz diye ayetleri size böyle açıklar.”²¹¹

Kur’an’da mülkiyet hakkının meşruluğuna delalet eden, menkul ve gayrimenkul malların sahiplerine nispet edildiği,²¹² bu mallardan infak edip, zekât ve sadaka verilmesinin emredildiği,²¹³ pek çok ayet bulunmaktadır. Örneğin;

*“Bizim kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler”.*²¹⁴

*“Onların mallarında el açma durumuna düşmüş (sail) ve çaresiz kalmış (mahrum) kişiler için belirli bir hak vardır”.*²¹⁵

*“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”.*²¹⁶

Yukarıdaki ayetlerde, malik olunan malın tamamının değil bir kısmının “zekât” olarak verileceği veya infak edileceği meselesi, ifade edilmiş ve mülkiyet hususuna açıkça değinilmiştir.

İslam’a göre, bir mülkiyetin tanınması ve korunması için o mülkiyetin meşru yollardan kazanılmış olması gerekir.²¹⁷ Bundan ötürüdür ki, İslâm hukuk sistemi, kişilerin mülk edinme hakkına kendine özgü ve önemli bazı sınırlamalar getirmiştir. Buna göre İslâm; hırsızlık, faiz

²¹¹ en-Nûr, 24/61.

²¹² el-Bakara, 2/188; et-Tegabun, 64/15; el-Bakara, 2/274; el-Bakara, 2/279; el-En’am, 6/152; en-Nur, 24/27-28.

²¹³ el-Bakara, 2/195; et-Tevbe, 9/103; en-Nisâ, 4/29; el-Münâfikun, 63/10.

²¹⁴ el-Bakara,2/3; el-Enfal, 8/3; el-Kasas, 28/54; el-Hacc, 22/35; el-Zuhruf, 43/38.

²¹⁵ el-Ma’âric Sûresi, 70/25; ez-Zariyât Sûresi, 51/19.

²¹⁶ et-Tevbe Sûresi, 9/103.

²¹⁷ Fahri Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 5. baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 199.

rüşvet, dolandırıcılık, gasp, zimmete para geçirme, kumar, fuhuş, falcılık gibi kazanç vasıtaları gayrimeşru sayılmış ve yasaklanmıştır.²¹⁸

1.4. Sünnette Mülkiyet ve Mülkiyet Hakkı

Hz. Peygamber'in mülk sahibi olunması ve sahip olunan bu mülkün korunması hususunda birçok hadisini görmek mümkündür. Hz. Peygamber, kişileri alın teriyle elde edilmiş, meşru kazançlara yöneltmiştir.²¹⁹ Başkasının mülkiyetinde bulunan malların, mülk sahibinin izni olmadan alınamayacağı hususu özellikle Veda Hutbesinde sıkı bir şekilde vurgulanmıştır.²²⁰ Öyle ki kişinin meşru yollarla kazandığı mallarını korumaya çalışırken vefat etmesi durumunda şehitlik mertebesinde olacağı müjdelenmiştir.²²¹ Ayrıca Hz. Peygamberin, ölü araziye ihya edenin, o araziye sahip olacağını buyurması,²²² zekât, ganimet ve miras dağıtımı gibi konulardaki söz ve uygulamaları, kişilerin mülk sahibi olabilmesi hususunda açık deliller olarak görülebilir.

2. MÜLKİYETE KONU OLMA BAKIMINDAN MALLAR

2.1. Mülkiyet Konusu Olmayan Mallar

Bu mallar iki kısma ayrılır. Bir kısmı mülk edinilmesi hakkında şer'î butlan yaptırımı bulunan mallardır. Bu mallar gayr-i mütekavvim mal olarak adlandırılır. Gayrimütekavvim ise henüz ihraz edilmemiş veya şer'i olarak mübah sayılmayan mallardır.²²³ Gayri mütekavvim mal, haklara konu olmayacağı için bunlara ait mülkiyet korunmaz. Dolayısıyla gasb veya telef edilse tazmin gerekmez.²²⁴

Mülkiyet konusu olmayan malların diğer bir kısmı ise prensip olarak mülkiyete konu olmayan ancak mülkiyete konu olmayışları toplum yararına tahsis edilmiş olan kamu mallarıdır. Örneğin, yollar, köprüler, meralar, meydanlar, büyük akarsular kamu mülkiyeti olup hiç kimse bunlara malik olmaz.²²⁵ Bu malların bu statüsü yetkili merciin yaptığı hukuki düzenleme ile değiştiğinde bütünüyle veya kısmen mülkiyete konu olabilir.

²¹⁸ en-Nisâ, 4/161; el- Bakara, 2/275; el- Bakara, 2/188.

²¹⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, Buyû, 34.

²²⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, İlim, 3.

²²¹ Müslim, *el-Câmiu's-sahih*, İman, 1.

²²² Tirmizî, *es-Sünen*, Ahkâm, 13.

²²³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, trc. Fehmî el-Hüseynî, 1. Bs (Beirut, 1991), I: 116; Zühaylî, *İslam Fıkhı*, V: 41.

²²⁴ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 40.

²²⁵ M. Yusuf Musa, "Mülkiyet ve Bölümleri", *Diyanet Dergisi*, trc. M. Esad Kılıçer VIII/86-87 (1969): 210.

2.2. Belirli Sınırlar Dâhilinde Mülkiyete Konu Edilebilen Mallar

Şer'i bir sebep olmaksızın temellükü caiz olmayan mallar; vakıf arazisi ve beytülmalin emlaki bunlardandır. Vakıf mallarının bir kısmının temellükü caiz değildir. Ancak mahkeme vakfın çözülmesine veya onun yerine başka bir malın istibdâline hükmederse o zaman bu malları temellük etmek caiz olur. Beytülmalin emlakinde ise, müsaade edilmedikçe hiçbir temellük caiz olmaz. Temellüğe müsaade edilince, o emlakın umumun yararına tahsisi sıfatı kaldırılmış olur.²²⁶

2.3. Meşru İktisap Yolları ile Mülkiyete Konu Edilebilen Mallar

Bu mallar genel olarak aslen ve naklen iktisap yolları ile mülkiyete konu olurlar.

2.3.1. Aslen İktisap ile Mülkiyet

Üzerinde daha önce mülkiyet oluşmamış veya mülk sahibinin mülkiyetinin savaş sebebiyle meşruiyetini kaybettiği durumlarda istila ve ihraz yoluyla elde edilen mallar ile mevcut malın üremesi ile kazanılan mallar aslen iktisap kapsamında değerlendirilir.

2.3.1.1. İstila ve İhraz

Sözlükte "bir şeyi ele geçirmek, hâkimiyeti altına almak" manasına gelen istila, şahıs veya kamu mülkü olmayan mala malik olmak kastıyla el konulmasını ve bu şekilde mülkiyetinin kazanılması usulünü ifade eder.²²⁷ Sözlükte "erişme, maddî ve manevi bir şey elde etme; el koyma, başkaları tarafından el konulmasını önlemek üzere koruma altına alma" manalarına gelen ihraz kelimesi fıkhîta, başkasının mülkiyetinde bulunmayan sahipsiz (mubah) bir mal üzerinde mâlik olma iradesiyle fiilî hâkimiyet (zilyedlik) kurmayı ifade eder.²²⁸

Aktan, "Literatürde istila, ihraz, hiyaze, yed ve vaz'u'lyed gibi terimlerin pek çok defa eş anlamlı olarak kullanıldığı, bunların anlamları arasında belirgin bir ayırım yerine ufak farklılıkların olduğu görülür. İstilada, mubah malın ilkten kazanılması ve mülkiyetin ilk sebebini teşkil etmesi, ihrazda ise menkul mubah malların belli bir emek ve usul ile koruma, tasarruf ve mülkiyet altına alınması anlamını taşıdığı söylenebilir. Bu son durumda ihraz daha kapsamlı bir terim olan istilanın

²²⁶ Musa, "Mülkiyet ve Bölümleri", 210-211.

²²⁷ Ali Bardakoğlu, "İstîlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), XXIII: 359.

²²⁸ Mecelle, md. 148; Hamza Aktan, "İhrâz", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), XXI: 542-543.

bir türünü ve mülkiyeti kazanmadaki ikinci adımı ifade eder. Sahipsiz bir araziye ilk işgal, mülkiyete katılmadaki ilk adımı, ihya ise ikinci ve tamamlayıcı adımı ifade eder.”²²⁹

İlk İşgal, mülkiyetin aslen iktisabı için Roma Hukuku’ndan başlayarak birçok hukuk sisteminde bilinen ve kabul gören zamanımızda da varlığını sürdüren bir olgudur.²³⁰ İşgal ile elde edilecek mülkiyetin meşru olabilmesi için, mülkiyete geçirilecek arazi veya eşyanın sahipsiz olması gerekir.²³¹ Ayrıca İslam Hukuku, gayrimenkullerin mülkiyeti hususunda işgali yeterli görmez ve ihya şartını da ortaya koyar.²³²

Mevat bir arazinin ihya ile mülk edilebilmesi için;

- Kimsenin mülkü olmaması,
- Kasaba veya köyün mera veya baltalığı olmaması.
- Kasaba veya köyden uzak olacaktır. O kadar ki kasaba veya köydeki evden sesin duyulmayacak kadar uzak olması gerekir.²³³

Yıl içerisinde yağış yoluyla elde edilen suları bir tankerde depolamak, avlanma izni olan hayvanların, hazırlanmış çeşitli aletlerle ihrazını gerçekleştirmek ihrazın örneklerindedir. İhraz ve ihya, bir emek ürünüdür. Öyle ki İslam Hukuku’nda emek, temel kazanç yollarından biri olarak görülmüştür.²³⁴ İhraz istifa için yeterlidir. Nitekim istifa için yetkin bir işlem olmasaydı beklenen ihtiyaç giderilememiş olacaktı. Demir bu hususu bir masa etrafında yemek yiyen insanların durumunu betimleyerek açıklamıştır. Öyle ki bir masa etrafında yemek yiyen bir grup insan masadaki besinler konusunda eşit miktarda hakka sahiptir. Bir kişi bulunan besini tüketmek için eliyle bir adet lokma alır. Artık o alınan parça o kişiye ait olmalıdır. Eğer böyle olmazsa eşit olarak sunulan istifa hakkının bir değeri olmaz.²³⁵ İslâm hukukunda ihraz hem menkul hem de gayrimenkul mülkiyetini sağlar. Fakat gayrimenkul mülkiyetinde ihyanın bir şart olduğunu belirtmemiz gerekir.²³⁶

Öyle ki malın mülkiyet hakkının temelinde:

- a) Malın aidiyet barındırması,

²²⁹ Aktan, “İhrâz”, XXI: 543; Ayrıca bkz. Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 200.

²³⁰ Randall Lesaffer, “Modern Uluslararası Hukukta Roma Hukuku Argümanları: İşgal ve Kazandırıcı Zamanaşımı”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, trc. Ahmet Karakocalı II/3 (2016): 11-17.

²³¹ Mecelle, md. 1270.

²³² Mecelle, md. 1275-1276.

²³³ Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, III: 277.

²³⁴ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 201.

²³⁵ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 116.

²³⁶ Recep Özdemir, *İslam Hukukunda Mülkiyet: Teori ve İktisab*, 1. Bs (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018), 150; Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 200.

b) Diğer insanları o maldan men edebilme,

c) Ve o malı hukuki işlemlere konu edebilme hakkı ve tasarrufu verir.²³⁷

2.3.1.1.1. Hakiki ve Hükmi İhraz

Muhrez malların ihrazı, hakiki ve hükmi olmak üzere ikiye ayrılır. Hakiki ihraz; bir şeye fiili olarak el koymak, ele geçirmektir. Av hayvanını yakalamak gibi hakiki ihrazda failin doğrudan bir eylemi söz konusudur. Hükmi ihraz; malın kazanma niyetini dolaylı bir eylem ile ortaya koymak yani mülk edinmeye ortam hazırlamaktır. Yağmur suyunu biriktirmek kastıyla bir yere kap koymak hükmi ihraza örnek olarak gösterilebilir.²³⁸

2.3.1.1.1.1. Av

Arapça’ da av kelimesinin karşılığı الصيدُ dur. Bu kelime صاد-يصيد fiilinin mastarıdır. “Avlanmak” ve “avı ele geçirmek” manalarına gelir. Fiil اصطاد şeklinde iftiâl babında ve تصيد şeklinde tefa’ul babında da eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²³⁹

Hanefilere göre av; eti yenen yahut yenmeyen hayvanlardan yaratılış itibarıyla yabani, ürkek tabiatlı, insandan kaçan ve ancak hile ile yakalanabilen hayvandır.²⁴⁰ Av, mülk sahibi olma adımıdır ve avcı söz konusu hayvanı ihraz ile mülkiyetine katar.²⁴¹

2.3.1.1.1.2. İhya-ı Mevat

Sözlükte “canlandırmak, diriltmek” manasına gelen ihya, İslâm hukukunda sahipsiz ve işlenmemiş (mevât) bir arazinin malik olma iradesiyle işlenmesi ve imarını ifade eden bir terimdir. Bu imar işlemi için bazen yalın olarak ihya, çok defa da ihyâü’l-mevât tabiri kullanılır.²⁴² Hanefilerin tanımıyla mevat, kurak ya da bataklık olması nedeniyle tarım yapımına elverişli bulunmayan, sahipsiz ve yerleşim yerlerinden uzak, sebebi ihya oluşmamış topraklardır.²⁴³

²³⁷ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 117.

²³⁸ Mecelle, md. 1247-1250, 1292, 1307.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III: 260-261.

²⁴⁰ Kâsânî, *Bedaiü’s-Sanai’*, V: 35.

²⁴¹ Mehmet Şener, “Av”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), IV: 104.

²⁴² Hamza Aktan, “İhyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), XXII: 7.

²⁴³ Zühaylî, *İslam Fıkhi*, VII: 60.

Mevatın ihya edilmesinin meşruluğu ve kişiye mülkiyet hakkı kazandıracağı sünnet ve icma ile sabittir.²⁴⁴

Mevat bir arazinin ihya ile mülk edilebilmesi için;

- Kimsenin mülkü olmaması,
- Kasaba veya köyün mera veya baltalığı olmaması.
- Kasaba veya köyden uzak olacaktır. O kadar ki kasaba veya köydeki evden sesin duyulmayacak kadar uzak olması gerekir.²⁴⁵

2.3.1.1.1.3. Ot ve Ağaçlar

Hadiste Hz. Peygamber, "Müslümanlar üç şeyde ortaklıklar: Suda, otta, ateşte. Bunlardan alınacak bedel de haramdır." Yine başka bir hadiste, "Üç şey vardır ki (istenince) vermemezlik edilmez: Su, ot ve ateş."²⁴⁶ Hz. Peygamber (sav)'in hadisi gereği; üzerinde mülkiyet kurulmuş bir arazi olsun veya olmasın ot ve su kimsenin mülkünde değildir. Müslim ya da gayrimüslim fark etmeksizin herkes için mubahtır. Çünkü tüm insanların mülkiyet hakkı bakımından müşterek olduğu bu hususta kesin nas vardır. Dağda kendiliğinden büyüyen ağaçlar ve bu ağaçların meyveleri, av hayvanlarından isteyen faydalanabilir ve otlaklarda hayvanlarını da otlatılabilir.²⁴⁷

Hadiste geçen suya, hangi suların dâhil olup olmadığı hususu âlimlerce ihtilafıdır. Bu ihtilafın kaynağı ise suların mülk edinilip edinilemeyeceğidir. Bu hususta bütün suların mülkiyete dâhil olmadığını savunanlar olduğu gibi kuyu açmak, ark yapmak veya yağmur sularını toplamak gibi ihraz ile elde edilen suların dışındaki suların mülk edinilemeyeceğini savunanlar da vardır.²⁴⁸

2.3.1.1.1.4. Rikâz (Maden- Define)

Bir şeyi örtmek, gizlemek; ölüyü gömmek anlamındaki defn kökünden türeyen define "gizlenen şey" manasına gelir. Define terim olarak toprağın altında gizlenmiş, sahibi bilinmeyen parayı ve her türlü kıymetli eşyayı ifade eder. Bunları bulanlar da vergi ve

²⁴⁴ Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 61.

²⁴⁵ Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, III: 277.

²⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki (Daru İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, 2010), Ruhun, 16.

²⁴⁷ Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, III:249.

²⁴⁸ Metin Ceylan, *İslam Hukukunda Suların Statüsü* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003), 75.

haraca tabidir.²⁴⁹ Maden ise, yeraltında mahlûk ve medfun olan, altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri muhtevi bulunan topraklardır. Bunlar keşif edilerek ocaklar açılır, işletilirse istihsal edilen cevahir feye yani haraca tabi olur.²⁵⁰

İmam Malik ve Şafîî, rikâz kavramını sadece define ve hazine manasında kullanmışlardır. İmam Ebu Hanife ise, rikâzı hem maden hem de define ve hazineyi de içine alan umumi bir kavram olarak tanımlamış ve kullanmıştır.²⁵¹ Hanefilere göre, arazinin mülk edinilmesi ile madenler de mülk edinilmiş olur. Çünkü arazi bir kişinin mülkü ise madenler de onun olur. Eğer devletin arazisinde ise devletin olur. Mülkiyetin bulunmadığı bir arazide keşfedilen maden, bulan kişiye aittir. Çünkü madenler araziye tabi olarak mubahtır.²⁵² Malikilere göre ise, arazinin mülkiyetine sahip olmak, altındaki madene sahip olmak manasına gelmez. Aksine madenler devlete aittir. Yönetici onlarda maslahatın gereğine uygun olarak tasarruf eder. Çünkü arazi İslam tarafından fethedilmek suretiyle devletin mülkü olur. Bu hüküm maslahatın da bir gereğidir. Şafiiilere göre yeraltı madenlerine onları işleten kişi maliktir. Hanbelilere göre ise katı madenleri ihya eden onlara malik olur.²⁵³

Fakihler madenleri üç nevide ele almışlardır. Bular;

- 1- Altın, gümüş, demir, kurşun ve bakır gibi eriyen ve şekillenebilen katı madenler.
- 2- Kireç, alçı, sürme taşı, zırnık (arsenik sülfür) gibi eritilmekle erimeyen katı madenler.
- 3-Su, cıva ve petrol gibi sıvı madenler.²⁵⁴

Hanefiler, devletin maden üzerinde 5/1 hakkı olduğunu söyler. Bunun nedeni rikâzın, madeni de defineyi de içine alan bir anlamı oluşudur. Bu hissedeni bakiye, bulan kişisindir. Söz konusu hesap, çekiş gibi araçlarla şekil alan sert yapıdaki maddelerdir. Örneğin demir, altın gibi madenler bunlardandır. Elmas, pırlanta, kömür gibi maddeler ise dövülme işlemine gerek duymaz ve devletin bunlarda hakkı yoktur. Bu gibi ürünler taşta toprağa ve suya benzetilmekte

²⁴⁹ Ahmed b. Abdullatif Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhatasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, trc. Kâmil Miras - Ahmet Naim, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 4: 515; Hamza Aktan, "Define", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), IX: 87.

²⁵⁰ Zebîdî, *Tecrid-i Sarih*, IV: 515; Zühaylî, *İslam Fıkhi*, VII: 25.

²⁵¹ Zebîdî, *Tecrid-i Sarih*, IV: 515.

²⁵² Zühaylî, *İslam Fıkhi*, VII: 26.

²⁵³ Zühaylî, *İslam Fıkhi*, VII: 26.

²⁵⁴ es-Serahsî, *Mabsût*, II: 211.

olup cıva bunu dışındadır ve onda da oran 5/1'dir. Şafiiler devlete bu yönde bir hak tanımaz. Yalnızca dövülen madenlerde 40/1 zekât hakkı sabit kılar.²⁵⁵

2.3.1.1.1.5. Fey ve Ganimet

Fey, savaş, baskın, öldürme olmaksızın, sulh yoluyla gayrimüslimlerden alınan haraç, cizye, ticari mal vergisi ve diğer bazı gelirleri ifade eder.²⁵⁶ Ganimet ise düşmana ait, savaş meydanlarında ve savaş ile alınan yerlerde ele geçirilen malları ifade eder. Bunlar; esir askerler, kadınlar, çocuklar, menkul ve gayrimenkul mallardır. Ganimet, kapsam olarak feyden daha geniştir ve ganimetin bir kısmını oluşturur. Ganimetlerin mülk oluşunda genel ihrâz söz konusudur.²⁵⁷

2.3.1.1.1.6. Lukata

Lukata lâmin ötresi, kafın üstünü veya sükûnuyla yerden alınıp kaldırılan mala verilen isimdir. Sözlükte masdar olarak “bir malı yerden kaldırıp almak”, isim olarak “buluntu mal” anlamına gelen lukata İslâm hukukunda “mâliki bilinmeyen, fakat mubah mal grubunda da yer almayan buluntu mal” veya “üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın mâlikinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş sahibi bilinmeyen mal” mânasında kullanılır. Lukata şeriatta, İbn-i Kemâl'in beyanına göre; bulunan yitik maldır.²⁵⁸ Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere lukata, sahibinin iradesi dışında kaybolmuş bir mal olması nedeniyle kayıp çocuk veya insan bu kapsama dâhil değildir.

Tabiunun imamlarından olan bir kısım ilk dönem fakihleri şöyle demişlerdir; bu malı almak helaldir. Ancak almayı yerinde bırakmak daha faziletlidir. Çünkü sahibi, o malı düştüğü yerde arar. Diğer yandan malı bulan kimse, aldıktan sonra ona aç gözlülük etmekten emin olamaz. Dolayısıyla o malı almakla kendini belaya atmış olur.²⁵⁹

²⁵⁵ es-Serahsî, *Mebûsât*, II: 211; Zühayfî, *İslam Fıkhi*, VII: 26-27.

²⁵⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye* (Kahire: Daru'l-Hadis, 2010), 200; Mustafa Fayda, “Fey”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), XII: 511.

²⁵⁷ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 207; Mehmet Erkal, “Ganimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), XIII: 351.

²⁵⁸ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, IV: 275; Saffet Köse, “Lukata”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), XXVII: 223.

²⁵⁹ es-Serahsî, *Mebûsât*, XI: 2.

2.3.1.2. Mevcut Malın Üremesi

Kişinin, sahip olduğu hayvanların yavrulaması, ağaç ve diğer bitkilerden yetişen meyveler ile kendi arazisinden çıkan su, maden gibi ürünler kişinin mülkiyetine geçer.²⁶⁰ Bunun asıl nedeni, bir malın aslına mâlik olanın, ondan ortaya çıkan fer'ine de mâlik olması şeklindeki yerleşik kaidedir.²⁶¹

2.3. Naklen İktisap ile Mülkiyet

Naklen iktisapta, aslen iktisabın aksine daha önce malın bir maliki vardır. Naklen iktisap, ya devredenle iktisap eden kişinin, bu hususta anlaşmaları sonucunda veya onların iradeleri dışında miras intikali şeklinde mülkiyetin bir şahıstan diğerine geçmesini ifade eder. Devren kazanmanın en önemli vasıtası, mülkiyetin nakli/devri üzerinde etkili olan akitlerdir.²⁶²

3. MÜLKİYET HAKKININ KULLANILMASINA GETİRİLEN SINIRLAMALAR

3.1. Başkasının hakkı bulunması durumu

Herkes mülkünde dilediği gibi tasarruf eder fakat başkasının hakkı taallük ederse maliki mülkünde istiklal üzere tasarruftan men eder.²⁶³ Örneğin, üst kat birinin, alt kat diğerin mülkü olan binalarda, üst kat sahibinin alt katta hakkı kararı ve alt kat sahibinin üst katta hakkı sathı yani güneşten ve yağmurdan korunma hakkı olmakla birisi diğerin izni olmadıkça ona zararlı olabilecek bir şey yapamaz ve kendi binasını yıkamaz.²⁶⁴

3.2. Mülkiyetin Kullanımında Kanun ve Düzene Uymak

Bilindiği gibi kamu maslahatı gereği olarak devlet, bazı düzenlemelere gidebilir. Buna kamulaştırma örneğini verebiliriz. Nitekim mülkiyetin nakli, mal sahibinin “rıza”sına bağlı olduğu halde, kamulaştırmada “rıza” aranmamaktadır.²⁶⁵ Mecelle'nin konuyla alakalı maddesi

²⁶⁰ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, trc. Osman Bayder, 1. Bs (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 980.

²⁶¹ Mehmet Birsin, *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku* (Malatya, 2016), 14-15; Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), XXVII: 464.

²⁶² Recep Özdemir - Mustafa Harun Kıyılık, *İslam Eşya Hukuku*, 1. Bs (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019), 79; Hasan Hacak, “Mülkiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), XXXI: 545.

²⁶³ Mecelle, md. 1192.

²⁶⁴ Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, III: 201.

²⁶⁵ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 109.

şöyledir; “ihtiyaç doğduğunda emr-i sultânî ile bir kimsenin mülkü, kıymeti ile alınıp tarika ilhak olunabilir. Fakat te’ diye-i semen olunmadıkça mülkü yedinden alınamaz.”²⁶⁶

3.3. Hakkın Kötüye Kullanılması Durumu

Hakların kötüye kullanılması hususunda kişiye bazı sınırlamalar getirilebilmektedir. Mülkiyet hakkının da kötüye kullanılması durumunda mülk sahibinin tasarruflarında sınırlamalar söz konusu olabilmektedir. Hiç kimse mülkünde tasarruftan men ‘olunamaz. Meğerki âhara zararı fahiş ola. O halde men ‘olunabilir. Nitekim fasl-ı sânde tafsil olunur.²⁶⁷

Cevâz-ı şer’î damân’a münafidir.²⁶⁸ Bu kaideye göre, kişi hukuki sınırlar içerisinde kaldığı sürece doğacak zarardan sorumlu tutulamaz. Çünkü kişinin hakkı olan fiili yapması, hukukun ona tanıdığı sınırlar içerisinde hareket ettiğinin ifadesidir. Dolayısıyla bu hakkı kullanırken oluşacak bir komplikasyon bu hukuki müsaade sayesinde kişi üzerindeki sorumluluğu kaldıracaktır. Örneğin, bir kimse mülkünde kuyu kazar da içine bir hayvan düşer ve ölürse, kuyuyu kazan için daman gerekmez; Çünkü kişi güvenlik şartıyla devlet tarafından kısıtlanmaz.²⁶⁹ Örneğin, İmam Muhammed’ e ait el-Asl’ın “kısmet” bölümünde deniliyor ki: “Adamın birine pay olarak bir arsa düşmüştür. Bu arsasına yüksek bir bina yapma düşüncesindedir. Komşusu ise “benim güneşime ve rüzgârıma engel olacaksın” düşüncesiyle bina yapımına engel olmak istemektedir. Bu durumda bu kişi komşusunun, engelleme hamlesine itibar etmeden planladığı binayı yapma hakkına sahiptir. Öyle ki arazisine ister hamam ister fırın yapması onun hakkıdır. Bunula birlikte komşusunu rahatsız etmekten sakınması daha doğrudur lakin bunu yapmaya zorlanamaz.²⁷⁰ Görüldüğü gibi açıkça tasarrufun komşuya zarar veren yönlerine işaret edilmiş ve komşuyu rahatsız etmemenin gerekliliği vurgulanmış, fakat hak sahibinin buna yargı yolu ile zorlanamayacağı ifade edilmiştir.

Hanefilere göre, insan kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir ve komşusu bunu engelleyemez. Arazi sahibi arazisinde hamam, fırın ve tuvalet yapabilir. Çünkü bu kişi tamamen kendi mülkünde tasarrufta bulunmaktadır. Özetle söylemek gerekirse tamamen kendisine ait bir mülk üzerinde tasarrufta bulunan kişi, bu tasarruf başkasına zarar verse bile kanunen bu engellenemez.²⁷¹ Bu hususla ilgili *Mebcut*’ta şöyle bir rivayet bulunmaktadır; bir

²⁶⁶ Mecelle, md. 1216.

²⁶⁷ Mecelle, md. 1197.

²⁶⁸ Mecelle, md. 91.

²⁶⁹ Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, I: 92.

²⁷⁰ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü’l-Hümâm, *Şerhu’l-Fethu’l-Kâdîr*, 1. Bs (Lübnan: Daru’l-Fikrî, 1970), VII: 325.

²⁷¹ es-Serahsî, *Mebcut*, XV: 21.

adam Ebu Hanife (ra)'ye gelerek "Komşum benim duvarımın yanına buzluk yaptı." demiş. Ebu Hanife de ona "Sen de duvarın yanına bir fırın yap. Böylece onun buzları erir." demiştir.²⁷² Burada vurgulanan, kişinin kanun içerisinde kalarak, komşusu tarafından yapılan ve zarar veren icraatlarının engellenebileceğidir.

Fahri Demir konuyu şöyle özetler, "Mezheplerin konuya yaklaşımları önem arz etmektedir. Hanefî âlimler konunun, nas, icma ya da maslahat ile ters düşmesi durumunda kıyası bırakıp istihsanı uyguladılar. Hanefiler ilk olarak kıyası öne sürüyorlar ve "Herkes mülkünde dilediği gibi tasarruf eder." Bu kuralı engelleyecek herhangi bir nas veya icma da söz konusu değilse ve maslahat da mülk sahibinden yana olursa pratikte sorun yok gibi duruyor. Lakin yukarıda bahsettiğimiz örneklere benzer durumlarda başkasının hakkını ihlal etme şeklinde bir durum söz konusu ise kıyası bırakıp istihsanı uygulayacak bir maslaha ortaya çıkmış oluyor. Bu durumda da malik kişinin tasarrufları istihsanen durdurulmuş olunuyor."²⁷³

Başkasının hakkı olması durumu görüldüğü üzere mülkiyet üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisi sunmamaktadır. Nitekim İslam mülkiyet hakkını da toplumsal huzuru da belirli bir çerçevede tutmuştur. Bu kişinin mülk edinme hakkındaki duruma benzemektedir. Nitekim kişiler mülk edinebilme hakkına sahiptir lakin her yolla ve imkânla buna izin verilmemiştir. Haksız mülk sahibi olmak, mütekavvim olmayan malları mülk edinmemek bu sınırlılıklardandır.

Sonradan, zamanın ilerlemesi ile ortaya çıkan büyük su değirmenleri, demirci dükkânları, dokuma tezgâh ve atölyeleri, bezirhane gibi gürültülü, gürültüleri çevrede oturmaya mani olacak yahut zayıf binaları göçürecek şekilde sarsıntılı - gürültülü tesisler hakkında Hanefi imamlarına varan fetvaya rastlanmamaktadır.²⁷⁴ Daha sonraları kişinin mülkiyetindeki tasarrufu istihsan çerçevesinde değerlendirilerek, fahiş zarara neden olan tasarruflarının engellenebileceği lakin zarar bulursa dahi fahiş olmaması durumunda engellenemeyeceği belirtilmiştir. Mecelle Şarihi Haydar Efendi'nin dediği gibi Osmanlı Şeyhülislamı Ebu's-Su'ûd Efendi'den itibaren, istihsan görüşü, kaidenin istisnası olarak ve kaide ile birlikte zikredilir olmuştur.²⁷⁵ Hiç kimse mülkünde tasarruftan men edilemez. Meğerki ahara zararı fahiş ola."²⁷⁶

Hanefi imamların koydukları kıyasi kaidelerin önemine ve fahiş bir zarar nedeniyle kaideye getirilen istisna durumuna değinen İbnu'l-Humam;

²⁷² es-Serahsî, *Mebûât*, XV: 21.

²⁷³ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 275-276.

²⁷⁴ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 113.

²⁷⁵ Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 3: 211.

²⁷⁶ Mecelle, md. 1197.

“Temelde mutlak bir hak olan mâlikiyet hakkına yönelik “Zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.”²⁷⁷ Hadisini tamamen karşı bir delil olarak gösteremeyiz. Zira zararı mutlak bir şekilde ortadan kaldıracamız dersek, hiç kimsenin kendi mülkünden istifade edip tasarrufta bulunması mümkün olmayacaktır. Öyle ki zararı tümüyle ortadan kaldırma amacından hareket edip herkesi hakkından mahrum etme söz konusu olur, diyor ve bir örnek veriyor: “Adam bahçesinin bir alanına ağaç dikmiş ve yetişen bu ağaçlar komşusunun bahçe bölümüne gölgelik olmuştur. Böylelikle komşu bu gölgelikten faydalanır olmuştur. İlerleyen zamanlarda ağaçların sahibine bu ağaçlar lazım olmuş ve kesmesi gerekmiş. Eğer ağaçlar kesilirse komşu, gölgesinden istifade ettiği ağaçlardan mahrum kalacak ve zarar görecektir. Mülk sahibi bu zararı esas alarak mülkiyetinde olan ve kendisine gerekli olan ağacını kesip kullanma tasarrufunda bulunmasın mı? Pratikte zararı, mutlak bir şekilde yok etmek söz konusu olamaması nedeniyle, “zarar yok” hadisini de kesin bir şekilde tatbik edemeyeceğiz. Hakka engel teşkil edecek zararı da fahiş bir zarar şeklinde nitilemek; bunu da malikin “hava’ic-i asliyesine” engel teşkil edecek bir “zarar” şeklinde tariflemek lazım olacaktır. Öyle ki kıyasi düşüncenin misalindeki “havama ve güneşime engel olacağın için karşıma ev inşa edemezsin” sözüne, hava ve güneş ışığının hane için havaic-i asliyeden olmadığını ve bu nedenle itibar edilemeyeceği söylemek gerekir. Bunun yanında komşusunun kapı ve pencere gibi yerlerini tamamen kapatmanın da caiz olmadığını belirtmekle, havaic-i asliye olan aydınlığı engellemenin fahiş bir zarara sebep teşkil edeceğini dile getirmiş olunmaktadır.”²⁷⁸ şekilde değinmektedir.

²⁷⁷ İbn Mâce, Ahkâm, 17.

²⁷⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kâdîr*, VII: 326.

4. MÜLKİYET HAKKI BAKIMINDAN MÜSÂDERE CEZASI

4.1. Mülkiyet Hakkının Dokunulmazlığı Karşısında Müsâdere

İslâm, insan hayatının vazgeçilmez temel unsurlarından biri olan mülkiyet hakkını benimsemekle kalmamış, aynı zamanda bu hakkın dokunulmazlığını da ilan etmiş ve her türlü tecavülden korunması için gerekli tüm önlemleri almıştır.²⁷⁹ Mecellenin, “*Bila sebebi meşru birinin malını bir kimsenin ahzeylemesi caiz olmaz,*”²⁸⁰ kaidesi bu hususta nettir. Söz konusu kaide, meşru bir gerekçe sunmadan başka birisine ait malı rüşvet, hırsızlık, gasp gibi hukuken ve ahlaken uygun görülmeyen yolları kullanarak almanın caiz olmadığını belirtir.

Kur’an, kazanç ve harcamaların meşru bir zeminde yürütülmesini emretmekte; haksız menfaat, maddî veya manevî bir karşılık elde etmek için görevli kişilere mal veya para vermeyi yasaklamaktadır “*Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.*”²⁸¹ Mefâtîhu’l-Ğayb’da Fahreddin er-Razi söz konusu ayeti tefsir ederken, Gazali’nin İhya’ında geçen şu ifadeler yer vermiştir; mal ya kendi özünden dolayı ya da kazanılış biçimindeki bir eksiklikten dolayı haram olur. Zor kullanarak, karşılıklı rızaya dayanmadan, hile ile elde edilmiş mallar, kazanılış biçimindeki eksikliklere örnektir.²⁸²

Hz. Peygamber (sav)’den nakledilen, “Her kim ölü bir toprağı diriltirse o toprak onundur.”²⁸³ Hz. Ömer (ra) ise; kim ölü bir toprağı ihya ederse o toprak onundur. Üç sene boş bırakılan arazide ise muhtecirin hakkı yoktur. Bunu söylemesinin nedeni, bazı kimseler istemedikleri halde bazı arazilere el koymuşlar ve kendilerinin olduğunu iddia etmek istemişlerdi.²⁸⁴ Burada mülkiyet hakkının iki yönüne dikkat çekildiğini görmekteyiz. Birincisi, mülkiyetin emek ile temellendirilmesi, ikincisi ise verilen bu emeğin ödüle ve saygıya layık görülmesi gerekliliğidir. Dolayısıyla mülkiyet hakkı emek, emek ise saygı gerektirir.

İslam’ın mülkiyete verdiği önem, kişinin toplumla ve devletle arasında hassas bir denge kurmuştur. Öyle ki devletin, kişi mülkiyetine yönelik her hamlesi hem toplumun refahını hem

²⁷⁹ Dursun Aygün, “İslam’da Mülkiyet Hakkı”, *Diyanet Dergi | Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmî Dergi - Bülten*, erişim: 13 Mayıs 2022, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=22524>.

²⁸⁰ Mecelle, md. 97.

²⁸¹ el-Bakara, 2/188.

²⁸² Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 2. Bs (Beyrut: Daru Ahya’i-Turasi’l- Arabiyyi, 1999), V: 278-279.

²⁸³ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Müzâra’a, 41.

²⁸⁴ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 77.

de devletin ömrünü belirlemiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere Ebu Yusuf'un, sultanın mal almak suretiyle yapacağı ta'zîr uygulamalarına cevaz veren rivayetini değerlendiren Şürübülâlî, "Ebu Yusuf'un kavliyle fetva verilmez. Çünkü bunda halkın mallarını almak üzere zalimleri musallat edip onların mallarını yedirmek vardır," diye belirtmiştir.²⁸⁵ Şürübülâlî'nin bu değerlendirmesinin özünde iki mühim kaygının yattığını görüyoruz. Bunlardan birincisi, kişinin malları üzerine yapılabilecek müdahalelerin, mülkiyet hakkı gibi kişi için mühim olan bir hakkın haksız saldırılara açık hale gelmesi durumudur. İkincisi ise, mülkiyete yapılacak bu müdahaleler, zamanla halk ile devlet arasındaki bağları koparması ve mülkiyet hakkına tecavüz edilen halkın, isyan ederek devletin ömrünü kısaltması ihtimalidir.

Devleti yöneten hükümdarlara verilecek olan müsâdere gibi ceza yetkileri, toplumun malının çeşitli bahanelerle almasına ve insanların yoksullaşarak zor duruma düşmesine neden olacaktır. Bu da toplumu bölecek ve başta bu cezayı uygulayanlar olmak üzere sınıflar arası bir çatışmaya yol açacaktır.²⁸⁶ Dolayısıyla mülkiyet hakkının dokunulmazlığına karşı yapılan her hamle, sadece cezanın uygulandığı kişiyi değil tüm toplumu etkileyecektir. Daha sonra bazı örneklerine değineceğimiz müsâdere uygulamalarıyla bunun insanlar için nasıl zulme dönüştüğünü tarihi olaylarla görmüş olacağız.

Şer' an mutlak bir hak olan mülkiyet hakkına, müsâdere gibi mali bir ceza ile müdahale edilmesi hususuna, İslam tarihinde verilebilecek pek çok örnek vardır. Mal almak suretiyle uygulanan bu cezalar, ilk olarak haksız kazançlara yönelik olarak başlatılsa da daha sonraları suistimale açık bir alana dönüşmüştür. Yer yer idarecilerin gelir kapısı, yer yer beytü'l-mali doldurmak için bir yol, bazen ise siyasi kapışmalarda kullanılan bir silah olan müsâdere örneklerine biraz daha yakından bakalım.

İslam tarihine baktığımızda Abbasilerin, müsâdere uygulamalarını daha sistematik bir hale getirdiğini görüyoruz. Bu durumu Zeydan şöyle aktarıyor,

"Emevilerden halifelik makamını devralan Abbasilerin ilk yıllarında, valilerin büyük bir kısmı halifelerin kardeşlerinden ve amcalarından oluşuyordu. Bu valilerden bazılarının fena hareketleri ve icraatları olsa bile "istihrâc" veya "mukâseme" gibi usullere başvurularak mallarına devlet adına el konulmazdı. Ancak daha sonraki dönemlerde valilikler yakın akraba dışındaki kimselerin eline geçince bu valiler hırs ve tamaha kapılarak para kazanıp biriktirmek için şiddet kullanmaya başladılar. Bu nedenle halife Ebu Cafer el-Mansur valileri azledip görevden aldıkça

²⁸⁵ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, IV: 61.

²⁸⁶ Aldershevi - İbrahim, "Usul-i Fıkıh Açısından Mali Müeyyide Olarak Tazir Cezası", 630.

servetlerini müsâdere ediyor ve “Beytü’l-mâli’l-mezâlim” adı ile kurdurduğu hazineye gönderiyordu.”²⁸⁷

Müsâdere, beytümale gelir sağlama aracı olarak da görülmeye başlanmıştır. Boşalan devlet hazinesini doldurmak için başta vezirler olmak üzere birçok devlet görevlisinin malları müsâdere edilir olmuştur.²⁸⁸ Vâsık devrinden sonra müsâdere, hazinenin kaynaklarından biri haline geldi. Vâsık, mallarını almak amacıyla kâtiplerine müsâdere uygulayan ilk halifedir.²⁸⁹

Hazine adına önemli bir gelir kaynağı olarak görülen müsâdere uygulamaları Mütevekkil devrinde artarak devam etti. Nitekim h. 237’de Ahmed b. Dâvûd’a öfkelenince oğlundan 120.000 dinar ve 20.000 dinar değerinde mücevher aldı. H. 233’te Ömer b. Ferec’ün on milyon dirhemini müsâdere etti. H. 233’te İbrahim b. Cüneyd en-Nasrânî’den 70.000 dinar, Kâtibî Ebü’l-Vezîr’in, 60.000 dinarına, Mısır eşyalarından 62 sepete, 32 köle ve çok sayıda kilimine el koydu. Kâtiplerinden Sâ’dûn b. Ali’nin 40.000 dinarını aldı. Bu müsâderelerde birçok araziye el koydu.²⁹⁰

“Muktedir dönemine (295-320/908-932) gelindiğinde müsâdereler zirveye ulaştı. Muktedir döneminde müsâderelerin zirveye ulaşmasında etkili olan en önemli husus ise halifenin eğlence düşkünlüğü ve müsrifliği idi. Muktedir’in vezirlerinden Ali b. İsâ, halifenin müsrifliğinden dolayı, hazineden çıkan paranın hazineye giren paradan daha çok olduğunu söylemektedir.”²⁹¹ “Öyle ki onun döneminde vezirlik yapıp da derdest edilmemiş, hapse atılmamış, öldürülüp malı mülkü hazineye gönderilmemiş kimse yok gibidir. Bu dönemde sadece vezirlerin değil, kadıların ve hizmetçilerin dahi malları müsâdere ediliyordu.”²⁹² Bu örneklerle baktığımızda müsâdere uygulamalarının sıradanlaştığını ve zaman içinde, İslam’ın kişilere verdiği mülkiyet hakkı ve onun dokunulmazlığını yok saydığını anlıyoruz.

Fazlaca başvurulmuş müsâdere uygulamalarından nasibini alan başka bir kesim de tüccarlar olmuştur. Özellikle Abbasiler döneminde, genellikle emirler, vezirler ve devletin diğer bürokratlarının başlarına gelen müsâdereye çoğu zaman tüccarlar da aynen maruz kalıyorlardı.²⁹³ Zeydân verdiği bir örnekte,

²⁸⁷ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 520.

²⁸⁸ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 524.

²⁸⁹ ed-Dûrî, *İslam Kurumları Tarihi*, 181.

²⁹⁰ ed-Dûrî, *İslam Kurumları Tarihi*, 182.

²⁹¹ Yıldırım, “Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi”, 123.

²⁹² Yıldırım, “Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi”, 124.

²⁹³ Yıldırım, “Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi”, 120.

“Tüccarların malları bazı idarecilerin iştahını kabartıyordu. Çeřitli bahanelerle malları műsâdere edilen tüccarların sayısı ise oldukça fazlaydı. Bu döneme dair Hârunürreřid ve Yahya b. Bermek arasında geçen hadise bu konunun ehemmiyetini anlama hususunda bizlere yardımcı olacaktır. Hârunürreřid, Ali b. İsa’yı Horasan’a vali olarak göndermek istediğinde, veziri Yahya b. Bermek bu görevlendirmeyi uygun bulmadığını dile getirdi. Vezirinin aksi görüşüne rağmen halife, Ali b. İsa’yı Horasan’a vali yaptı. Ali b. İsa, Horasan’da halka çeşitli zulüm ve haksızlıklarla büyük bir servet topladı. Hârunürreřid’e ise misk, at, elbise vs. mallardan oluşan birçok hediye gönderdi. Hediyeleri gören halife, Yahya b. Bermek’e “Bu adamı vali yapmayalım diyordun, sana muhalefette ne kadar bereket varmış görüyor musun?” deyince Yahya “ Emin olunuz ki, bu vali ülkenin ileri gelenleri ve halka zulüm ve haksızlık yapmasa böyle servet toplayamaz ve size bu hediyeleri gönderemezdi. Halka bu şekilde davranılmasına razı olursanız, hemen bu saatte bu hediye iki katını bir Kerh²⁹⁴ tüccarından alabilirim.”²⁹⁵

Bu hadisede Yahya b. Bermek’in bir tüccarı örnek olarak vermesi dikkat çekicidir. Mülkiyet hakkının yok sayıldığı gruplardan birinin de tüccarlar olduğunun ve bunun sık rastlanan bir durum olduğunun göstergesidir.

Sadece Abbasilerle sınırlandırmayacağımız műsâdere örneklerini vereceğimiz bir diğerk devlet ise Memluklerdir. Nitekim Tomar, “Memlűk Devleti bir hanedana dayanmadığından ve potansiyel olarak bütün güçlü emirler tahta geçebileceğinden Memlűk sultanları, kendilerine rakip gördükleri emirlerin mallarını műsâdere ettirerek onların güçlerini azaltma yoluna gitmişlerdi.”²⁹⁶ “Memlűk emirlerinden büyük kısmının hayatlarında en az bir defa azledildiği ve mallarına el konulduğu görölmektedir. Bazen küçük bir dedikodu veya iftira emirlerin mallarına el konulmasıyla sonuçlanabiliyor, bazen de bozulan devlet ekonomisini düzeltmek maksadıyla bu tür yollara başvuruluyordu. Bu da Memlukleri, műsâdere cezasına en fazla başvuran devlet yapmıştır,”²⁹⁷ şeklinde anlatır. Burada dikkat çeken nokta ise sadece servet elde etmek için değil, aynı zamanda siyasi hâkimiyeti sağlayacak bir zulüm kılıcı olarak da műsâderenin kullanıldığıdır.

Műsâdere yer yer siyasi kazanç elde etmek için de bir silah olarak kullanılmıştır. Örneğin Gazneliler hususunda Kaya,

“Sultan Mahmud’un ölümünden sonra Gazneli tahtını ele geçiren Sultan Mesud’un yaptığı ilk işlerden biri, kardeşi ile arasındaki saltanat mücadelesine karışması ve kardeşi tarafında yer alması sebebiyle Hâcib Ali Karîb’i öldürterek servetine el koymak olmuştu. Mesud’un ilk

²⁹⁴ Bağdat’ın bir mahallesi.

²⁹⁵ Zeydân, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, I: 521.

²⁹⁶ Tomar, “Műsâdere”, XXXII: 66.

²⁹⁷ Tomar, “Műsâdere”, XXXII: 66.

icraatlarından olan müsâdere uygulaması bu kadarla sınırlı kalmamış daha sonra da devam etmişti. O, kumandanlarından ve yakınlarından şüphelendiklerini ya da kıskandığı veya korktuğu insanları müsâdere etmekten çekinmemişti.”²⁹⁸

Selçuklular da gayrimeşru kazançlara yönelik başlattığı müsâdere uygulamalarını giderek arttırmış ve müsâdere, özel mülkiyeti tehdit eder hale gelmiştir. Kaya bu durumu şöyle anlatır,

“Selçuklular döneminde daha çok siyasî maksatlı olmakla birlikte suiistimal, emir ve yasaklara uymama ve isyan olaylarına karışarak asayiş ihlâl edenlerin mallarının müsâdere edildiği kaynakların tetkikinden anlaşılmaktadır. Tarihî seyir içinde kazandığı nüfuzdan istifade ederek siyasî bir güç haline gelen büyük servet sahibi olanlar ve zimmetine bir şekilde para-mal temin ettiği anlaşılan kimselerin nakit ve emlakî ve eşyası ya da bunların bedeli müsâdere ile hazineye alınmıştır. Bundan başka Selçuklu Devletlerinde zaman zaman mirasçıların kanunî hakları bir kenara bırakılarak terekelere İslâm miras hukukuna aykırı olarak gayr-ı meşru şekilde el konulduğu da olmuştur.”²⁹⁹

Kaya, burada genel müsâdere uygulamasına değinmekte ve bu noktada mirasçılarının haklarının da gasp edildiğini anlatmaktadır. Genel müsâdere uygulamaları sadece yargılanan şahsı etkilemekle kalmayıp tüm ailesinin aynı cezayı çekmesine yol açmaktadır. Bu da sadece mülkiyet hakkına değil suçun şahsiliği ilkesine de uyulmadığının göstergesidir.

İslam’ın ilk yıllarından bu yana var olduğu bilinen aile vakıfları da müsâdere cezasından kurtulmak için tutunulan bir dal olma mahiyetindeydi. Buna göre aile vakıfları, kişinin mülkiyetinde olan mallara karşı müsâdereyi engellemek ve bu sayede ailesine mal bırakabilmek amacıyla kurulmaktaydı. Böylece bu vakıflar, müsâdere tehlikesine karşı oluşturulmuş bir sigorta özelliğine bürünmüş oluyordu. Aile vakıflarının, tarih boyunca gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan önemli etkenlerden biri de bu özelliğidir.³⁰⁰ Elbette aile vakıflarının kurulma nedenini sadece kişinin mallarını mali cezalardan koruma düşüncesine bağlayamayız. Lakin mali cezalar ve borçlar aile vakıflarının kurulmasında çok önemli bir etken olmuştur. Örneğin borçlu kişinin servetini alacaklılardan kurtarmak için evladının lehine vakıf tesis etmesi, Ebûsuûd Efendi’nin fetvasıyla yasaklanmıştır.³⁰¹

²⁹⁸ Selim Kaya, “Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* II/2 (01 Haziran 2005): 54.

²⁹⁹ Kaya, “Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları”, 57.

³⁰⁰ Mehmed Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983), 360; Münir Yaşar Kaya, “İslâm Aile Vakıflarının Mahiyeti ve Fıkhi Zemini: Meşruiyet Sorgulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (Haziran 2021): 323.

³⁰¹ Kaya, “İslâm Aile Vakıflarının Mahiyeti ve Fıkhi Zemini: Meşruiyet Sorgulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, 325-326.

Vakıfların, Osmanlıda bu yönde kullanılmış olma ihtimalinin olup olmadığını tarihi sürece bakarak görebiliriz. Osmanlıdaki müsâdere uygulamalarına baktığımızda, devletin ilk yıllarından Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar söz konusu cezalar sadece meşru olmayan kazançlara yönelik uygulanmıştır. Fatih'ten itibaren ise Çandarlı Halil Paşa'nın mallarının müsâderesiyle başlayan süreçte, suçlu olsun veya olmasın askeri ve idari makamdan birçok görevliye müsâdere uygulanır olmuştur. Duraklama dönemine girilmesiyle birlikte müsâdere uygulamalarının alanı da genişletilmiş ve hazine için bir gelir kapısı gibi görülmüştür.³⁰² Osmanlıdaki bu uygulamalara ulemadan da ciddi eleştiriler gelmiştir. Öyle ki söz konusu cezaların, kişinin mülkiyet ve miras haklarına ters düştüğü ve insanları bu haklardan mahrum bırakıp zor duruma soktuğu belirtilmiştir.³⁰³

Köprülü vakıf sistemindeki asıl gayenin nasıl saptığını şu verilerle aktarır, “Mısır'da aile vakıflarına ait varidatın 1928 -1929 yılında diğer bütün vakıflar varidatından daha fazla olması (100 milyon franktan fazla), vakıf müessesesinin son asırlarda asıl insani gayesinden nasıl inhiraf etmiş olduğunu göstermeye kâfidir.”³⁰⁴

4.2. Özel Mülkiyet ve Devlet Mülkiyeti Ayrımında Müsadere

Özel mülkiyet, kişilerin tek başına veya ortaklaşa yetki ve sorumluluğunda olup, rakabe ve menfaatinde ammenin ortaklığı bulunmayan mülkiyettir.³⁰⁵ Özel mülkiyet, ferde ait olup “el-milkü'l-hâss, el-milk ve'l-ihtisâs” gibi kavramlarla ifade edilir.³⁰⁶ Devlet mülkiyetini ise beytülmal temsil eder. Kelime anlamı “mal evi” olan beytülmal, devlete ait menkul-gayrimenkul tüm malların muhafaza ve idaresini yürüten, hükmi şahsiyete sahip hukuki bir kurumdur.³⁰⁷

Özel mülkiyet ve devlet mülkiyeti kavramları arasındaki belirgin farklılığa karşın, kimi dönemlerde herhangi bir kamu hizmeti karşılığında elde edilen mülkün kişinin sosyal ve hukuku statüsü gerekçe gösterilerek müsadere işlemlerine konu edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde

³⁰² Kaya, “İslâm Aile Vakıflarının Mahiyeti ve Fıkhi Zemini: Meşruyet Sorgulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”, 323.

³⁰³ Bay, “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsâdere Uygulamasına Muhalefeti”, 8-14.

³⁰⁴ Köprülü, *İslam ve Türk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, 360.

³⁰⁵ Halit Çalış, *İslam Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar* (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001), 56.

³⁰⁶ Hacak, “Mülkiyet”, XXXI: 544.

³⁰⁷ Hacı Mehmet Günay, *İslam Hukukunda Kamu Malları* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997), 66-67; Mehmet Erkal, “Beytülmal”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), VI: 90.

Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren getirilen kul sisteminden³⁰⁸ sonraki süreçte bu bağlamda müsadere işlemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.³⁰⁹ Bu dönemde mülk sahibinin hukuki kişiliğinin dikkatten düşürülerek malı müsadere işlemlerine konu edilmiştir. Bunun için geliştirilen gerekçelerden ilki, kul sistemine göre devşirme kökenli devlet görevlilerinin padişahın kölesi sayılması ve bundan dolayı mallarının aslen padişaha ait olduğudur. Bu gerekçeye dayanarak görevden alınma ya da vefat halinde bu görevlilerden bir kısmının tüm malları müsadere edilebilmiştir.³¹⁰ Kul sistemindeki uygulamalar İslam hukukunda yer alan kölelik ile ilişkilendirilmiş olsa da aralarında ciddi farklılıklar söz konusudur. İslam hukukuna göre köleliğin iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; savaşta esir düşmek veya köle bir aileden doğmak şeklindedir.³¹¹ Kul sisteminde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira bunlar, devletle zimmet akdi yapmış reâyâ denilen hür Hristiyan ailelerin çocukları olup kendileri için devşirildikleri yerlerden giderlerine karşılık olarak “kul akçesi” adıyla bir miktar para alınırdı.³¹² Dolayısıyla kölelik ve kul sistemi arasında öncelikle kaynak farkı söz konusudur.

Mülk edinme ve kazanç elde etme hususunda da farklılıklar bulunmaktadır. Fıkıhta köle; "mülkü olmayan, mülk edinilen" olarak tarif edilir.³¹³ Çünkü kölelikle ortadan kalkan, mâlik olma niteliğidir. Haliyle hürriyetini kaybeden bir kişi, mal olma durumuna düşer.³¹⁴ Kul sistemiyle yetiştirilen devşirme kökenli devlet adamları herhangi bir özel izne gerek kalmadan kazanç elde edebilme, mülk sahibi olma, devletin birçok kademesinde görev alma ve halk üzerinde yetki sahibi olma gibi birçok hak ve niteliğe sahiptir.³¹⁵ Kölelerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Ticaret yapma, kazanç elde etme gibi haklara özel izinle ve sınırlı olarak sahip olup, kazançları efendisine aittir.³¹⁶ Had cezaları ve ibadetler gibi pek çok konuda farklılıklar söz konusudur.³¹⁷

³⁰⁸ Osmanlı döneminde özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren devletle zimmet akdi yapmış reaya denilen hür Hristiyan ailelerin çocuklarını devşirme usulüyle alıp Müslüman olarak eğitilerek devletin çeşitli alanlarında görevlendirilmesidir. Abdülkadir Özcan, “Kul”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), XXVI: 348-350.

³⁰⁹ Sevgi Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XII/1 (01 Haziran 2008): 393-405.

³¹⁰ Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, 404.

³¹¹ M. Zeki Duman, “İslam’ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2011): 11; Mehmet Akif Aydın - Muhammed Hamîdullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), XXVI: 239.

³¹² Özcan, “Kul”, XXVI: 348.

³¹³ Duman, “İslam’ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı”, 28.

³¹⁴ es-Serahsî, *Mebûsât*, XXV: 3.

³¹⁵ Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, 405.

³¹⁶ es-Serahsî, *Mebûsât*, XIV: 60; Aydın - Hamîdullah, “Köle”, XXVI: 239-240.

³¹⁷ Kölelere dair diğer hükümler için bkz. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 882-888.

Görüldüğü üzere Osmanlı'daki kul sistemiyle İslam hukukundaki köle olma durumu farklı hususlardır. Dolayısıyla padişahın devşirme yöneticilerin varisi veya elindeki malların sahibi olması söz konusu olamayacaktır. Nitekim söz konusu uygulamaların yapıldığı dönemde ilmiye sınıfına mensup devlet adamları ve âlimlerden gelen pek çok eleştiri olduğu görülmüştür.

İkinci gerekçe ise devletin yönetim kademesinde görevli kişilerin mülkiyetindeki malların devlete ait olduğu düşüncesiyle müsadere edilmesidir. Söz konusu anlayışa göre görevden alınan veya vefat eden devlet görevlilerinin malları müsadere edilmiş terekelerine el konulmuş ve beytülmale aktarılmıştır. Gerekçe olarak ise bu kişilerin kazançları ve bu kazançlardan elde ettikleri malların beytülmale ait olduğu ve müsadereyle tekrar devlete iadesinin sağlanmış olduğu anlayışıdır.³¹⁸

Devlet mülkiyeti ve özel mülkiyet ayrımının silikleşip, devlet görevlileri başta olmak üzere tüccar ve ulema sınıfına kadar uzanan keyfi müsaderelerin oluşma nedenlerinden birisi de artan para ihtiyacıdır. Bu hususta örnek olarak zikrettiğimiz Osmanlı Devleti'nde, peş peşe girilen uzun ve yıkıcı savaşlar hazineye yeni kaynaklar bulma yoluna gidildiğini göstermektedir. Bu kaynaklar arasında en etkili ve hızlı sonuç verecek yol ise müsadere olarak görülmüştür.³¹⁹

Meşru yollarla elde edilmiş mülkiyetin dokunulmazlığı hususuna değinmiştik. Kişinin mülkiyet hakkındaki bu dokunulmazlığı varislerine de intikal eder. Çünkü tereke, malları ve mali hakları da kapsamaktadır.³²⁰ Dolayısıyla kişinin müsadere cezasına çarptırılması varislerinin de hak kaybına uğramasına ve mağduriyetlerin oluşmasına neden olmaktadır.³²¹

Dönemin ulemasından ve devlet görevlilerinden de söz konusu müsadere cezalarına tepkiler olmuştur. Yapılan eleştiriler genel kapsamda mülkiyet ve miras haklarının ihlal edildiği şeklindedir. Bu eleştirilerden ilki Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Lütfi Paşa'ya aittir. Karaoğlu'nun aktardığına göre, Lütfi Paşa (ö. 970/1563) *Asafname*'sinde, devlet hazinesine ne kadar fazla para gelirse gelsin, kişilerin miras haklarının korunması gerektiğini ve varisleri gelene kadar hazineye emaneten durması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca halkın malının sebepsizce padişahın malına karışmasının, devletin çökmesine delil olduğunu

³¹⁸ Bay, "Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefeti", 4; Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXII/2 (01 Aralık 2007): 146-164.

³¹⁹ Bay, "Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefeti", 5-7.

³²⁰ es-Serahsî, *Mebûsât*, XXIX: 138; Zühaylî, *İslam Fıkhı*, X: 338.

³²¹ Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", 405.

vurgulamıştır.³²² 18.yy'ın ilk yıllarında defterdarlık yapan Sarı Mehmed Paşa (ö. 1129/1717) da Lütü Paşa ile benzer eleştirilerde bulunmuştur. Müderris ve devlet adamı Tatarcık Abdullah Efendi (ö. 1211/1797) ise müsadereyle oluşan hak kayıpları ve sonuçları hakkında eleştirileri olmuştur.³²³ Ahmet Cevdet Paşa (ö. 1895) ise müsadere uygulamalarının İslami ilkelere uygun olmadığını belirtmiştir.³²⁴ Taşra müderrislerinden de söz konusu müsaderelere ve uğratılan hak kayıplarına tepkiler olmuştur.³²⁵

III. Selim ise gelen eleştirilere karşı kaleme aldırıldığı hatt- ı hümayun ile cevap vermiştir. “Eleştirilere cevap mahiyetindeki yazısında, niyetinin kendi emeğiyle servet edinenlerin özellikle de askerî sınıf dışında yer alan tüccarların malına haksız yere dokunmak olmadığını, ancak devlet adamlarının hazineye ait mallarının, önceki uygulamalara uygun şekilde hazineye alındığını belirtmiştir. Buna göre, devlet adamlarına hazineden tahsis edilen paralarla elde edilen kazançlar, doğrudan hazineye aittir.”³²⁶ Bu açıklamadan çıkarılacak en önemli sonuç ise müsaderenin haksız kazançla yönelik olarak yapılma şartının “devlet adamı olmak” şeklinde değişmesidir. Oysa Ebu Yusuf ve İmam Gazali gibi âlimler yalnızca haksız kazanç elde etmiş devlet görevlilerinin mallarının müsadere edilebileceğini belirtmişleridir.³²⁷

Osmanlı Devleti örneğinden hareket ettiğimiz, devlet mülkiyetinin alanının kamu idarecilerinin maaşlarını da içerecek şekilde genişletilmesinin, İslam hukukuyla bağdaşmadığını ve bu yaklaşımı esas alarak müsadere işlemi tesis etmemin meşru görülemeyeceği söylenebilir.

4.3. Mülkiyet Hakkının Oluşumunda İktisap Yolunun Meşruiyeti ve Müsâdere

4.3.1. Meşru Yollarla Elde Edilen Mülkiyet Hakkı ve Müsâdere

Mülkiyet hakkı, Allah'ın bize bahsettiği temel ve devredilemez üç haktan³²⁸ birisi olup, bu hakkın dokunulmazlığı İslâm'ın üzerinde önemle durduğu hususlardandır. Meşru yollarla kazanılması şartıyla insanların üzerlerinde mülkiyet kurduğu kazançları her türlü ihlâl ve tecavüze karşı dinen ve hukuken koruma altına alınmış olup, bunu kimsenin almaya ve gasp

³²² Ömer Karaoğlu, *Servetin denetimine yönelik bir uygulama Müsâdere: II. Mahmud Dönemi (1808-1839)*, 2. Bs (Topkapı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 38.

³²³ Bay, “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsâdere Uygulamasına Muhalefeti”, 10-14.

³²⁴ Karaoğlu, *Servetin denetimine yönelik bir uygulama Müsâdere*, 39.

³²⁵ Bay, “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsâdere Uygulamasına Muhalefeti”, 14-15.

³²⁶ Bay, “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsâdere Uygulamasına Muhalefeti”, 11; Karaoğlu, *Servetin denetimine yönelik bir uygulama Müsâdere*, 40.

³²⁷ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 124; Gazzâlî, *Şifâ'ü'l-galîl*, 243-244.

³²⁸ Bu haklar; İsmet, Hürriyet ve Mâlikiyettir. ed-Debûsî, *Takvîm*, 417.

etmeye hakkı yoktur.³²⁹ Bu hususta Mecelle kaidesi açıktır, “*Bila sebebi meşru birinin malını bir kimsenin ahzı caiz olmaz.*”³³⁰

İslam’ın öngördüğü mülkiyet hakkının korunması hususu büyük önem arz etmekte ve bu noktada devlete büyük bir sorumluluklar düşmektedir. Köksal’a göre,

“İnsan herhangi bir devletin vatandaşı veya herhangi bir hukuk sistemine tabi oluşu sebebiyle değil, yalnızca insan olması dolayısıyla ve doğrudan doğruya Allah tarafından bahşedilen hakların sahibidir. Şer’î hukuk sistemi ise bu hakların içerdiği güvenceleri sağlamakta, yani kendisini önceleyen bu hakları himaye etmektedir. Özellikle ismet ve mâlikiyet haklarının sağlıklı biçimde işletilebilmesi için hukuk düzeninin bunları himaye etmesi gereklidir.”³³¹

Mâlikler, hukuken meşru bir şekilde kazandıkları malları üzerinde mutlak bir tasarrufa sahiptir. Zorunlu bir takım durumlar dışında mülk sahibinin rızası olmadıkça malı üzerinde hiç kimsenin tasarrufta bulunmaya hakkı yoktur.³³² Mal almak suretiyle yapılan ta’zîr cezalarının caizliği hususunda getirilen deliller, mülkiyet hakkının bulunması ve dokunulmaz olması hususunda getirilen delillere göre zayıf kalmaktadır.³³³ Kitap ve sünnetteki delillerin kesinliğine ve dört mezhebe mensup âlimlerin çoğunluğunun görüşü esasına dayandığımızda, fıkhi olarak kuvvetli delilleri esas almak gerekliliğinden de hareketle müsâdere cezasının caiz olmadığını görüyoruz.³³⁴

Kişinin meşru yollarla elde ettiği mülkiyet hakkının, müsâdere gibi çeşitli müdahalelerle yok sayılmasına İslam’ın izin vermediğini görmekteyiz. Mülkiyet hakkı gibi kişi için mühim olan bir hakka karşı yapılan her olumsuz müdahalenin, fert, aile ve toplum üçgeninde doğuracağı zararlar yaşamı olumsuz etkileyecektir.

4.3.2. Meşru Olmayan Yollarla Elde Edilen Mülkiyet Hakkı ve Müsâdere

İnsan dilediği miktarda mülk edinebilme hakkına sahiptir lakin mülk edinirken ve tasarrufta bulunurken bazı hukukî sınırlamalara da uymak zorundadır. İslâm hukuku, fâiz, ihtikâr, rüşvet, kumar, hırsızlık, gasp, hile gibi meşru olmayan yollarla

³²⁹ Mehmet Birsin, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, 1. Bs (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 272; Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan Hakları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 239; Ebu'l-Ala Mevdudi, *Devlet Bilinci* (İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017), 179; Aygün, “İslam’da Mülkiyet Hakkı”.

³³⁰ Mecelle, mad. 97.

³³¹ Köksal, “İnsan Haklarının Felsefi Krizi”, 33.

³³² Aygün, “İslam’da Mülkiyet Hakkı”.

³³³ Aldershewı - İbrahim, “Usul-i Fıkıh Açısından Mali Müeyyide Olarak Tazir Cezası”, 629.

³³⁴ Aldershewı - İbrahim, “Usul-i Fıkıh Açısından Mali Müeyyide Olarak Tazir Cezası”, 629.

edinilen mülkü yasakladığı gibi içki, domuz, murdar hayvan eti gibi gayrimütekavvim mallara Müslümanların sahip olmalarına da izin vermemiştir.³³⁵

4.3.2.1. Mütekavvim ve Gayrimütekavvim Mal ve Müsâdere

İslam hukuku açısından malların, mütekavvim ve gayrimütekavvim olarak sınıflandırılması söz konusudur. Bir malın mütekavvim olabilmesi için insanların tümünün ya da bir bölümünün bir şeyi mal olarak edinebilmesi ve şer'i olarak da istifadenin mübah kılınmış olması gerekir.³³⁶ Gayrimütekavvim ise henüz ihraz edilmemiş veya şer'i olarak mübah sayılmayan mallardır.³³⁷

Gayri mütekavvim mal, haklara konu olmayacağı için bunlara ait mülkiyet korunmaz. Dolayısıyla gasb veya telef edilse tazmin gerekmez.³³⁸ Mesela bir Müslüman başka bir Müslümanın şarabını gasp edip itlaf etse, malı itlaf edilene tazmin gerekmez. Bunun nedeni şarabın kıymetli bir mal olarak kabul edilmemesidir. Din, şarabın mülk edinilmesini haram kılınca onun değerli olma özelliğini de bozmuş ve ortadan kaldırmıştır.³³⁹ Bu noktadan hareketle mütekavvim olmayan bir malın mülkiyeti dinen koruma altına alınmadığı için müsâdere uygulanmasında bir beis olmayacaktır. Buna en güzel örnek, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin kendi dönemlerinde içki gibi gayrimütekavvim malların depo ve imalathanelerini itlaf ettirmesini verebiliriz.³⁴⁰ Yine başka bir örnekte Avcı, Osmanlı'ya ait, "1560 tarihli mühimme defterindeki kayıta, cami yakınındaki kilisede zimmilerin içki içmesi, oyun oynaması, kavga etmesi, Müslümanların camide namaz kılamayacak duruma gelmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde kilise, 1579 tarihli mühimme defterindeki kayıta ise bir grup zimminin evlerini meyhaneye çevirip, Müslümanlara içki satması nedeniyle evleri yıktırılmıştır,"³⁴¹ bilgisini aktarmaktadır.

4.3.2.2. Meşru Olmayan İktisap Yollarıyla Mülkiyet ve Müsâdere

Meşru olmayan maddelerde olduğu gibi meşru olmayan kazanç yollarıyla da mülkiyet oluşmamaktadır. Örneğin gasp, başkasına ait bir malı zor kullanarak, düşmanca yolla almaktır. Bu yolla elde edilen mal, mülkiyet oluşturmadığı için sahibine aynen iade edilmesi sabit olan

³³⁵ Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 35; Aygün, "İslam'da Mülkiyet Hakkı".

³³⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik*, V: 277.

³³⁷ Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, I: 116; Zühaylî, *İslam Fıkhı*, V: 41.

³³⁸ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 40.

³³⁹ es-Serahsî, *Mebûsüt*, XI: 96; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, V: 113.

³⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmuü Fetâvâ*, XXVIII: 113; Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 476.

³⁴¹ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 3. Bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2018), 1: 385.

asli bir hükümdür.³⁴² Yine aynı şekilde hırsızlık, rüşvet, karaborsacılık gibi yollarla elde edilen kazançlar da mülkiyet oluşturmaz. Dolayısıyla bu yollarla elde edilen kazançlar dinen koruma altına alınmamıştır.³⁴³ Nitekim Kur'an "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin..."³⁴⁴ ayetiyle batıl yolla edinilmek istenen mülkiyeti yasaklamıştır. Elmalılı, buradaki haksızlık (batıl) yolla ifadesindeki yolların; hırsızlık, gasp, kumar, rüşvet, ribâ ve diğer bütün gayrimeşru yolla kazancı ifade ettiğini belirtmiştir.³⁴⁵

Mülk edinme yollarıyla ilgili Mevdûdî, "İslam, servet kazanma ve geçimi temin etmede, helalle haramı birbirinden önemle ayırır. Bir taraftan özgür bir şekilde hayatını kazanması için insanlara gayret ve çalışma yolunu açar. İnsanın alın teri ve bilek gücüyle kazandığının hepsini kendisi için meşru mülk kabul eder. Öte yandan, iktisadi çalışmalarda helal ve haram sınırlarını da oluşturur. Bu esasın gereği olarak kişi, kelimenin tam manasıyla helal yollardan rızık kazanmada özgürdür. Helal yollarla dilediği gibi ve dilediği kadar rızık kazanması, mülkiyet elde etmesi meşrudur. Kazandığı servetin meşru sahibi olur. Hiç kimsenin, onun meşru mülkünü almaya, gasp etmeye hakkı yoktur. Bunun yanında haram yolla çok küçük miktarda da olsa kişiye servet elde etme, mülkiyet kazanma, çalışma gibi bir hak(!) tanınmamıştır. İslam, gayri meşru kazancı gerektiğinde zor kullanarak men eder. Meşru olmayan yollarla kazanılıp biriktirilen serveti, biriktirenin meşru malı olarak kabul etmez."³⁴⁶

Mevdûdî ile benzer görüşü Zühaylî'de de görmek mümkündür. Zühaylî'ye göre, meşru olmayan mülkiyeti iade etmek için İslam devletinin gerekli müdahaleleri yapması caizdir. Hatta bunları müsâdere etme hakkına da sahiptir. Bu malların menkul veya gayrimenkul olması arasında bir fark yoktur.³⁴⁷ İmam Gazali de mal almak suretiyle cezalandırmayı bidat gördüğü halde, haksız kazanca yönelik müsâdereleri meşru kabul etmektedir. Bu görüşüne delil olarak da Hz. Ömer'in uygulamalarını göstermektedir.³⁴⁸

Devletin asıl gelir kaynağı olan vergilerin toplanması işiyle meşgul olan haraç kâtipleri, zimmetlerine para geçirmekte hiçte zorlanmıyorlardı.³⁴⁹ Bu memurlar gerek Emeviler gerekse

³⁴² es-Serahsî, *Mebûsât*, XI: 49.

³⁴³ Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 251-260; İbn Kudame, *el-Muğni*, X: 69; Ümütli, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçununun Hukuki Sonuçları*, 95-97.

³⁴⁴ en-Nisâ, 4/29.

³⁴⁵ Muhammed Hamdi Yazır v.dğr., *Hak Dini Kur'an Dili*, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), II: 323.

³⁴⁶ Mevdudî, *Devlet Bilinci*, 179-180.

³⁴⁷ Zühaylî, *İslam Fıkhı*, VII: 35.

³⁴⁸ Ebu Ruhayye, "İslam'da Mali Ta'zir Cezası", 330.

³⁴⁹ Yıldırım, "Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi", 122.

sonraki dönemlerde kendilerini zengin etmekten biran bile geri durmadılar. Ancak işi çığırından çıkarıp devletin başına bela kesilmeleri Abbasîlerin gerileme ve duraklama devrine rastladı.³⁵⁰

Haraç kâtiplerinin haksız kazanç ile servet elde etmeleri hususunda *Kitâbü'l- Harâc*'ta, Ebu Yusuf, haraç valisinin yaptığı zulüm ve haksızlıkların topyekûn halife tarafından emredildiğinin sanılma ihtimalinin olması ve gerekli olan müsâdere gibi cezaların verilmesinin kötü fiilleri önleyeceğini, verilmemesinin ise haraç mükelleflerine tecavüzlerin, haksızlıkların ve baskıların artarak devamına neden olacağı söylemiştir.³⁵¹ Ebu Yusuf'un bu değerlendirmesine baktığımızda, müsâdere cezası gibi mali tazir uygulamalarının meşru yollarla elde edilen mülkiyete yönelik olmadığı açıktır. Ebu Yusuf'un sözlerinin asıl hedef noktası, özellikle belirli makamlardaki kişilerin, rüşvet, hırsızlık gibi meşru olmayan yollarla elde ettikleri mallara yöneliktir.

Yukarıda da gördüğümüz üzere mülkiyeti meşru hale getiren, mülkiyeti kazanma yolunun meşruluğudur. Gayrimeşru yollarla elde edilen servet, meşru bir mülkiyet olmayacaktır. Dolayısıyla meşru mülkiyetler için geçerli olan dokunulmazlık hakkı, gayrimeşru mülkiyet için söz konusu değildir.

³⁵⁰ Yıldırım, "Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi", 122.

³⁵¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 124.

Sonuç

İslam insanlara doğum ile birlikte mâlikiyet, ismet ve hürriyet gibi yaşam için elzem haklar tanımıştır. Bu haklara karşı yapılacak olan saldırılar, sadece ferdi etkilemekle kalmayıp, topluma da büyük zararlar verecektir. Meşru yollardan elde edilen mülkiyetin dokunulmaz bir hak olduğu hususu İslam'ın üzerinde önemle durduğu bir konudur. Kişinin izni ve tasarrufu olmadan hiç kimse mülkiyeti altındaki malı alamaz ve tasarruf ile emredemez. Devletin mülkiyet hakkı karşısındaki ödevi ise bu hakkı korumaktan ibarettir.

Mülkiyet hakkının fiilen oluşmasının temel şartı, mütekavvim bir malın meşru iktisap yollarından biriyle elde edilmiş olmasıdır. Bu şekilde sahip olunan mal müzerinde mülkiyet hakkının verdiği tasarruflarda bulunmak mümkün olur. Kişi mâliki olduğu mala herhangi bir dış müdahale söz konusu olduğunda hakkını arayabilmekte ve zararının tazmin edilmesini talep edebilmektedir.

Mezheplerin genel kabulüne göre malın müsâdere edilmesiyle uygulanan ta'zîr cezaları caiz değildir. Bu kabulün temel sebebi, kitap ve sünnette bu tip cezalarla ilgili bir delilin bulunmamasına karşın mülkiyet ve mülkiyet hakkına vurgu yapan nasların bulunmasıdır. Ebu Yusuf, Malikî mezhebinden İbn Ferhun, Hanbelilerden İbn Teymiyye ve talebesi İbnü'l-Kayyim ve İbn Hazm, Şafî mezhebindeki bir görüşe göre ise mali cezaların caiz olduğu görüşü mevcuttur. Müsâdere cezasını caiz görenler Hz. Peygamber ve Hülefa-i Raşidin dönemlerinden bazı müsâdere örneklerini delil olarak getirmişlerdir. Söz konusu örneklere baktığımızda bu cezaların, meşru olmayan mülkiyetlere karşı verildiğini görmekteyiz. Örneğin Hz. Ömer'in, servetlerinde açıklanamayacak derecede artış gördüğü valilerin mallarının yarısını müsâdere etmesi, içki imalathanesi olarak kullanılan mekânın itlaf ettirilmesi, Hz. Ali'nin hazineden para çalındığını tespit etmesinin ardından faileri müsâdere edeceğini duyurması gibi delil olarak sunulan birçok uygulamanın asıl nedeninin meşru olmayan mal ve kazanca yönelik olduğu görülmektedir. Ebu Yusuf'un haraç kâtipleri üzerinden verdiği misale baktığımızda ise müsâdere uygulamalarının meşru olmayan kazançlara yönelik olması yönünde görüş beyan ettiği anlaşılmaktadır.

Müsâdereyi caiz kabul edenlerin özellikle Hülefa-i Raşidin döneminden getirdikleri delillerde, söz konusu müsâdere uygulamalarının sadece meşru olmayan kazançlara yönelik olduğunu belirtmiştik. Rüşvet, karaborsacılık, hırsızlık, gasp gibi meşru olmayan yollarla elde

edilen kazançlarla birlikte kan, domuz eti, şarap gibi gayrimütekavvim maddeler meşru mülkiyet sebebi sayılmadığından söz konusu kazançlar, mülkiyet dokunulmazlığının dışında tutulmuş ve dış müdahalelere açık hale gelmiştir. Bu hususta müsâdere cezasını caiz kabul etmeyen hukukçulardan birçoğunun, rüşvet, karaborsacılık, gayrimütekavvim malları biriktirmek ve ticaretini yapmak gibi durumlara karşı müsâdere uygulamalarına cevaz verdikleri görülmektedir. Çünkü meşru olmayan yollarla ve gayrimütekavvim mallarla elde edilen kazançların mülk edinilmesi caiz görülmemiş ve bu yolla edinilen mülkiyet, dinen koruma altına alınmamıştır. Dolayısıyla gayrimeşru yol ve maddelerle elde edinilen kazançlar mülkiyet hakkı ve onun dokunulmazlığından faydalanamayacaktır. Haliyle başta müsâdere olmak üzere birçok dış müdahaleye açık hale gelecektir. Kişilerin söz konusu yollarla elde edilen mal ve kazançları biriktirmeleri, ticaretini yapmaları yasaklanmış ve kurdukları akitler batıl kabul edilmiştir. Bu gerekçelerle müsâderenin meşru olmayan yollarla elde edilen mülkiyete karşı uygulanmasına ise birçok hukukçu onay vermiştir.

Müsâdere cezasının tarihsel uygulamalarında keyfiliklerin veya siyasi gayelerin varlığı gözlenmektedir. Hukuki bakımdan meşruiyeti savunulan müsâdere hukukken iktisabı kabul edilmeyen, suç unsuru taşıyan, suç unsuru için hazırlanan, kamuya ait olup meşru olmayan yollarla zimmete geçirilmiş malların devlet hazinesine irad kaydedilmesinden ibarettir. Bunların dışındaki bir sebeple mala el koymak meşru müsâdere kapsamında yer almaz. Hatta suçlunun suç fiiliyle ilgisi olmayan malları müsâdereye konu edilemez.

Mülkiyet hakkına ve bu hakkın dokunulmazlığına riayet etmek hukuk devletlerinin en ayırıcı vasfıdır. Bunun dışına çıkmak adalet duygusunun sarsılmasına ve toplumsal güvenliğe zarar verdiği tarihsel örneklerle sabittir. İslam hukuku bakımından da temel bir hak sayılan mülkiyet hakkının izalesiyle sonuçlanacak bir müsâdere uygulamasının İslam hukukunun genel ilkeleri bakımından tecvizi mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Acar, Hüseyin. *Türk Ceza Hukukunda Müsadere Kurumu*. 1. Bs. Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.

Ahmet Asım Efendi, Mütercim. *El-Okyânûsul-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît: Kâmûsul- Muhît Tercümesi*. Trc. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 1. baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Akgündüz, Ahmet. *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.

Aktan, Hamza. “Defîne”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Aktan, Hamza. “İhrâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Aktan, Hamza. “İhyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Akyılmaz, Sevgi Gül. “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XII/1 (01 Haziran 2008): 389-420.

Akyüz, Vecdi. *Emevilerin Kuruluş Devrinde İslam Amme Hukukunun Gelişmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1989.

Aldershewı, Amer - İbrahim, Khaled. “Usul-i Fıkıh Açısından Mali Müeyyide Olarak Tazir Cezası”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/2 (Aralık 2020).

Altuğ, Şahin. *Ceza Hukukunda Müsadere Kavramı*. 1. Bs. Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.

Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur’an-i Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

Arslan, Mualla Buket Soygüt. *Türk Ceza Hukukunda Müsadere*. Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2014.

Artuk, M. Emin - Gökçen, Ahmet - Alşahin, M. Emin - Çakır, Kerim. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. 14. Bs. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku*. 3. Bs, 2 Cilt. Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.

Aybakan, Bilal. “Temlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.

Aydın, Mehmet Akif. “İtlâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

Aydın, Mehmet Akif - Hamîdullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Ayengin, Tevhit. *İslam ve İnsan Hakları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.

Aygün, Dursun. “İslam’da Mülkiyet Hakkı”. *Diyanet Dergi / Diyanet - Aylık Dergi - Aile - Çocuk - İlmi Dergi - Bülten*. Erişim: 13 Mayıs 2022. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=22524>.

Bardakoğlu, Ali. “İstîlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

Bay, Abdullah. “Sultan, Ulema ve Hukuk: Ulemanın Müsadere Uygulamasına Muhalefeti”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. XVII (2017).

Bebek, Adil. “Ceza”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

Beden, Mehmet. *Dünya Dinlerinden Hinduizm*. İstanbul: Festival Yayıncılık, 2016.

Bedir, Abdurrezzak bin Muhammed Süleyman el-. *Ukubetu’l-Musadereti fi’ş-Şer’iati ve’n-Nizami ve’t-Tatbikatuha fi’l-Memleteti’l-Arabiyyeti’l-Suudiyye*. Yüksek Lisans Tezi, Akademiyeti Naif el-Arabiyyeti lil Ulûmu’l-Emniyeti, 2000.

Berki, Ali Himmet. *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*. 1. Bs. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2020.

Birsin, Mehmet. *İslâm Eşya ve Borçlar Hukuku*. Malatya, 2016.

Birsin, Mehmet. *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*. 1. Bs. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.

Birtek, Fatih. *Ceza Hukuku (Genel Hükümler) Temel Bilgiler*. 6. Bs. Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. *el-Câmiu’s-sahîh*. Mısır: Matbaât’ul-Kûbra el-Amiri, 1893.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd - Vankulu Mehmet Efendi. *Vankulu Lügati*. Ed. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 1. Bs. Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Ceylan, Metin. *İslam Hukukunda Suların Statüsü*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.

Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*. Trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993.

“Confiscation | Law | Britannica”. Erişim: 18 Temmuz 2022. <https://www.britannica.com/topic/confiscation>.

Çağatay, Neşet. “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”. *Bellekten* LI/200 (1987): 625-636.

Çalış, Halit. *İslam Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001.

Çolak, Ali. *Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2012.

Dalkılıç, Aysun. *Türk Ceza Hukukunda Müsadere*. 1. Bs. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ ed-. *Takvîmü'l-Edille*. 1. Bs. Beyrut: Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Demir, Bayram. *İslam Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2018.

Demir, Fahri. *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. 5. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

Dölen, Abdullah. *Müsadere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, 2020.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslam İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayın San. A.ş., 2016.

Duman, M. Zeki. "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12 (2011): 1-54.

Dûrî, Abdülaziz ed-. *İslam Kurumları Tarihi*. Trc. Kasım Koç. 1. Bs. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, t.y.

Ebu Ruhayye, Macid Muhammed. "İslam'da Mali Ta'zir Cezası". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. Nihat Dalgın. 11 (1999).

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Harâc*. 1. Bs. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2010.

Ebu Zeyd, Bekr bin Abdullah. *el-Hudud ve'l-Ta'zirat inde İbn Kayyim*. 2. Bs. Riyad: Daru'l-Asima, 1994.

Efendi, Esad. *Üss-i Zafer*. İstanbul, 1827.

el-Fetava'l-Hindiyeye. 2. Bs. Beyrut: Daru'l-Fikrî, 1310.

Erkal, Mehmet. "Beytülmâl". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019.

Erkal, Mehmet. "Ganimet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

Esen, Hüseyin. "İslam Hukuku Açısından Müsadere". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2002): 191-225.

Esen, Hüseyin. *İslam Hukukunda Mali Cezalar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.

Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, 1983.

Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Âmir". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Fayda, Mustafa. "Fey". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Şifâ'ü'l-ğalil fî beyâni's-şebih ve'l-muħil ve mesâliki't-ta'îl*. 1. Bs. Bağdat: Matbaât'ul-İrşâd, 1971.

Günan, Ömer. *İslâm Tarihinde Müsâdere Uygulamaları (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2021.

Günay, H. Mehmet. "İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması". Erişim: 17 Mart 2022. https://www.academia.edu/31548030/%C4%B0SL%C3%82M_HUKUKUNDA_M%C3%9CLK%C4%B0YET_HAKKININ_SINIRLANDIRILMASI.

Günay, Hacı Mehmet. *İslam Hukukunda Kamu Malları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.

Hacak, Hasan. "Mal". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Hacak, Hasan. "Mülkiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

Haydar Efendi, Ali. *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Trc. Fehmî el-Hüseynî. 1. Bs. Beyrut, 1991.

Heyet. "Musâdere". *Mevsûatu'l-Fıkhî'l-İslâmî*. 37: 353. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şûni'l-İslamiyye, 1997.

Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 2. Bs, 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikrî, 1977.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebû Şeybe el-Kûfi el-Absî. *el-Musannef*. 1. Bs. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989.

İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*. 27. Bs. Mektebetü'l-Menari'l-İslamiyye, 1994.

İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. 1. Bs. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1969.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. Daru İhyai'l-Kutubu'l-Arabiyye, 2010.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. 3. Bs. Beyrut: Daru Sadır, 1993.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Muhtasaru Târîhi Dimaşk İbn Asâkir*. Dimaşk: Daru'l-Fikrî, 1984.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*. 3. Bs. Mısır: Daru'l-Kitabi'l-İslamiyye, t.y.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Trc. Osman Bayder. 1. Bs. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. 1. Bs. Beyrut: Daru Sadr, 1968.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Hisbe fi'l-İslam*. Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *el-Hisbe fi'l-İslam*. 1. Bs. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Kavâidu'n-Nûrâniyye Fıkhiyye*. 1. Bs. Riyad: Dâru İbn-i Cevziyye, 2001.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Mecmuû Fetâvâ*. Medine: Kral Fahd Kur'an-ı Kerim Basım Kompleksi, 1995.

İbnü'l-Esîr, İzzeddün Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târih*. 1. Bs. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-arabiyye, 1997.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu'l-Fethu'l-Kâdir*. 1. Bs, 10 Cilt. Lübnan: Daru'l-Fikrî, 1970.

İnan, Ahmet. "Kur'an'da Mülkiyet". *İslâm Araştırmaları Dergisi* XVI/4 (2003): 481-490.

Kalıpçı, Mahmud Esad. *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Şubhu'l-a şâ fi şinâ'ati'l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2010.

Kallek, Cengiz. *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Kallek, Cengiz. "İhtikâr". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Karaman, Hayreddin. "Toprak Mülkiyeti ve Öşür". *Diyanet Dergisi* XV/1 (1976): 5-15.

Karaman, Hayreddin - Dönmez, İbrahim Kâfi - Çağrıncı, Mustafa - Gümüş, Sadrettin. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Yolu Tefsiri*. 2. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, 2007.

Karaoğlu, Ömer. *Servetin denetimine yönelik bir uygulama Müsâdere: II. Mahmud Dönemi (1808-1839)*. 2. Bs. Topkapı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Karataş, Mehmet. “18-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsâdere Uygulamaları”. *OTAM(Ankara)*. 2006. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000379.

Kârî, Ali. *Fıkh-ı Ekber Şerhi*. Trc. Yunus Vehbi Yavuz. 3. Bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes’ud. *Bedaiü’s-Sanai’ fî Tertibi’s-Şerai’*. 2. Bs. Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-Alemiyeye, 1982.

Kaya, Münir Yaşar. “İslâm Aile Vakıflarının Mahiyeti ve Fıkhi Zemini: Meşruyet Sorgulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (Haziran 2021): 311-330.

Kaya, Selim. “Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* II/2 (01 Haziran 2005).

Kenan, Halil Muhammed. *Müsaderetu’l-Emvali fî’l-Fıkhü’l-İslamî*. Yüksek Lisans Tezi, Gazze İslam Üniversitesi, 2003.

Kılıç, Yusuf - Eser, Elvan. “Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar”. *Belgi Dergisi*. 11 (01 Şubat 2016): 133-150.

Köksal, Asım Cüneyd. “İnsan Haklarının Felsefi Krizi: İslâmî Bir Perspektif”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LVIII/58 (26 Haziran 2020): 25-67. <https://doi.org/10.15370/maruifd.758383>.

Köprülü, Mehmed Fuad. *İslam ve Türk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983.

Köse, Saffet. “Lukata”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Lesaffer, Randall. “Modern Uluslararası Hukukta Roma Hukuku Argümanları: İşgal ve Kazandırıcı Zamanaşımı”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Trc. Ahmet Karakocalı II/3 (2016).

Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Vilâyâtü’d-Dîniyye*. Kahire: Daru’l-Hadis, 2010.

Mehmed Arif Efendi, Şeyhülislam. *Tercüme-i Siyasetname*. İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 1275.

Mevdudi, Ebu’l-Ala. *Devlet Bilinci*. İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017.

Musa, M. Yusuf. “Mülkiyet ve Bölümleri”. *Diyanet Dergisi*. Trc. M. Esad Kılıçer VIII/86-87 (1969).

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *el-Câmiu’s-sahîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. 5 Cilt. Kahire: Matbaâtu İsa el-Babi el-Halebi, 1955.

Özcan, Abdülkadir. “Kul”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Özdemir, Recep. *İslam Hukukunda Mülkiyet: Teori ve İktisab*. 1. Bs. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.

Özdemir, Recep - Kıyılık, Mustafa Harun. *İslam Eşya Hukuku*. 1. Bs. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019.

Özlu, A. Serdar. *Dört Halife Döneminde İç Güvenlik*. Doktora, Ankara Üniversitesi, 2003.

Özşenel, Mehmet. “Sender”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

Platon. *Yasalar*. Trc. Candan Sentuna - Saffet Babür. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2007.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-gayb*. 2. Bs, 32 Cilt. Beyrut: Daru Ahya’i- Turasi’l- Arabiyyi, 1999.

Saygılı, Tahsin. “Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları”. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* II/2 (01 Nisan 2015): 1-22.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Mebûsât*. Beyrut: Daru'l-Marifa, 1993.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Daru'l-Marifa, 2010.

Shweish, Hatem Abdullah. “el-Musadere ve Tatbikatuhu beyne Şer’iati ve’l-Kanun”. *Anbar Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* IV/16 (Temmuz 2013).

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. Beyrut: Daru'l-Fikrî, t.y.

Şener, Mehmet. “Av”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

Şensoy, Sedat. “Tağyîr”. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Şentürk, Recep. “Âdamiyyah and ‘Ismah: The Contested Relationship between Humanity and Human Rights in Classical Islamic Law”. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 8 (2002): 39-69.

Şeyhîzâde, Damad Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. Daru Ahya’i- Turasi’l- Arabiyyi, 2010.

Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Tarih-i Taberî*. 2. Bs. Beyrut: Daru'l-Turas, 1967.

Tarsûsî, Ebû İshâk Necmüddîn İbrâhîm b. Alî b. Ahmed et-. *Tuhfetü't-Türk fî mâ yecibü en yu'mele fi'l-mülk*. 2. Bs. el-Mektebetu's-Şamile, 2010.

Telci, Cahit. “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXII/2 (01 Aralık 2007): 145-166.

- Temir, Hakan. *Emevîlerde Valilik*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuad Abdalbaki - ve İbrahim b. Atwa b. Awad. Mısır: Şirketu ve Matbaâtu Mustafa el-Bâbi el Halebî, 1975.
- Tomar, Cengiz. "Müsâdere". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Trablusî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl. *Mu'inü'l-hükkâm fîmâ yeterededü beyne'l-ħaşmeyni mine'l-aħkâm*. Daru'l-Fikrî, t.y.
- Tuna, Abdullah Sabit. *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngi'nin Yeri ve Eserinin Tahlili*. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Turtüşî, Ebû Bekr Muhammed b. Velîd b. Muhammed b. Halef el-Fihrî et. *Sirâcu'l-Mülûk*. Mısır, 1872.
- Türk Ceza Kanunu. 5237: § 2 (2004).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>.
- Üdeh, Abdülkadir. *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*. Trc. Akif Nuri. İstanbul: İhya Yayınları, 1977.
- Uslu, Rifat. *İslam Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Ümütli, Mehmet. *İslam Hukukunda Rüşvet Suçunun Hukuki Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Yazır, Muhammed Hamdi - Köksal, Âsım Cüneyd - Kaya, Murat. *Hak Dini Kur'an Dili*. 1. Bs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Yıldırım, Taner. "Abbasi Devletinde Tüccarın Siyasi Rolü Ve Devletin Özel Mülkiyete Müdahalesi". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* VIII/2 (2013).
- Yılmaz, Metin. "İtaatkar Toplum Oluşturma Aracı Olarak İşkence (Emevî Örneği)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VIII/4 (2008).
- Yiğit, İsmail. "Hz. Osman". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Yusuf Sidkî el-Mardinî - Koç, Mustafa - Tanrıverdi, Eyyüp - Gazzâlî. *Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn: Şerh u Terceme-i Kitab-i İhyâ Ulûmi'd-Dîn*. 1. Bs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Yüksek, Ali - Coraeva, Camilahon. "İslam Ticaret Hukukunda Temel Ahlaki Ölçütler". *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Dergisi İlmi Dergisi*. 30 (2021).
- Zebîdî, Ahmed b. Abdullatif. *Sahih-i Buhârî Muhatasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*. Trc. Kâmil Miras - Ahmet Naim. 1. Bs. İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Zeydân, Corcî. *İslam Uygarlıkları Tarihi*. Trc. Nejdet Gök. 7. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî ez-. *Tebyîn'ul-Hakâ'ik fî şerhi Kenzi'd-dekâ'ik*. 1. Bs. Kahire: el-Matbaatu'l-Kubra el-Emiriyye, 1895.

Zühaylî, Vehbi. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. Trc. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayıncılık, 1994.

